

S A S

VEGYES TÁRGYU

I R A T O K

A Z

OLVASNI ÉS TUDNI MÉLTÓ

MINDEN ÁGAIBÓL.

TÖBB TUDÓSOKKAL EGYESÜLVE

KIADTA

THAISZ ANDRÁS.

VI. KÖTET.

422

PESTEN,

KÖNYVÁROS WIGAND OTTO SAJÁTJA.

Megjelent Augustus 29. 1831.

FOGLAAT

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31
32	32	32	32
33	33	33	33
34	34	34	34
35	35	35	35
36	36	36	36
37	37	37	37
38	38	38	38
39	39	39	39
40	40	40	40
41	41	41	41
42	42	42	42
43	43	43	43
44	44	44	44
45	45	45	45
46	46	46	46
47	47	47	47
48	48	48	48
49	49	49	49
50	50	50	50
51	51	51	51
52	52	52	52
53	53	53	53
54	54	54	54
55	55	55	55
56	56	56	56
57	57	57	57
58	58	58	58
59	59	59	59
60	60	60	60
61	61	61	61
62	62	62	62
63	63	63	63
64	64	64	64
65	65	65	65
66	66	66	66
67	67	67	67
68	68	68	68
69	69	69	69
70	70	70	70
71	71	71	71
72	72	72	72
73	73	73	73
74	74	74	74
75	75	75	75
76	76	76	76
77	77	77	77
78	78	78	78
79	79	79	79
80	80	80	80
81	81	81	81
82	82	82	82
83	83	83	83
84	84	84	84
85	85	85	85
86	86	86	86
87	87	87	87
88	88	88	88
89	89	89	89
90	90	90	90
91	91	91	91
92	92	92	92
93	93	93	93
94	94	94	94
95	95	95	95
96	96	96	96
97	97	97	97
98	98	98	98
99	99	99	99
100	100	100	100

304278

Csak mindenoldala vizsgálat által lelhetni fel az igazságot, 's ez csak a' gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat. Hol a' beszéd korlátos, ott rab a' nyelv 's csak rabként szól.

Gróf Szécheny István
Hitel.

Nyomtatta Landerer Pesten.

F O G L A L A T.

	lap
Örökségi Egyezés. (Második osztály) Irta Vogel. E. T. A.	1
Jakab	25
Termékeny földünk ócsárlójához — M——ről Cseresnyés.	—
Családi sirverse. Ponori Thewrewk József.	26
Niuche Magyarok hazája Szécsényi Dániel.	45
Bökre, Epigrammaköltőncze.	—
Sok orvos Ponori Thewrewk József.	46
Marmontel élete —é—j.	67
Kritikai Pályaág	—
Roszz magnes	68
A' hatalmas Genie (Kraft Génie). G. D. J.	70
Kritika	—
Lapok	71
Az Angolok uralkodása kelet Indiában E. I. P.	73
Önkedvencz	—
Költői érdem.	—
Areopagusi Tribunal	74
Egy koronázási beszéd Edvi Illés Pál.	78
Philomélához	—
Németből Ponori Thewrewk József	79
Azon hasonlatosságokról, és különbségekről, melyek a' római, és magyar polgári törvény között a' Gyámság —, és Védatyaságra nézve találtatnak Fel-Apáthi Molnár Sándor.	116
Köznép dal J...b.	117
Kisétálás Posonból az austriai határra (Folytatás.)	142
Alapmondás, Ponori Thewrewk József.	143
Felelet a' Kritikai Lapok I. Füzetének VII. pontjára Papp Ignác	—

Örökségi Egyezés

(Der Erbvertrag.)

Dráma két osztályban.

(Irta Vogel E. T. A.)

Második osztály.

A' lelkiismeret.

Harmadik felvonás.

(Várkert, melly az 1-ső Felvonásban látszott: a' 4-ik színpaltól kezdve, keresztül a' játékszínen vonul egy egy 8 1/2 lábnyi rostélyos kőkerítés, azon felül jobbról bal felé oldalaslag nyulik a' várnak azon szárnya, mellyben a' be-
rakott nagy ajtó szemléltetik, 's melly már az 1-ső Felvonásban távolabbról, és más oldalon látszott. A' várszárnyának illy oldalas menetele miatt, a' kőfalnál négy lábnyival magasabban álló nagy ajtó csaknem a' játékszín közepére jő, úgy hogy azt minden néző láthatja. A' mélység e' közt, és a' rostélyos kerítés közt esik. A' színpalak balkéz felől, és a' várig terjedő köz csak a' láthatárt mutatják. Mindenik oldalon, fák árnyékában gyepágysyak vannak. — Fényes nappal —)

Első jelenés.

Dániel. Ottmár.

(most is gyász ruhában, — a' bal felől való gyepágyon alszik.)

Ottmár. (csinos' vitézi öltözetben, nagy indulattal jő jobbról, — 's Dánielt nem mingyárt veszi észre)

Mi esett velem? Valóság, — álom e? —

Arany jövődő csillám kepei

Ragyogva mint a' tajtékzó habok

Lengnek körültem, és merész törekvés

Erőltet a' szűk körből, hogy viadalbért

Küzdjek magamnak, bibor szárnyain

A' győzelemnek. Oh miként boszant

További kérés! — kénytelen vagyok —
 Mert úgy akarja a' kormányozó;
 'S holnap szabad csak mennem még oda,
 Hol harcz 's a' diadal ittasodva forró
 Testvéri csókot oszt, hol zöld babér ág
 Borítja a' vért izzadt homlokot. —
 Mutassa ott a' bátorság magát
 Ha száz veszélyek tornyoznak körültem,
 'S e' szablya melly már felmagasztala,
 Az elleneknek dulja rendjeit.
 Akkor felülről oh ti angyalok
 Védjétek ezt a' vakmerő fiut,
 Hogy a' jutalmat el ne vessze, — hogy
 Győzzön szerelme. Ugy majd Szerafin
 Enyém, enyém lesz a' legbájosabb hölgy! —
 Mi a' vitézség illy zsakmánya mellett
 Arany, nemes kő, 's minden koronák
 Fénylő zománcza? — Ó, a' rózsakép,
 Éltem gyönyörje, ékessége; csak
 Az ő szerelmes hév tekintetében
 Mosolyg reám mind égi földi jó.

(tovább akarván menni; megpillantja Dánielt, kit valami álom háborgatni látszik)

Hah, Dániel! — mély álomban, — de mi
 Sáppadt halálszin arcza. 's kinosan
 Nyög, mintha terhes álom gyötrené.

Dániel. *(álmába)*

Jaj, jaj, segítség! csak hamar, segítség!

Ottmár. *(erősen megrázva)*

Atyám, atyám! kelj fel, 's üzd széllyel a'
 Rosz álmokat.

Dániel. *(felvándorog)*

Hah, hol vagyok?

Ottmár. *(megöleli)*

Fiad

Keblén, az Ottmár karja közt.

Dániel. *(még egész zavarodásban, a' nélkül hogy rá tekintene)*

Te vagy

Ottmár, te költél fel? hálám fogadd;
 Be jól tevéd, mert már a' szörnyeteg
 Épen bevágta éles körmeit
 Mejjembe hizelkedve és nevetve,
 Hogy szét szakasszon, tépjen álnokul.

(elalélva a' gyepágyra rogyik)

Ottmár. Mi szörnyeteg? Szedd össze csak magad,
 Csak álom, a' mi úgy szorongatott.

Dániel. Óh egy felette szörnyű álom ez!
 Nézd: mintha erdön lettem volna, vigan
 Hallgatva a' madárcák énekét,
 Az esti alkony pirján; 's a' vadak
 Barányi módra szökdélltek körültem
 Minden düh nélkül, sőt vért szomjazó
 Fogát takarta a' hyéna is.
 Egy farkas; undok egy fertelmes állat,
 Rohant reám csak, szörnyű mérgesen
 Oritva emberhangon így: „rühes
 Eb, mit mivelsz itt?” Es alig hatott
 Fülembe e' szó; keblemben nyomon
 Tigris dühösség, és hyénai
 Vérszonj fakadt fel, 's egy buzgánycsapással
 Földhöz terítém azt, hogy tagjait
 Elnyujtva, holtan lábamhoz rogyott.

Ottmár. Derék, atyám! de azt is álmodád,
 Egy szörnyeteg hogy éles körmeit—

Dániel. Halld csak tovább: hogy így ki végezém
 A' mérges ellent, vig kedvvel menék
 Trucczára onnan el; de csakhamar
 Egy nyivogás tartá fel léptemet,
 'S az esti hajnal fényinél ezen
 Agyon ütöttek kölykét láttam egy mély
 Barlangban; én megszántam a' kicsinyt,
 Kit anyja nélkül leltem, és szivemből
 Kellett kesernem, hogy heves kezem
 Apját is elragadta.

Ottmár. Jó atyám!

Dániel. Én a' kis árvát sajnálkozva a'
 Kastélyba hoztam; étellel 's itallal
 Tápláltam és tartám ölemben őt,
 Nem mint vadat, nem,— mint kedves fiut,
 Sőt mint tulajdon gyermeket, szerettem,
 'S neveltem azt; — így nagyra nőtt hamar,
 'S im most az álom örült képzete
 A' verre vágó vad farkasban, egy
 Vitézi módra öltözött nemes
 Ifjat, remegve láttatott velem.

Ottmár. Valóba ritka álom-látvány!

Dániel. Ámbár iránta szeretet és utálat
 Viszázkodást szült is bennem gyakor
 Még sem követtem én az utálatot,
 Csak a' magamra vett atyáskodó
 Gond ingerének engedék, előttem
 Melly legnagyobb és legszentebb vala.

Több hosszás évek eltélének így, —
 Az álmodónak egy két perczenet —
 'S az ősz ezüst haj a' kialudt tüzet
 Mutatta, zajló tenger habjaként,
 Melly eddig erre arra hányt, vetett.
 Csak gyámfiához vonzó érzetem
 Maradt szivemben, mint legfőbb javam
 E' földön; és bár a' kölyökben én
 Fellelni véltem apjának vonását,
 'S a' vad merészség, bajnok hir után
 Melly ösztönözte, monda, nem csalódom,
 De évszerént nőtt vérvágyát utóbb
 Kellett tanulnom, ah önkeblemen!
 Mert hogy keményen tiltám a' lovas
 Seregbe állni, és csapodár siralmát
 Megvetve, nem bocsátám oldalamtól,
 Farkasfogát rám már vigyorgatá,
 Előbb nevetve, mintha csak fiui
 Kedveskedéssel áltölelne, — 's im
 A' szeretet ilyen kölcsönös csatáján,
 Boszut lehellő szívéhez szoritott,
 'S mejjembe kezdé irgalmatlanul
 Bevágni gyilkos körmeit, hogy a'
 Nagy fájdalomtól szörnyen jajgatók.
 De gunyolódó tréfát űzve, még
 Imigy kiálta hozzám: óh atyácskám,
 Miért panaszkodsz? Mit tevé, tudom;
 Te vak dühödben egykór főbe verted
 Apámat, én is most szint azt teszem
 Veled, szerelmem gyilkos ösztönéből.

Ottmár. Ne mondd tovább, óh mit gyötröd magad,
 'S engem? jer innen, itt ne késs tovább.

(*felemeli*)

Dáhiel. De csók között hogy ezt a' hiv kebelt
 Szaggatta, és a' kin rémült jaja
 Lelkem legalsó mélyiből kitört,
 Te a' kinokból és a' szörnyetegtől
 Még is ki küzdél, 's megmentél.

(*mélyen sohajtva*)

Legyen

Istennek hála! csak hogy vége van!
 Te, oh te voltál békeangyalom,
 Ki ártatlanság liliom virágát
 Tartván, leszálltál hozzám, és elűzted
 A' rettenetnek képét; újra vedd

Hálámat érte, édes jó fiam!

(*midőn fel tekint, 's megakarja ölelni, visszadöbben, 's felkiált*)

Jaj Istenem! mit kell tekintenem?

Pokol kísértet űz e gunyt belőlem?

'S még ébren is bódulttá tenni vágyik?

Nem e' ruhát, ez arcot, e' szelid

Lidércz szemet, melly a' sziv vérit is

Kiszívja, látám álmomban előbb?

(*Ottmárt erősen megragadja, — nevedő tűzzel, melly végre dühösségre válik*)

Te engem elvádoltál, és eladtál; —

'S hiu jutalmul, a' hálátalan

Tettért ezentul már megengedik, hogy

Vitézi fénnel ékesítsd magad.

Hallgass! tudok már mindent, — im elárul

'S nyilván jelenti titkolt kedved is,

Hogy megcsalódtam. — Hát megmondtad, a' mit

Elástam, és mutattad a' helyét? —

Oh én bolond! ki egy gyerekre bízam!

Reszkess te, reszkess a' nyolezvant haladt

Ősznek dühétől; — folyni kell setét

Vérednek, — és élteddel fogsz lakolni,

Ha mit leástam, még ott nem lelem,

Boszut, boszut kell rajtad állanom.

(*balra elrohan*)

Második jelenés.

Ottmár.

(*mint valami kábulásból magához térve*)

Hanyadán vagyok? nehéz álmkötélben

Zsibbadna még e vén, vagy tám gonosz

Álom magammal is játékot űz?

Hogy megragadt, 's ijjesztett, nyelvemen

Elhalt szavam, 's mint egy lélek sugallás

Csengett fülemben álmodott baja.

Harmadik jelenés.

Benno. (*jobb kéz felől jő*)

Ottmár. (*hozza siet*)

Nemes vitéz, te ég követje! keggyel

Vagy küldve hozzám, hogy kétségeim

Kinját barátság lágy kezével enyhítsd?

'S cseppentve balzsamot sebemre, forró
Fájdalmít oszlasd?

Benno.

Csendesen barátom!

Annál marad, hogy hólnap a' menyegzőn,
Vendégeinknek, a' kik ünnepünkre
Sereglenek fel, urias körében
Vőm önkezelével majd vitéznek itt,
'S hogy udvarolhass asszonyodnak, a'
Vitézi játékokban részt vehetsz,
'S talám szerelmesednek lágy kezéből
Nyert bér előbb fog orvosolni, mint
Akármí balzsam.

Ottmár.

Ah! tréfálsz uram!

Mert tudva nálad nincs, mi lelkemet
Feldulta. Aggott nagybátyám előbb
Azt álmodá, hogy egy farkast dühös
Ökölrel agyba vert, aztán pedig
Kölykét nevelte, és e' szörnyetegben,
Melly hála helytt szerelmiért, alig
Serdüle fel bár, szét szaggatta őt,
Azt vélte engem, engem lát vala!
'S fejemre véres boszút esküdött
Ha nem találná mit leása; akkor
Dühös haragra gyulva elrohant
Mint egy megőrült, 's engem, a' kít így,
Így félre esmért, ijedés miatt
Dermedve, félig kábultan hagyott.

Benno.

(*félre, szemeit égre függesztve*)

Hát már ez álom, nem mutatja, hogy
Boszud nem alszik?

Ottmár.

Mondjad: mit tegyek?

Benno. (*csendes vérérel*)

Semmit, fiam! csak távozzál előle,
Majd megtalálja, a' mit eldugott,
'S úgy a' gyanúnak is minden nyoma
Egyben eloszlik. Bizz Istenben, és
Bennem barátodban; hagyd e' mesét
Nekünk feloldni! szemedet a' gonoszról
Fordítsd el, a' jövőbe nézz vidámon.
Menj csak fiam, menj! rád vár olly öröm,
Millyent te meg sem álmodál soha.
'S mikép elébünk a' kin kelyhiből
Gyakor szerencse habzik: úgy reád
Majd még az idő méreggel telt öléből
Aldás fogamzik.

Ottmár. Mond uram, mikép
Értsem beszéded, melyet olly sokat
Jelentve tettél?

Benno. *(a' berakott ajtó felé mutatva)*
Hát esméred e
Ama' veszélyes ajtót?

Ottmár. *(tartózkodás nélkül)*
Ugy beszélte

Ferencz, hogy egyszer egy runsitten
Báró, ki Szigbert ur nagybátyja volt,
Mig nyitva állt az ajtó, a' megett
Alá sikamlott, 's a' gödörbe halt.

Benno. Ferencz valóban jól beszélt, — de hat
Nem mondta, hogy nevezték azt, ki ott
Olly csufosan lett akkor semmivé?

Ottmár. Farkas nevű volt.

Benno. *(hirtelen)*
Farkas! ugy vagyon,
Farkas nevű volt a' sajnálkozásra
Mélto, ki jókor végít a' setét
Földtorkolatban lelte. — Farkas! és
E' név előtted többet nem jelent?

Ottmár. Uram! mit értesz? meg nem foghatom.

Benno. *(megindulva)*
Eredj fiam! csak járj ösvényeden,
Ha bár feléd a' rossz közelget is,
Rád nézve szelvész nem támad soha,
(nagy indulattal felre)
A' tiszta ártatlanság sorsa ez, melly
Magát a' farkast is, mint gyenge bárányt
Tekintni fogja, gyilkos körmivel
Midön közelget az szelid öléhez.

(hozzá fordulva, fenhangon)
Eredj, eredj jó ifju, sorsodat
Isten vezérli; és azért ne szóljon
Nyelvem neked mást, mint kedvet, szerencsét.

(megöleli)

Ottmár. *(szívesen vissza öleli)*
Viritson én rám bár minő szerencse,
Nem fog felérni hálámmal, te érted
Keblemben a' melly lelkeim kedvre
Örökre ujon 's forró lánggal ég.
Gazdag csupán a' halás szív lehet.

(el akar menni)

Benno. *(vissza hívja)*
Ottmár!

Ottmár.

Uram?

Benno.

Még egyet kérdezek:

Ha a' viszonság forgó kedve tán
 Számodra egy nagy kincset gondola,
 Mit más azomban elfoglalt előled,
 Nem hogy ragadni vágnék, nem, — hanem
 Mivel magának just képzel reá, —
 Ugyan felelj: e' képzeletben, a' melly
 Ugy boldogítja, meghagynád e őt?
 Lerontanád e boldog képzetét,
 Vagy általadnád kincsedet?

Ottmár

Való,

Vagy tréfa e' kérdés, mindegy: neked
 Kérdezni tetszett, úgy hát szívem is
 Hadd mondja nyilván válaszát. Becsület,
 'S szerelm azon czél, mellyre lelkesen
 Töreksem én; más minden földi dolgok
 Hitvány, csalóka játékok; csekélybek
 Semmint ügyeljen férjfi rájok, és
 Vágyják utánnok. A' becsületet
 Merész erőnek kell szerezni, a'
 Szerelm nyeregni kíván. Mit találunk,
 'S kapunk örökben, mind csak színe az
 Érdemnek. Én kincs nélkül meghalok
 Könnyen, becsület és szerelm legyen csak
 Részem: szerelmet Szerafin adott,
 Becsületet fog nyerni még karom.

(jobbra el)

Negyedik jelenés.

Benno.

No, Istenemre, és kardomra; ha
 Most nem lovag már e' fiu, soha
 E' névre méltót úgy nem szült anya.
 Szigbert, 's ez az Ottmár, mindenik jeles.
 Jámor, magas sziv lelkesíti őket,
 Irigykedéstől távol, kapzsiságtól
 Távol, csak akkor boldog egy, ha a'
 Testvér öröme tesz szert. Így nemes
 Gyümölcs terem még a' véres vetésből;
 'S hogy béke váltsa a' viszátkodást, és
 Csirája vesszen, eltöröljük az
 Előszülötti just. — Most Dánielhez!
 Kihuzni vallomását lelkiből,
 Elesmerése koronázhatja meg

Csupán, reméllő fáradságomat;
 Kezembe kell az irományt neki
 Letenni, melly kivon kétségeinkből.

(*égre nézve*)

'S ha általad majd végre hajthatom
 Ezen szoros tiszt munkáját, ne gyulj
 Haragra, égi bíró, hogyha tám
 E' vén gonosszal lágyabban teszek
 Ítéletet, mint kell. —

(*bal felé elakarván menni*)

Hah! im maga!

Ötödik jelenés.

Dániel. Bennohoz.

Dániel. (*kezében egy kendő, mellyel izzadságot törölgeti, Bennót Ottmárnak véelve, a' nélkül hogy rá nézve*)

Fiam, megengedj, megbántottalak,
 Nem nyula hozzá senki; hát gyanumat,
 Melly olly haragra ingerelt, bocsásd-meg.

Benno. Hé porkoláb, tám hagymázban beszélsz?

Dániel. (*rá bámulva*)

Kormányozó ur, ah te vagy?

Benno. Ki más?

Dániel. Uram meg engedj, vélém gyámfiám
 Még itt van.

Benno. Ottmár?

Dániel. Ó.

Benno. Rég elmene.

Dániel. Engedd tehát, hogy én is menjek el!

Benno. Maradj öreg még, csak maradj; beszéljünk
 Meghitten egyikét szót.

Dániel. Különös kegyesség!

Benno. Ugy látszik, Ottmár egy derek fiu,
 Nagy homlokából, és tüzes szeméből
 Léleknemesség csillámlik.

Dániel. Nemesség?

Benno. Ha úgy előttem látom, melly deli
 Ifju erőben van, szelid, 's merész,
 Ugy tetszik, olyan fának nyílt ki benne
 Bimbója, mellynek régtől fogva már
 Holtnak, 's veszettnek képzelém gyümölcsét,
 'S te nem vevéd e észre szinte azt?

Dániel. (*nagyon megdöbbenve*)

Nagyságos ur, én — én nem értelek.

Benno. Allása, módja, képe, termete,

Még hangja is, melly úgy szívhez beszél,
 Eszedbe nem juttatja azt, ki rég
 A' sors dühének áldozatja lett?
 Ki kurta lételének véghatárát
 Ama' gödörnek mély allján lelé?
 Ezt a' csalóka játékot maga
 Olly messze vitte a' természet is,
 Hogy már gyakorta szinte képzelém
 Biztos szavakkal így kiáltani:
 Ez Rodrig, a' megholt Farkas fija!
 És mégis azt beszélük mindenütt,
 Ottmár hogy a' te unokád.

Dániel. *(kinek tetovázása nőttön nő)*

Úgy van, — úgy —

Benno. Valóban illyen nagybátyát lehetne
 Irigyleni; 's lám úgy tetszik pedig,
 Egy titkos ellen dulja kedvedet.

Dániel. Uram! — nem értem — mit vélsz?

Benno. Dániel!

Nyilván tehát: hogy belső fájdalom
 Nehéz teherrel nyomja lelkedet,
 Borzadva láttam azt tegnap, midőn
 A' várban éjjélkor, mint éji lélek
 Álmodban ámbár, mégis szinte ébren
 Fen vándoroltál.

Dániel. *(előbb bámulva néz, azután erőltetett kacajra fakad)* Ha, ha, ha! velem

Tréfálni kedved jött, nagyságos ur!

Benno. Nem, Istenemre! mert pokolbeli
 Gyötrelmedet, melly kebledhez szorult,
 Én önszívemben mélyen érezem,
 'S könnyiteném, ha tudnám, kinodat.

Látod: fejér hálóruhában a'

Veszélyszobába mint rém, úgy jövé!

Reszketve ége a' lámpás erőtlen

Kezedben, és bár rám bámult szemed,

Helyben maradtam láthatlan, 's nem is

Esmerve tőled. A' fallal rakott

Ajtóra mentél majd, 's irtóztatón

Kapartad, e' rémitő szót kiáltva:

Kegyelem! kegyelem! úgy hogy lelked nyögését

Keblemben érzem visszahangzani.

Rettegve aztán, 's elszörnyedve, mintha

Rosz lelkek üztek volna, elrohantál,

Akartalak megfogni is; de későn; —

Elillanál már! ajtóhoz menék,

De zárva lettem, 's nem hallék azontul
Semmit.

Dániel. *(nagy zavarodással hallgatta, — térdei reszket-
nek 's csaknem lélek szakadva rebeg)*

Mi szörnyű volna ez:
(magát összeszedve)

De nem!

Nem! mondom, az nem úgy van, — nem lehet!
Benno. *(kezét megragadja, 's eleibe tartja)*

Lássd, minden ujad meg van hántva, és
Vértől setétek, gyűlttek körmeid;
Im e' sebek kimondják a' valót!

Dániel. *(kezét hirtelen visszarántja, 's éles kiáltás közt
mintegy széllyel szúva, a' gyeppadrá omlik.)*

Benno. *(kevéssé várakozás után hozzá járul, 's mélyen
megilletődve, és részvétellel.)*

Jer, tedd szorongó lelkedet szabaddá
A' véghetetlen terhtől, 's bár mi nagy
Vétket követtél volna el, csak a'
Mindenhatónak esdekeld kegyét,
Ha látja hogy törődve bűnödöt
Mebántad, irgalmas lesz, 's megbocsát.

Dániel. *(magát mintegy ellenkezésre kinszerítve, tördelve
nyögi:)* Nem vétkezém én semmit, — nem, — 's ha mit

Tevék, beszélék álmomban, hiszem
Bíró előtt az még rám nem tanu.

(sirva)

Én nyolezvan éves aggott ősz vagyok,
Hagyj irgalomból nyugton, hagyj közel
Siomba menni, kérlek, és ne kinozz.

Benno. Több fájdalomtól hogy kiméljelek,
Követtem ime szívem ösztönét;
De minthogy épen semmit el nem esmersz,
Sem nem feded fel aggodalmadat,
'S szád zárva tartod, —

(kemény hangon és huzva)

Kell választanom

Olly módot, a' melly kinzáson kívül
Valóra juttat csalhatatlanul.

Dániel. *(hirtelen és reszketve)*

Mi módot?

Benno. Az mind egy: de megtudom

Holnap, mit eltitkoltál, — megtudom,
Mi háborítja buval éltedet?

Rablást követtél el, vagy gyilkolást,
Vétked felől a' véres oklevélt

Tíz ölre bárha fogva tartanád
 A' föld ölében ásva el: de lelki-
 Esméretednek bűnödből kikelt,
 'S szívvérrel ilyen nagyra szoptatott
 Mérges kigyóji vétked felfedeznék.
 Vigyázz magadra Dániel, ha te
 Gonosztevőnek érezed magad?
 Essék meg, a' minek kell esni, ma
 Éjjél előtt még!

(*jobbra el*)

Hatodik jelenés.

Dániel. (*tompá kétségbeeséssel ismételi*)

„Essék meg, minek
 Kell esni, még éjjél előtt.” — Nem annyi
 Más szóval ez: Vallj csak gonosz, hamar,
 Hadd öljenek meg a' vesztőhelyen,
 El nem szaladhatsz a' hóhér elől!
 Ugy van! további küzdés hasztalan. —
 Vén szarvas! egy meredt kőszál hegyén
 Állasz te, és a' vért szomjuhozó
 Dühös vadászok már tüstént elérnek,
 El nem kerülhetd, prédájok leszel,
 Vagy nyakra főre kell leugranod.
 Nem lát sehol, — nem — a' gyilkos, — sehol
 Nyilást, — sehol, — sem messze sem közel:
 Vért sirjon is bár köny helyett, de vétke
 Fertelme kövé váltja az emberek
 Mejjét. Te hozzád fordulok tehát
 Biró, ki ülsz a' fellegek felett,
 Szánj meg, 's e' vétkes főre menykövét
 Repítsd boszudnak, avagy vedd eszét,
 Hogy majd ha int a' hóhér, 's pallosa
 Alatt legördül, azt még tiszteletnek.
 Képzeld. — Nem, nem! irgalmas nagy Isten
 Ne hagyj romolni illy inségben, és
 Ne küldj halált rám a' vesztőhelyen, —
 Csak e' halállal meghalnom ne hagyj!
 Párolgjon a' sir büszküdt gőzt reám,
 Rontsd meg körültem a' lehelletet,
 A' rózsá édes jó illatja helytt
 Megmérgeztetett gőzt szívjon tudóm,
 Öljön kigyószáj, tépjen farkas el,
 Nyissd torkolatját földednek, Boszuló,
 'S nyeless be! Minden, ah minden halált

Eltűrök, áldok, és magasztalok
 Örömmel, óh csak a' vesztőhelyen
 Meghalni engem ur Isten ne hagyj.
(földre rogyik)

Hetedik jelenés.

Ottmár.

(jobb kéz felől kivont kardal Dániel felé siet.)

Zavart panaszhang, úgy tetszék, ütött
 Fülembe innen, 's ordító nyögés
 Tolonga hozzám, mint „segits” kiáltás.
(előbbre lépve)

Ki hiva, hogy segítsek?

(Dánielt megpillantja)

Ah te vagy?

Szent Isten! arczczal földre!

(kardját leejti, 's felemelni iparkodik)

Szólj, kibántott?

Dániel. *(félíg felegyenesedve, meglátja a' kardot)*

Hát meztelen karddal jössz rám kölyök

Farkas? Te töled nem félek.

Ottmár.

Tekints rám

Jó bátya! Ottmár az, ki szól veled.

Dániel. Meghallgatá az ég kérésemet, —

Isten hozott! te emberem vagy, — adsza
 Kezet.

Ottmár. *(kezét nyújtja, 's egészen felemeli)*

Jer álljál fel, bátyám!

Dániel.

Nem, óh nem!

(kezét csókolja)

Hagyd lábaidnál e' kedves kezet

Csókolnom, — aztán adj halálesapást.

Ottmár. *(kardját felkapja, hogy szeme előtt ne legyen)*

Kétségbe ejtesz, bátyám!

Dániel.

Csak vigyázz:

Ha e' kegyelmes munkát megteszed

Keress ruhámban; itt szívem felén

Elrejtve, lelsz egy írást; felfedi

Az, mit neked kell megtudnod. — No most

Csak hirtelen vidd végbe a' csapást!

Élj boldogul, — ne átkozz meg! — No szurj!

Uram teremőtöm, adj örök nyugalmat!

Ottmár. *(kardját beteszi)*

Bátyám! eszed szedd össze, — mit kívánsz?

Fiúi kézzel öljelek meg én?

Mentsen meg Isten!

Dániel.

Ő küldött; azért

Ne félj! hamar tedd csak szent tisztédet!

Ottmár. *(tőle hátrálva)*

Soha sem.

Dániel. *(térden utánna csuszva)*

Tehát vidd végbe irgalomból,

Mit a' kötelesség végbe vinni fél.

Halált, halált adj, — adj, nekem szegénynek,

Ölj irgalomból meg!

(térdeit által kulcsolja)

Ottmár.

Bocsáss, bocsáss el,

Embertelenség, mit tőlem kívánsz.

(szabadulni igyekszik tőle)

Dániel. *(mindig inkább erőltetve, csaknem magán kívül)*

Nézz rám, előtted porban térdelek,

Reszkess, ha még kétségbe esni hagysz.

Ottmár. *(küzd vele)*

Órült! bocsáss el, hagyj el!

Dániel.

Mind hijában

Küszködsz, előbb üssd ált e' szívet, addig

El nem bocsátlak, míg csak nem repül

Lelkem fel égre.

Ottmár. *(kiszabadulván, menés közben)*

Vedd véremet, vedd életem javát,

De azt ne kérd, hogy gyilkosod legyek. *(el)*

Dániel. *(kétségbe esve)*

Ottmár! ah Ottmár! fordulj vissza, kérlek, —

Szánj meg tehát föld, nyilj ki, nyelj be engem!

(magán kívül össze rogyik.)

Negyedik Felvonás.

(fényesen kivilágosított gothus szoba: — a' jelenvaló személyek következő renddel ülnek.)

Első jelenés.

Szerafin, Ludmilla, Benno, Ida, és Szigbert.

Benno. *(egy nagy pergamenről olvas)*

„Kelt Königsbergen, Pünkösöd hava 12-kén 1539.

„Hubert. Runsitteni Báró.” —

(ekkor feláll, s mindnyájan ugyanazt tesszik)

Szigbert. *(mély fájdalommal)*

Atyám, atyám!

Ludmil. *(szinte ugy)* Ah! hát lehetne, hogy

Férjem tizenkilencz esztendeig

Törvénytelen jószágot birhata?

Es ugy az égnek átkát mind bűnös

Fejére vonta, mind rám, 's gyermekére,

Kik e' szerént mind vétkesek vagyunk?

Benno. Azt vélte ő: hogy meghalt Rodrigo

Mint annak anyja; illy formán Hubert

Elsőszülötti ur maradt; kinek

Az itt lakást csak jókor elveszett

Testvére, 's annak elveszése módja

Emléke tette el nem tűrhetővé.

De hogy közelge vég órája, — a'

Halálos ágyon felrezenve lelki —

Esméretétől, ugy tartott tanácsot

Szorult szívével. E' végrendeles

Es egy levél volt vég pillantatának

Munkája. — Célját, és azt, mit tegyek?

Világosan kimondta: hogy csak egy

Év mulva nyissam fel közöttetek

Végrendeletét, — melly most megleve. —

Tovább, hogy a' holtnak vélt Rodrigo

Után nyomozzak három évekig,

'S haszontalan mig ez le nem folyik,

Szigbert is addig a' runsitteni

Várat ne birja mint előszülött.

Szigb. Valóban, az nem lesz nehéz nekem,

Atyánk vagy ugy is, és urunk; tehát

Mint az, parancsolj benne önmagad.

Ludmil. Örömmel állok részemről reá.

Benno. Hálám baráti megbizástokért;

Nem tart azomban e' hosszú örök

Idő sokáig, mert nem régiben

Hallám hogy immár meg van Rodrigo

Találva.

Szigb. *(felette elcsudálkozva, 's meglepetve)*

Rodrig?

Ludmil. *(szinte ugy)* A' Farkas fija?

Szerafin és Ida. *(szinte ugy)*

Es él?

Benno. Valóban, 's egy két óra mulva

Megérkezend.

Szigb. *(összeborzad)* Ah!

Benno. Hát megijjeds?

Szigb. Szerencse álom! eltűnél, 's midőn
Felébredék rád, mint koldus tekintek
A' zordon éjbe.

Ida. Óh Szigbert! — atyám!

Benno. *(közibek lépve, 's Idára mutatva)*
— — — — — Mit?

Koldusnak érzi az magát, kire
Mosolyg szeretve e' szem? 's a' kiért
Négy szív szeretve ég?

Szigb. Idám, atyám!

Ti megmaradtok, — csak te, és ti, és ti
Enyéme! óh ugy duzs gazdag leszek
Bár elragadna mindent tőlem ő.

Benno. Jobb gondolatra térj felőle ifju!
Nem jó az ugy mint ellen, — nem, — de még
Megorvosolja majd azon sebet,
Mit képzetétől megcsalatra, hajdan
Tett ős atyátok, — mint testvér, veled
Ostályt teszen 's ugy a' boldogtalan
Elsői just feloldja szívvél és
'Tettel. — Ne kérd, hogy én honnan tudom,
Elég hogy ugy van: még éjfél előtt
Minden világos lesz. — Melengve az
Arany sugártól, mellyet a' jövődő
Szép napja nyujt, most menjetek vigan
A' kertszobába, béke- 's kézfogó-
Vendégeléshez, melly már gazdagon
És fényesen felékesítve van.
Ott várjatok, 's ha Isten megsegít,
Majd nem sokára olly menyasszonyi
Jegyet viszek, melly boldoggá teszen
Még mindenönket.

(jobb felé betekintve)

Hah! jó a' követ, —

Csak el, csak el most, a' kedv rózsaszárnyán,
A' kertbe! nem sokára ott leszek.

*(mindnyájokat kitaszítja a' bal ajtón, minekutánna azok
örömeit, 's tudnivágyásokat mutatták; — 's ekkor a'
belépő Ferencz elibe siet.)*

Második jelenés.

Benno. Ferencz. *(jobb felől)*

Benno. No hát, derék bajtársam, az igazért
'S tisztért való küzdésben! Csak hamar

Ferenez. Láttam vitéz, mind a' kettőjüket.

Benno. Magát ezen uj sorsban tudja e
Viselni Ottmár? szólottál vele?
Nem vett e észre?

Ferencz. Nem: minthogy készakarva
Kerültem őtet. A' hársfák alatt,
A' kertszobánál, hol parancsolád
Hogy várjon, a' holdfényen láttam őt
Járkálni nagy robajjal fel 's alá.

Benno. Csak meg ne lássák ott!

Ferencz. Látám tovább
Térdére esve, háladó könyörgést
Rebegni buzgó szívvél, és midőn
Aztán magában, térden, és lehajtott
Fővel könyörge, — Ur Isten! kit én
Már régen ágyban véltem, Dániel
Mellette, mint egy kísértet, fejér
Hálóruhában a' kastély felé
Lappanga.

Benno. Mig meg nem vallándja vétjét,
Nincs nyugta addig a' gonosztevőnek.

Ferencz. És minthogy erre véltem tartani,
Azért siettem még elébe kapni.

Benno. Azt jól tevéd, de szólj: nem láthatád,
Álomban, ébren volt e, hogy kijött
A' kerten?

Ferencz. Azt nem: mert csak messziről
Látám, — de halld csak, — már közelg amaz
Ajtó felé —

Benno. Csitt! ott a' székeket
Rakd félre lassan, és állj oldalast.

(Ferencz félre rakja a' székeket)

Igy, mint reménylém, a' tigris ma még
Lesünkbe jó!

(más oldalon félre vonul.)

Harmadik jelenés.

Dániel.

(fejér hálóruhában, jó, jobbról, — mint előbb, most is
nyílt szemekkel, álmában járva, — azután a' játékszin
elején merően nézve mozdulatlan megáll.)

Benno. (kevés vártatva halkkal hozzá közeledik.)

Dániel. (Bennónak első lépésére szemlátomást megrezzen,
de felé nem fordul.)

Benno *(kis idő múlva egészen közel jő hozzá, 's háta megett megáll.)*

Dániel. *(mihelyt Benno mozdul, reszketni kezd, 's reszketése minden lépésre nevekedik, 's mikor Benno egészen mellette van, két térdre esik, összetett reszkető kezét felemeli, 's egyforma hangon nyög.)*

Kegyelem! kegyelem!

Benno. *(lassan, de a' nélkül, hogy hozzá érne fülebe sug)*
Esmersz e engem?

Dániel. Esmerlek, te vagy
Kormányozó gróf Falkenhorsti Benno.

Benno. Valld meg: te voltál Farkas gyilkosa?

Dániel. Én voltam, én a' Farkas gyilkosa.

Benno. Te lökted őt le a' gödörbe?

Dániel. Én löktem őt le a' gödörbe.

Benno. Igaz, hogy elhalt Farkas hitvese?

Dániel. Elhalt hitvese.

Benno. De hát hogy él még a' fija?

Dániel. Még él fija.

Benno. És Rodrigónak hívják?

Dániel. Ugy: Rodrigónak.

Benno. 'S Ottmár, ki nálad nőtt, Farkas fija?

Dániel. Ottmár az: a' Farkas fija.

Benno. Mikép tudád hát őt holtnak kiadni?

Dániel. Megvesztegetés által.

Benno. Miért tevéd azt?

Dániel. Hogy megmaradjon a' jószág Hubertnek,
'S magamnak éltem.

Benno. Meg tudsz mutatni mindent?

Dániel. Mindent.

Benno. Mond meg: mikép?

Dániel. *(kebliből egy türet írást húz ki, 's egyenesen maga elébe tartja)*

Olvasd ez írást.

Benno. *(vigyázva elveszi az írást, azután hátrább lépve, ezen szerencsés kimenetelért hálát ad az égnek)*

Dániel. Örülj, az ártatlanság győze, és
A' bűn lesüllyed.

Benno. Mivel kivallál mindent, meg fogom
Gyengíteni büntetésedet.

Dániel. Azt fogja Isten.

(ekkor mintha valaki hívna, halgatózik)

Mingyárt megyek, mingyárt.

Benno. Már menni készülsz?

Dániel. *(menés közben)*

Hi Rodrigó.

Benno. Hová?

Dániel. *(megfordul, mélyet sóhaj, reszkető kezét ég felé emeli, 's vigabb hangon felel)*
A' sirba!

(jobb felől el)

Negyedik jelenés.

Benno. Ferencz.

Benno. *(Ferenczel együtt bámulva néz utánna)*
Mély fájdalom 's irtózás váltja fel
Egymást az összesajtott szivben, és
Majd borzadás, majd megszanás keserve
Fog el.

Ferencz. Szegény, azt vélte, Rodrigó
Hivá, 's amott ment még is el.

Benno. Ha nem
Megyen ki a' házból, nem kell bántani
Menésiben, de kertbe vagy mezőre
Szükség az utját elrekeszteni,
Mert a' világért sem kell Rodrigónak
Megtudni még, hogy kit sok évekig
Szeretve hordott szívében, megölte
Atyját: kiméljük őt e' fájdalomtól
Mig csak ki nem hal a' gonosztevő,
Akkor talán ez adáz hir, keserve
Sebjére balzsam lesz.

Ferencz. Nagyságos ur!
Mi sors fenýiti e' boldogtalan
Gonosztevőt? ki husz évtől lakol,
És lelki kinban illy igen soká
Hullatja a' megbánás könnyeit?

Benno. Isten legyen csak, Isten, boszulója
Vétkének; a' törvénynek általadni
Előbb akartam a' gonosztevőt,
De hogy ki állott kinját, és azon jó
Ifju keservét is megfontolám,
Istenre bízom már a' büntetést.

Ferencz. Óh hála érte! egy mázsás követ
Érzek leesni szivemről.

Benno. De mig
Elhívja a' nagy bíró, 's földbe tér,
A' tömlöcz éjében fog maradni.
Most elmehetsz!

Ferencz.

A' végtelen hatalm

Majd nem sokára végezend vele,
'S angyalt bocsát, ki vigasztalva hozzá
Leszárnyal, és a' volt gonosztevőt
Megszánva nyújtja a' kegyelem pohárt, melly
Taplálja lelkét.

(*jobbra el*)

Ötödik jelenés.

Benno.

Adná az ég úgy, mint jámbor hited
Gondolja, és bár a' kétségbesés
Előbb ne győzne, mint az angyal eljő;
Emelt kezekkel kérem én is a'
Mindenhatót, hogy hagyja csendesen
Kimulni éltét a' gonosztevőnek. —
A' vig felekhez most! büntől üres
Körökbe, megnyert győzedelmemen
Örülni, mellyért nem csorgott ki sem vér
Sem könny, de annak vissza adá jusat
Kit illet az rég, 's a' nemes szívü
Fiak közé hoz állandó szerencsét.

(*balra el*)

Hatodik jelenés.

(*Előbbi kert, — a' telt hold vöröszinben áll a' berakott
ajtó ellenében, később fekete fellegek vonulnak rajta ál-
tal, 's szelvész kezdődik. — A' játékszínen sötétség, és
mély csend uralkodik, 's amazt csak gyenge villámlások,
ezt pedig távol dörgések szakasztják néha felbe. Utóbb a'
villámlás és dörgés nevededik*)

Ottmár, később Dániel, és Ferencz.

Ottmár. (*hátról, a' mélységhez közel, a' nagy ajtóval ál-
tellelben térdel, 's hosszabb várakozás után felkiált*)

Atyám! anyám! vegyétek mélyen érzett
És tartozó adóját könnyeimnek
Ugy mint fiui szivből folynak, ott fen
Szülői érzellemmel, és szeliden
Küldjétek onnan szent áldástokat
Fijatokra, melly mind sirig, tiszta erkölcs
Magvát nevelje.

(*keményebb villámlás és dörgés*)

Aldjátok meg a'

Hívás frigjét, melly legtisztább szerelmből

Eredt; szívem szám mellyet kedviben
Kötött örökre, mindazokra is
Áldástokat! kik élnek e' falak közt.

(erős villámlás, és csattanás, mellyre felugrik)

Hálám tinektek, meg vagyok tehát
Hallgatva! mert a' villám láng tüze
'S az égi dörgés harsány bömbölése,
Melly rettegéssel, 's irtózáttal a'
Bűnös gonoszt eltölti. azt susogja
A' jobbik ember mejjében: ne félj
Jámbor könyörgő, bizzál, 's megnyered
Mit kérsz.

(irtóztató szélvész, dörgés, villámlás)

Szelek! hát csak visitsatok,
Csak hadd repüljön kénkö fészkiből
Csipkézve szét a' villám össze vissza
A' fellegek közt, — dörgés, csattogás,
Szelvész dühödjék, 's végnapot jelentve
Fujjon zavart; és lázzadást az el-
Rémült világra, — engem csak mulattat
E' látovány, mert béke lakja szívem,
'S az éltető lény vad dühösködése
Büntől megőrzött keblemenek kies
Gyönyörre szolgál.

(a' toronyóra 12őt üt)

Hol Bennó vitéz?

Már itt az éjféli, és még semmi nyom
Nem mondja jöttét; itt akart pedig
Találni, majd ha a' legfontosabb
Meg téve lesz, hogy sorsom felderüljön,
'S elő mutasson úgy mint Rodrigot.

(ez alatt az óra ütését végzi, 's a' 12ik ütésre legnagyobb villámlás és dörgés következik, a' villám egyenesen a' berakott ajtónak megyen, mellyből a' fal leomlik, a' kövek befelé hullanak, 's így a' nyílt ajtón a' szoba bejáratjába lehet látni. — Ottmár összeborzad)

Egek ura! őrizz, — tornyozott
Villámok és dörgések csapnak össze
A' vár felett; tám még gyujtának is,
Nem, nem! csak a' fal dült le, melly ama'
Gyászos szobába visz, hol hajdan, ah!
Atyádat éré borzasztó halál,
'S mint árva úgy kell most kesergened.
E' vészküszöbnél, a' rá tatógó
Mélységnek ormán állt, hogy a' kemény
Sors árja őt le a' kőszálfenekre

Sujtotta, — ah szegény, szegény atyám!
(a' nyílt ajtó felé tekint, 's összeborzadva felkiált)

Jaj, jaj! ki az? miféle vakmerő
 Mer most közelgni a' boldogtalan
 Hélyhez?

(egy erős villámsugár a' nagy ajtón keresztül világít, 's Dániel mint álomlátó hátulról igen lassu lépésekkel látszik felé közelíteni)

Nagy Isten! Dániel, ki ott jár.

(felugrik és kiált)

Bátyám megállj! mert ott halsz a' sötétben.

(keményebben dörög)

Siket talán, vagy alva vándorol

A' vén, hogy engem nem hall? és az ég

Dörgő szavát nem hallja, melly boszus

Méreggel inti, hogy tovább ne menjen?

(erősebben villámlik, Ottmár az ajtó felé fordulva, mindig nagyobb szorongással kiált)

Mindig tovább megy a' kövön, 's előbb

Léptet, — no mingyárt a' parton van, — és

Bár mint világol a' villám, de a'

Mélységbe bukkan.

(erősebben kiált)

Oh atyám! megállj!

Véged van egyben, — nem hallod? megállj!

(szorongása közt ide oda fut, 's utóbb csaknem kétségbe esik)

Dühösködésem, lármám hasztalan!

Oh mit miveljek Istenem? — segítség!

Hamar, segítség! még egy nyom, — 's bukása

Meg van — segítség! jertek, jertek, ah!

Nem hallja senki meg kérésemet?

Nem hallja lelkem kinozó jaját?

Ferencz. *(jobbrol sietve jó)*

Mi baj?

Ottmár. Oda nézz, mig nem késő, siess,

Segits!

Ferencz. Uram, ne félj, ő alva bátran

Jár.

Ottmár. A' gödörnél? hol már percz alatt

Halál ragadja el, — no nézd, no nézd —

(minden erejének megfeszítésével felé kiált)

Hé Dániel, lépj vissza, — Dániel!

Éjfél után ott mit mivelsz? megállj!

(ekkor egy villámsugár megvilágítja Dánielt, ki a' mélység szélén áll, 's nevének hallására mintegy felrebbenve, ke-

zeit összeszi, felomeli, 's nagyot jajdulva leugrik. —
kemény dörgés —)

Ottmár. (előre tántorog, 's összerogyik)

Végetlen irgalom!

Ferencz. (mélyen megilletődve, kezeit összeszi, 's fel-
emeli)

Örök igazság!

Hetedik jelenés.

Benno. Szigb. Ludmil. Ida. Szeraf.

(mind sebesen jönnek)

Benno és Szigbert.

Mi baj? mi történt?

Ludm. Ida. Szeraf.

Szólj: mi baj, Ferencz!

Ferencz. Kit a' gonosz rég meggyilkolt, ma azt

Ég boszulá meg.

Benno. (remegve) Jobban fejtse ki e'

Mesés beszédet, szólj világosan!

Ferencz. Ama' beomlott ajtón Dániel

Sirjába ugrott.

Mindnyájan. (elszörnyedve)

Mit szólnak?

Ferencz. (Bennohoz)

Mint előtted

Jól tudva van már, almban jöve,

'S Ottmár szívének kinjában nevé

Nevezte.

Benno.

És leesett?

Ferencz.

Isten kezétől!

(messziről dörög)

Mindny. Irtóztató!

Benno. (égre tekintve)

E' büntetés nekünk

Uram! mutatja ujon, hogy kemény

Ítéleted nem szunnyad el soha,

De a' valódi megbánásra is

Kiárad a' Te irgalmad 's kegyed.

Szeraf. (Ferenczhez)

Hol hagyta Ottmárt?

Ferencz.

Ott eszén kívül

Rogyott le, mert azt véli: ő oka

Ezen halálnak.

Szeraf.

Ah! kegyelmes ég!

(mindnyájan Ottmárhoz futnak, Benno és Szigbert fel-
emelik)

Szigb. Öcsém!

Ludmil. Fiam!

Ida. Jöjj, jöjj magadhoz Ottmár.

Benno. Emeld fel újra ártatlan fejed.

Ottmár. *(felnyitja szemét, 's idegenkedve néz körül)*
Hol? hol vagyok? mi esett velem?

Benno. Barátid

'S szeretteid karjában, és körében.

Ottmár. *(mintegy a' visszaemlékezéstől felrettenve)*

Eredjete! ne jöjjetek közel!

Csak félre! — vérral fertőzött kezem,

Vértől piroslik minden köntösöm, —

Gyilkos vagyok, — megöltem azt az őszet,

Ki mint atyám úgy kedvelt! — jaj nekem! —

Benno. Hallgass reám csak! annak, a' ki ma

Nem vad gyűlölség által, — nem, — de tiszta

Szerelmi ösztön által mult ki, — ég

Végzéseként, azon fiu szerelne

Által kimulni kellett, a' kinek

Atyját haragból ő egykor hasonló

Veszélybe dönté. — Így akarta a'

Mindenható azt! — Ottmár — Rodrigo!

Ne hagyj tehát, hogy meggyőzzön keserved!

Ottmár. *(bámulva, 's elrémülve)*

Irgalmas Isten! — Dániel vala?

Benno. Ó, a' ki báró Farkas gyilkosa!

'S te a' megölt Farkasnak egy fija,

Miként ez irás nyilván felfedi.

Igy a' fiu az atyja gyilkosának,

Ma a' jutalmat, mellyet érdemelt,

Csudálatoskép adta meg, 's mit a'

Boszu mivelt volt hajdan, azt szerelm

Boszulta meg ma!

Ottmár. *(térden)* Végezésedet

Imádom itt a' porban, — büntető ég!

Benno. *(felemeli)*

Igy hit, reménység, és szeretet, erőt

Adjon neked, hogy ismét férjfi légy;

Anyád, öcséd, hugod, barátod, és

Mátkád, ki elragadva pillogat

A' vőlegényre, a' gyönyörnek édes

Könyecseppje közt, — itt állnak, hogy neveljék

Élted javát.

Ottmár. Óh, engedd érdemelnem

Szerelmeket, jó Isten! mert ölkben

Fekszik szerencsém sorsa.

(égfelé kiáltva)

És ti, ti,

Rég megdicsőült szülőim! kiket nem

Esmértem, ott fen halljátok meg e'

Kérésemet, 's mind, mind azokra, kik

Szerelmek által véreim levének

Érettem égi áldást küldjete!

(Mind egy rakásban állnak, — Ferencz illendő távolságra.
— Az utolsó dörgés után az ég kitisztult, a' telt hold
ezüst tükörként ragyog, — 's az egész égből szikrázó
csillagokkal van behintve. — A' kárpit lefordul)

JAKAB.

Termékeny földünk ócsárlójához —

M — — ról.

Asphaltitesznek termékeny iszapja miénknél

Bujább — azt mondad, — mondhatod azt, de nem az —

Abból fél egerek származnak phoebuszi fénynél —

E' fél embereket ködbe homályba nevel.

Dr. CSERESNYÉS.

Családi sirverse.

Borju - Családi kihalt, a' kis szarváiba szerelmes.

Kit siető végzés nem hagyta lenni ökör.

Ponori THEWREWK JÓZSEF.

Niuche Magyarok hazája.

Kiván nagy bátorságot egy ollyas kérdésnek megfejtése, mellyre függesztve van egész nemzetnek figyelmetessége; hanem épen azért, mivel már egynehány esztendőök olta nemzetünknek vágyját az ő legrégibb eredetének kinyomozása úgy felgerjesztette, hogy a' végett tudós utazókat önként ajánlott segedelemmel is meszsze külföldön gyámolítani nem kételkednék: magok is pedig egynémelly buzgó hazafiak tulajdon vagyongaikat illy bár terhes megbizonyosodásnak feláldozták, a' nyugalmas életnek kéje helyett terhes fáradozással, és nehéz akadályokkal párosított járátkelést magoknak választottak: nem eshetett meg úgy részvétel nélkül, hogy több egyes személyeknek figyelmét is egy illy nevezetes kérdés, kik között az én vizsgálódásimat is fel ne gerjesztette légyen. Nem volt ugyan nekem szándékom a' Magyarok származását nyomozni, hanem a' történet szülte. Biztatom magamat azzal a' méltó reménységgel, hogy mivel ezen én előadásom minden historiai és geographiai tételekkel szorosán megyegyez, sőt az eddig való gyanításokat is alkalmatosan kifejti, mindenütt pedig bizonyos erősítő okokhoz támaszkodik, szolgálni fog újabb világosságul a' nemzet viseltt dolgaira nézve.

Nem keresem én azt, valaha nemzetünk elhagyván kelet Ásiát Volga és a' káspiumi vizek között lakott e? vagy a' különböző időkben előnyomult ágak egy rokon származás lehettek e? mert az bizonyos; hanem többet keresek, és azt mutatom meg: régenten, már K. U. sz. e. 400 esztendővel a'

magyar nemzet ásiái Tatárországnak Niukhe tartományában virágzott, és hatalmas népet alkotott: mert

Örvendve mutat minden nemzet babért,
Hogy olly ősektől, kik világszerte
Magasztaltattak tetteikért
Lételét nyerte.

És azt merem állitni: minden nyomozásoknak a' nemzet eredete felől nem is máshova, hanem ide kell esni, a' mint is folytában meglátni fogjuk.

Hogy Jáfet nemzetségének egyik ága Hiongnu-soknak neve alatt esméretes, lassanként a' nemzetek elszéledésekor Ásiának napkeleti részére huzódott, és ottan idővel megsokasodván éjszaki részéről China országnak a' kikkel idő jártával hosszas háboruszkodásokat tartott, hatalmas nemzetre nevedett, és *Hiongnu*knak amazoktól hivattatott, nem pusztá vélekedésen áll meg, nem is csupán egy két hiteles írótól, kik a' Magyarok dolgait mellesleg érdeklették emlékezetül vettük: hanem magoknak a' Chinabélieknek évkönyveik is világos bizonyítást tesznek. *)

Több izbéli szerencsés hadakozásaik a' Chinabéliek ellen végre olly alkalmatlan szomszédokká tették őket, hogy a' chinai fejedelmek egy olly védfalról gondoskodnának, melly őket minden drága vérnek megkimélése mellett is bátorságba ellenök helyeztesse.

K. U. sz. e. mintegy négyszáz esztendővel Chingus vagy Xius, a' ki eleintén csak mintegy királyi helytartónak méltóságára jutott; hanem idő jártával egész nagy királyi vért minden embereivel fegyver által kivégzett, vagy hódulásra kényszerített, illy erőszakos pártütés által a' fejedelmi székre felülvén Mungti fő hadi vezért 300,000 emberrel a' Hiongnusok ellen éjszak felé küldötte, kikkel miu-

*) Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux avant et depuis l. Ch. jusqu' a' présent. — Ezen munka chinai könyvekből, és kéziratokból, mellyek a' chinai fejedelem könyvtárából vétettek Degvignes ur által Párisban kiadattatott.

tán több izbéli csatákban véresen megvívott, őket megerőtlenítette.

Békességben maradhatván most már tőlök, hogy jövődre is magát ellenök megvédhesse, azon világszerte csudálatos nagy bástyát, melly Niukhe tartománynak délszaki részén a' keleti tengernek egyik Niukhe országba bényuló tenger öblétől kezdve, nem csak ama' régi Serica regio név alatt esméretes, hanem Leaotung, Peking, Xansi és Xensi chinai tartományokat is egész Tatárországtól elfedi, és Xensi részen a' sárga folyó vizig (fl. croceus) délfelé lenyulik, felépíteni eltökéllette. Országlásának huszonkettedik esztendejében hozzá is látott az óriási munkához. Azt hagyta megírva Martini Márton, ki ezen tartományokról sok nevezetes dolgokat feljegyzett, a' maga chinai átlásában, hogy minden tíz ember közül három naponként ezen falnak felépítésére fordított, és minden nap egy bizonyos részt elkészíteni kellett, öt esztendeig. Az egész roppant munka koha és egyéb kemény kövekből úgy van öszszeállitva, hogy azon legkissebb hasadást, vagy repedést nem találhatni: minthogy azt a' parancsolatot adta ki a' király, hogy fővesztés alatt egy legkissebb szöget se lehessen a' kövek közzé béverni, úgy építtessék, és a' kinek részén hiba találtatnék, meghaljon. Így adja elő ugyan ezt a' történetet kevés külömbiséggel Ferdinand Mendez Pinto is a' maga könyvében: *Wunderliche Reisen*. Még ezen falnak hosszát Gonzal de Mendoza J. T. szerzetes négyszáz mföldre, ha pedig a' közbe jövő hegyekkel vesszük, öt száz mföldre kiterjedni írja, és hogy rajta hat lovag egymás mellett akadály nélkül nyargalhat. — Ezek így történvén egész K. U. sz. e. négyszáz esztendeig:

Ismét bizonyos historiai igazságokhoz támaszkodom. Valaminthogy semmi nincs a' nap alatt állandó: úgy a' Hiungnusoknak leghatalmasabb országlások is lassanként a' dicsőségnek alkonyára hanyatlott. Így ezen kőfal által el lévén kerítve a' chinai tartománytól Hiungnusaink, valamint minden kétel-

kedés nélkül ki fog tetszeni az, hogy sem a földnek terméketlensége miatt ők a földmivelést nem gyakorlották, sem természeti hajlandóságok a munkás fáradságos élethez nem volt, sátoraikkal 's marhájikkal jobb legelőket kerestek: úgy mindazok a Hiungnuszok, kik az előtt egy eredeti nemzetnek tartattak, és több kisebb tartományokra felosztva voltak, már fegyvereiket egymás ellen fordították.

A' mint egyik, vagy másik nemzet győzedelmes lett: úgy azoknak nevezeteikben is változások estek. Akár hét akár több tartományokra voltak legyen a' magok idejében felosztva, nem vitatom, bizonyos lehet még is az, hogy azok között a' Scythák közt, kiknek jeles része Mogol, vagy Mogor nevet is viselt; végre minden egyéb tartományok felett felemelkedett; és mivelhogy több csapatokból állottak: valahányszor háboruba mentek, mindenkor a' Tartároknak, a' kik országjoknak egy átfolyó vizétől úgy neveztettek — a' táborszemet alkotni kellett. Ezen sebes futásu és könnyü lovak a' hová érkeztek, mindenütt nagy kiáltás lőn: A' Tatárok jönnek. Így változott el végre az egész mogor nemzetnek neve Tartárokéra. Így adta elő ezt az észrevételt bizonyos Rubruquis nevezetű szerzetes, kit Franciaországból 1200 esztendő tájban a' király tatár országba küldött, a' mint is ezt Joannes Vagner Noribergensisben kiki olvashatja. Nem is lehet azt csupa véleménynek venni: mert legrégibb a' ki emlékezik Tatár névről és azok országáról egy Emircandus nevezetű persa író K. U. u. 400 eszt. szintén egy zsidó író Zacuth a' maga időkönyvében K. U. u. 1000 eszt. nevezi a' Tatárok fejedelmeiket nagy keresztény fejedelmeknek.*)

Felhozom még Erasmus Franciscit *Historischer Rauchfässer*; erről a' tárgyról. „Tartárországnak neve inkább Tartra tartománynak vitézségétől, melly hihetőképén közöttök olly győzedelmesnek és jelesnek tartatott, hogy mind azok a' csoportok, mellyek

*) Itt Nestorius későbbben mindent bépókhálósított.

a' Mogol nevet vagy soha fel sem is vették, vagy meg nem tartották, a' Tartár nevet önként magoknak idővel tulajdonították. Vagy lehet, hogy azon tatár csoporttól több más scythai népek meggyőztettek, és így mind veleek egy nevékké mind egy országgá váltak. — Mert noha tagadhatatlan, hogy a' Scytháknak nagy része régenten Mogoloknak mondattatott: még is meg kell vallani, hogy ez nem is közönséges, nem is legfőbb, nem is leghiresebb nevek volt az ásiái Tatároknak — minekelőtte még ez a' nemzet nagy erejéről a' világon ösméretes nem volt, és Indotán tartományt zablája alá nem vette, a' mellynek királya egy illy nagy mogoli hatalmasságból való, magát Nagymogolnak vagy Mogornak cizmeteti: hanem hogy ők (a' Mogolok) szintén egy különös tartományban laktak, és legelsőben is mintegy 1190 esztendőben uradalmat Tatárországon vettek. De minekutánna nagy Tatárországban a' mogoli uralkodás megszűnt, szintén a' Mogolok neve is idővel ismét egy különös tartáriai tartományba szorult; ellenben a' Tatárok neve idővel hadi előmenetelek által úgy kiterjedett, hogy legnagyobb része Tatárországnak arról neveztetnék. Lehet ugyan hogy még több tatár és mogor fejedelmek 's népek a' régi Mogolokból fenvagynak. Mint az emberek, kiket egykor az orosz nagyfejedelem ki küldött Ásiának legtulsóbb részeit vizsgálni, és a' kik egész a' chinai hires falakig mentek, mellyek által China éjszaki Tatárországtól elválasztatik, ezzel a' tudósítással visszatértek, hogy ott, t. i. az országnak inenső részéről többféle nemzetek, de többnyire vadak, és barbarusok laknának, kik között a' mogoli legnagyobb, és legelőkelőbb lenne, azért még a' Mogol név sok Tatárokon is vagyon. De még abból nem következik, hogy mindnyájan, vagy nagyobb része nagy Ásia népének Mogoloknak hivattassék: mert igazságosan tulajdonsága éjszaki Tatárországnak, éjszaki Chinaországnak Peqvin nevezetű várássán innen még az európaiaknak ösméretlen. Mindazonáltal még is a' chinai történetírók, mint

Trigautius, Martinius azt adják elő, hogy mindazok a' keletéjszaki és nyugoti Tatárok, a' kik Chinával szomszédok, sőt azok is, a' kik eddig Chinát erőszakoskodóképen birták — mind közönségesen a' Sinabéliektől *Tata* névvel neveztetődnek, a' melly szó helyett tartrát, vagy tatrát mondanának, ha nem hibázna nyelvökben az r. betű. Most pedig ugyan azok a' China körül élő Tatárok igaz magvai az ásiái Tatároknak — és felette nagy számmal vannak. Így hihetőképen legtöbb népek mái napig is a' Tartár nevet viselik: minthogy különben a' Sinaiak őket nem neveznék *Tata* névvel. Épen ugy tehát legtöbb ásiái, éjszaki, keleti, és nyugoti Tartárok, noha magok között különös nemzeti névvel jeleltetnek — még is nagyobb részint mindnyájan, és talán magok is a' Mogolok közönségesen Tartár név alatt értetődnek, mint az Ósztriaiak, Svábok, Frankok, Saxok 's a' t. mindnyájan egyetemben a' Német név alatt.

Mindezek, a' miket eddig előhordottam elkerülhetetlenül voltak szükségesek, hogy a' következendőket minden kitelhető világosságba tegyük.

Bátorhogy T. Palma Ferencz a' maga historiájában nem emlékezik arról, micsoda kutfőből merítette légyen a' Hunnusok legelső kiköltözködésének okát, sem egyebeknek állításait én a' kíváncsós eszüköknök fogatkozásában körüllettem, össze nem hasonlithatom, elég az, hogy írva hagyta, minekutánna Tanjous vagy Ivo Hiongnusok királya, kiket a' Mogor, vagy Tartár név alatt egy nemzetnek már előadtunk, meghalt K. U. sz. u. 46. eszt. az ő Punuk fíja ellen, a' ki örököse volt az országnak bizonyos Peus nevezetű, az uralkodásnak vágyjától elragadtatván, fegyvert fogott, és a' Chinabéliektől felsegittetve Hiungniának délszaki részét igaz urától elragadván, magának, és a' Chinabélieknek alája vetette. Továbbá szerencsés előmenetellel élván, Punukot az éjszaki Hiongnusokkal egyetemben ősi földjükről kihajtotta. K. U. sz. u. 93. eszt. melly esik a' Magyaroknak első kijövetelükre. — Illy mó-

don hazájokból számkivettette nyugot felé költöztek az éjszaki Hunnuszok, sok csapások után, melyeket helyel közzel utjokban a' Sinabéliektől vettek, nagyobbakat szenvedtek a' topáji Tatároktól, a' kik sokféle nyomoruságok által megtörve őket egész Volga vizéig csapták K. U. sz. u. 318. innen állitják már bizonyosnak három izbéli kijövetelüket ismét Magyarországba.

A' második kijövetelt is szépen, és felvett tárgyamhoz épen alkalmatosan előadta a' fennevezett író, a' hol megjegyezni kell (pag. 22. Not. rer. Hung.) e' következő szavakat: „*Horum — Avarum — pariter incunabula ex ultimo pone Sinenses oriente repetenda sunt ... Regno initium dedisse fertur IV. post Christum n. saeculo nobilis Tartari topaensis servus Mokol dictus, qui postquam in Chamensem Sinensibus ad septemtrionem conterminam secessisset solitudinem, collectis aliquot fugitivorum ac otiosorum manipulis vicina latrociniiis corruptit loca, pluresque Tartarorum, ac imprimis Hunnorum tribus sibi adjunxit.*”

Vége a' harmadik kiköltözködésben ezen szavak mellett állapodik meg előadásomnak ereje: (P. 27.) „*Postremi ex oriente in Pannoniam appulere Hungari, veterum Hunnorum, sive Hioungnorum posterii ... Hungarorum majores diu in ultimo floruerunt oriente, variisque fortunae casibus exagitati pedetentim occidentem versus decesserant.*”

„*A morte Mochanchani paulo alia rerum facies fuit, nam quod tam vastum imperium, (Turcorum,) mole laboraret sua, ut eidem gubernando unius mens Principis impar videretur, duus in partes, orientalem et occidentalem dividi necesse fuit, ita ut annis Irtischus communis utrique limes fieret. Orientalibus e' Turcis etc. — Occidentales autem gravissimis paulopost — objecti fuere calamitatibus; nonnullorum enim Dynastarum, qui tyrannidem arripuerant ambitione rursus plures in partes abiere; multae praeterea tribus intestinos motus pertaesae in Sinensium clientelam concessere.*

Crescentibus in dies turbis domesticis, cum nihil a' vi tutum esset, plurimi suis cum regulis ad tutiora Asiae loca — se receperunt, qui subinde amisso Turcorum nomine, aut a' regulis, aut a' locis quae colebant, novas sibi indidere appellationes, nova-que seorsim regna constituere, atque horum e' numero sunt Chazari, Uzi, Cabares, et Pacinacitae, Turcicae omnes seu Hungaricae — originis populi."

„Hunc in modum distracto Turcorum imperio ii, ex quibus Hungaros postea prognatos dicemus a' popularibus suis deserti, — aegre semet adversum finitimos aliquāmdiu tuebantur, ad extremum per Arabes et Hoiikeos Hunnorum itidem posteros profligati, fuga salutem quaerere coacti sunt. Itaque cum conjugibus ac liberis avita regione egressi, post multa itinerum discrimina Tanaim inter et Volgam flumina constitere," a' hol mintegy harmincz esztendő töltnén Pannoniába által költöztek.

Ha már van hitele Moyses 1-ő könyv. a' ki a' 10. r. jáfet maradékinak osztályba a' szigetes országokat írja, és a' chinai évkönyvek, melyeket Deguignes ur bizonyos kutfökből meritett, érdemelnek hiteliséget, ha végre nem tagadhatjuk napkeletről való származásunkat, Hunnus nevöket is atyáink magokkal hozták esméretlen népek közzé, akár a' földnek szük volta és terméketlensége vitte őseinket a' kijövetelre, akár az erőszak kényszerítette: hogy ásiái ivadék vagyunk, és épen azoknak unokáji, kik ellen valaha a' Chinabéliek azon világszerte csudálatos falat építették, nem lehet kételkedni. De mint-hogy általjában a' kik laktak a' föld kerektségének éjszakkeleti övedzetétől fogva egész China, India, Persia, és a' káspiumi tengernek belső része felől, és a' mostani tulajdonképen való Moscoviának keleti részén, a' mint már K. U. sz. u. negyedik században Emircandus íróban emlékeztem, többnyire Tatároknak neve alatt esméretesekké lettek: azt az ágát kell még felkeresnem ezen kiterjedett országnak, melyből a' Magyarok nevezetesen jöttek, a' hol

születtek, laktak, neveltettek, a' mint is ki fog tetszeni e' következendő feltételben:

Mind a' historiai eddig előadott környülállások, mind a' Magyaroknak nemzeti öltözetök, mind azoknak régi fegyvereik és szokásaik, nemzetünket ásiái Tatárországnak De Kin, vagy Niuche tartományából eredettnek lenni világosan megbizonyítják.

I. A' historiai környülállások.

1. Láttuk az eddig megírtakból, hogy így szoros értelemben azon hatalmas nemzet neve, melly Hiongnusoké alatt lett esméretes, Chinaországnak éjszakfeletti szomszéd népére esik. Ezt a' nemzetet nevezik még maiglan is a' Chinaiak *Kin*-nek. Így találtatik ez feljegyezve minden legjobb átlásokon. Kin sinai nyelven annyit tesz mint arany, ők pedig az arany hegyek urainak általok tartattak: minthogy az ő országjokban sok arany ásványok feltaláltatnak és némelly vizek által ki is mosattatnak.*) Mindazonáltal közönségesen már most Tartare de Kin helyett Niuche ország nevét olvassuk; néhol ismét mind Niuche, mind Tartare de Kin név is egyetemben ki írva vagyon. Ennek legegyszerűsebb oka az, mivelhogy régenten, a' mint ismét Vagner Ncrib. megjegyzi ezen két ország együvé tartozott. Azokon még a' földabroszokon, mellyek későbbi időkben keltek, Niuche magában foglalja de Kin-nen kívül Tangut országot, és Lop, vagy Belgian pusztaságot. Fekszik az egész megjegyzett rész, és kiterjed az éjsz. szél. 40 és 60° között — a' 145. és 182° keleti hosszában. A' honnan esik a' Hiongnusoknak háromszori kiköltözködésök.

2. De hogy a' Hiongnusok országának határi nem csupán Niukhe, Tangut és Belgián voltak minden időben: hanem azt az Imáus hegy egyik ágának napkeleti részén változtatva kiterjesztették, minden hely-

*) Joan. Vagner. Reiche des Orients. Item: Galetti Geogr. Lex. tit. Buchaney n. 1. 2.

béli környülmények mutatják. Akkor kiterjedne az ő birodalmok a' 68 éjsz. szél. grádicsától a' 40° — ismét a' 182 keleti szélességnek 140 grádussáig; következésképen, mivel már a' 40-k szélességnek grádicsa körül a' hosszúság grádusinak kiterjedése alig 14 mf. a' 60-k szélesség gr. körül pedig 7. mf. lehet az egész föld szélességét tenni 375 mfre, hosszúságát 259-re. Ugy, hogy az Imaus hegyek ága mintegy védfal volt nékiek a' többi Tatárok ellen. A' melly kijegyzett föld mivelhogy mind mogor tartományt, mind az altai sisak (Turk) forma hegyeket, mind a' tartrai részt magában mutogatja: szintén a' Turkok vagy Mogorok, szintén a' szoros meghatározódás szerént vett Tartárok neveiket tulajdon magunk nevezeteinek lenni, minden kételkedés nélkül elősmértük.

3. Nem megvetendő megyjegyzésre méltóknak talállok erősítő ok gyanánt egynéhány olly szókat is ki írni az előttem tudva lévő átlásról, mellyeknek ugyan eredeti alkottatások vagy igen megegyez a' magyar tulajdon nevékével, vagy épen egészen hazánkban mái napig is fenvagynak. Ki nem tudja, hogy azok a' tulajdon nevek, mellyek a' Magyarok kijövetelével tudva löttek, többnyire két taguak és a betű végezettel, mint *Buda, Kupa, Gyula*, 's a' t. ösméretesek. Szintén a' helységek, hegyek, vizek nevei, n. m.: *Denta, Zenta, Darda, Tatra, Tisza*, 's a' t. A' minő neveket legeredetibbi magyar szónak lenni már valaki meg is mutogatott. Hasonlóakat pedig én is előhozhatok, mint p. o. *Ula, Serrá, Sunga*, (városok) és Hana (nemzetség. — Joan. Vagner.)

4. Sőt tekintsük meg, ha nem a' mi *Ungh* nevezetünket még keletéjszagnak Niukhe nevű tartományában most is feltaláljuk e? épen olly helyhez tetésben, mint a' mi *Unghunk*; és éjszak felől nyugotra a' Tartra hegyeket, mellyeken valaha hogy ezen nemzetek csakugyan is laktak — halgassuk Ferbiszt Ferdinand Jész. társ. szerzetest, a' ki Vagner Norib. bizonyítása szerint 1682. eszt. az orosz

kormány parancsolatjára Cam Chi az akkor uralkodó chinai fejedelemnek őrizete mellett ezen vidéket megjárta! így szól: „Az említett Songor nevű vizről azt a tudósítást is teszi, (Ferbiszt) hogy a' tartrai hegyekből ered, melyeken valamikor ezen népek (niuchei) laktak.” — Tanubizonyságjuk szerint a' történetíróknak legelőször boldog véreink *Unghn*ál a' megígért földre léptek. Mi csuda lehet, hogy a' hely fekvésének hasonlatossága előttök lévén kedves *Unghj*okról megemlékeztek, és a' Tartra hegyeket is feltalálva lenni tartották, és szintén azokat a' neveket az új országba is áthalhozták. Bél Mátyás magyar földíró is pedig még nem Unghvár-ról, hanem csak Arx Ung, úgy emlékezik.

5. Ha valamely utazó Tangutnak éjszaki részéről egyenesen délnek elindul, útjában egy nagy pusztaságra talál, melly a' földabroszokon is világosan *Lop* név alatt fordul elő. „Ezen igen meszsze kiterjedő és hoszszu pusztaság (Kircherusnak bizonyítása) másképen *Lopnak*, *Belgiánnak* vagy *Kalmaknak* is neveztetik. Kezdetét veszi déli részről a' nagy chinai faltól, és határos azzal mindaddig, míg az nyugotról napkelet felé fordul; azután keresztül nyulik Tangutnak napkeleti földjén, és végre elfogy *Belgiár* nevű hegynél, a' melly Tangutot a' kaimaki Tatároktól elválasztja. Mindenütt az hegyekkel, és homoktérsséggel meg van telve olyannyira, hogy az utazókra nézve éppen azért felette alkalmatlan és félelmetes. Annak az ó szélessége oly nagy, hogy a' ki keresztül akar Chinától Barantola tartományig utazni, három holnapi járás kívántatik. Ezen pusztaság, és a' chinai falak között foly le a' sárga viz. Ebben a' pusztában tartózkodnak mindenféle mérges és vad állatok, u. m. tigrisek, oroszányok, elefántok, egyszarvuak, a' minőeket az ott határos chinai kőfalakról mind szépen, és gyönyörködve, veszedelem nélkül láthatni. E' pusztaság bármely sivatag és vadon: mégis némelly esztendőrészekben a' Tatároktól, kik Kalmukoknak neveztetnek, a' hol t. i. a' vizeknek partjai mellett szép kövér legelők vagy-

nak, felkeresztetik; minthogy ezek a' csoportok az ő sátraikkal, melyeket mi nem helytelenül repülő városoknak nevezhetnénk, oda általmenni szoktak. Bátor pedig Chinából ama' távol fekvő tartományokra az imitt amott csapongó szaguldozásaik miatt ezen utonálló tolvaj népnek, igen bátorságtalanná leszsz az ut: olyannyira, hogy nem is másként, hanem csak fegyveres kézzel és nagy uti társaságban indulhatni el: még is a' két Pater Dorville Albert és Gruberus az ő általutazásaikban gyakran is ezen tolvajoknak (*Lopoknak*) kalyibájikhoz érkeztek és így alkalmatosságjuk volt ruházatjaikat az ő lakásaikkal egyetemben lerajzolni.

Ki nem látja ezen *Lopoknak* nevében az igazi magyar még máiglan is sértetlenül fenmaradott lopók nevét? És ki kételkedhet hogy a' nevezet épen most is azokat jelenti, a' kik szintén zsivánok módjára az általmenőknek félelmet okoznak; és fosztogatásból *lopásból* élnek, és *lopnak pusztitnak*.

II. és III. A' Magyaroknak nemzeti öltözetek, és fegyvereik.

Bár miként irjam is le szavakkal a' Niukhe tartománybéli lakosok öltözeteiknek igen nagy hasonlatosságát a' mi kivált Palócz népeink viseletével, még sem lehet azt úgy képzelhetőképen előadni, mint rajzolatokban egynehány alakokat ha közölhetnék. Joannes Vagner Noribergensis több másolatit mutatja a' maga könyvében *Reiche des Orients*, melyeket ő Athanasius Kircherusnak *China Illustratájából* vett.

Tab. I. Előad három férfi alakot. Fig. a) áll egy széles homloku kerek arczáju bajuszos férjfiu, haja varkocsban lefüggni látszik, mint a' Palóczok is varkocsot fonnak, sapkája fehér bőrből készülve, a' füleire leeresztve, közepette annak tetején feláll egy kis bokréta ollyas formában, mint valamelly ecset szőrből. Itt kiki megesméri a' magyar, füle leereszthető gömbölyü sipkákat: melyeknek a' tetején most

is, kivált ha a' bőr posztóval bévonva van, egy szőrbojt tartatik szokásban. Felöltő ruháját, melly mint az Atilla dolmány egész ágyékán alól lefügg, derekán kardszíjjal általövedzi. Lába szárait bő gatyaforma ruha fedezi, melly csizmaszárba béhuzva vagyon. Hátán puzdra, kezében tegez, oldalán törökkésforma kard. — — Fig. b) Szintén hasonló ábrázatu magas ember, fején vagyon egy hátul hegyes szabásu lefüggő, és homloka felett egész fejét környező, mintegy három ujnyira széles prémes kucsma, testét elfedi egy egész bokáig érő hasított, övedzetig begombolható hoszszu köntös, gallér nélkül, ágyékán övedzet lefüggő bojtjal, ahoz kardja akasztva, lábain csizma, balkezeiben bot, karjain a' ruha inkább szűk mint széles. — — Fig. c) A' harmadik alak hajadon fővel, homlokáról feje tetejére fésültt, és hátul egy csomóba összeszedett hajjal festve, és nyilazó állapotban jön elő. Ennek egész ruhája bőrből készültt bokáig érő ködmön, a' mellyen semmi szabás vagy hasadék hátul nincs, szintén csizmákban és patkókkal. Fülönfüggőjük nincs. —

Ezen leírás után ide ragasztom Vagnernak jegyzéseit, a' mint azoknak öltözeteiket szóval is leírja: „Ezeknek a' Tatároknak öltözetjük egy hoszszu köntös szűk ujjakkal, mellyek kezeiknél mint valami lókörmöt ábrázolnak. Az előkelők öltöznek selyem vagy gyapot (Baumwolle) köntösökbe, másoké bőrből van készítve. Azon selyem, vagy gyapot nem ebben az országban terem, hanem Chinából farkas, róka, vidra, és szittyai görény (*martes scythica*) bőrért bécseréltetik. Ágyékaik körül hordanak egy széles övet — (tüszi vagy gyüsü) abban egy pár törülőkendő pamukból függ — t. i. mind a' két oldalról egy — az arczáknak és kezeknek törlésére.”

„Kardjokat, melly mintegy törökkés van készítve, viselik bal oldalokon, és pedig éllel felfelé, markolattal lefordítva, hogy azt lóháton lévén, mikor hadakozni kell, jobb kezökkel a' hüvelynek megérintése nélkül hátok megül kizhuzhassák. Fe-

jöket nyárban szalma kalapkával fedik, melly mint a' gyikény úgy öszszefonva vagyon. Télben pedig gömbölyű alacsony és szépen illő veres selyemből, vagy pamuk vászonból való szerrel bévontt süvegecskét, körül drága tengeri kutya, vagy szittyai görénybőr munkával, mintegy két, vagy három ujnyi szélességre környülvöttet, hogy azzal homlokjokat, halántékjaikat és füleiket a' hideg ellen megoltalmazza, viselnek. — Abba felül beszurnak egy bokrétát fekete, vagy ékesen befestett lószőrből. — Valamint azonkívül magoknak vászon vagy selyem helyett szépen befestett lószőrből is sipkákat készítenek."

„A' katonák fejeiken viselnek vasból készült sisakokat, mellyek az európaiaktól azzal különböznek, hogy előlről semmi ollyas ellenző nincs, mellyel ábrázatjokat elfedeznék. — Toll, vagy bokréta helyett szolgál nekik egy szép, és mély veresre befestett serény, vagy lófark. Mely panczéljok, mellyet viselnek, nem egy, hanem sok színű darabokból alkotva és kapcsokkal — öszszeakasztva vagyon, és lovaglás közben nagy csörgést és zörgést okoznak."

„A' lovagok mind feketén öltözve vagynak. Sarukat valamint szintén más katonák is, vagy lakos Tatárok ritkán hordanak — hanem csizmákat lóbőrből — vagy selyemből is, szép három ujnyi vastagságu patkókkal — mindazonáltal sarkantyú nélkül (?) kengyelök vagyon, és szélesebb de alacsonyabb nyergeik — mint a' mi (Németeké) lovagainknak. A' nyil és kard legfőbb fegyverök — A' tűzcsövek és pusák szokásban épen nincsenek." (1682 eszt.)

Tab. 2. Ezen országnak tatár aszszonyai közönségesen fekete ruhát hordanak, a' melly nekik nem szűken — hanem jó szélesen a' testeken függ. Középső u. m. az ide mellékeltt rezen előkelőbb rangú, mint a' két másik, azért pompásabban is öltözve van: (ruhájának szegései likacsosoknak látszatnak, könyökein felül; a' bőruhaj megkötve vagyon, kezében kis legyezőt vagy napellenzőt tart.)

mert annak ruháji selyemszerből készültek, holott a' köz aszszonyok csak vászon ruhába öltözködnek. — Illyen előkelő aszszonyok hordanak módos kalapocskákat is fejeiken, mint itt az elsőbbik, több hajfonatokat csinálnak, és fejeiken körültekergetik — melyeket virágokkal — körülvesznek. — Ezek általjában őket igen szépekké teszik.

Még pedig Tanguth résznek aszszonyi viselete, és a' mi közönséges aszszonyainké között nem is lehet különbséget tenni. Láthatni az ide mellékeltt rezeken (Tab 3.) mind a' mi magyar közaszszonyainknak derékig érő, és a' csipőjükre fodrosan lefüggő penczerjeiket — mind az alsó és a' mi aszszonyainkétól semmiben nem különböző széles ranczos szoknyát derékra felkötve, valamint szintén a' nyakbéli szép ékességeket.

Hol vették ezek magokat épen úgy mint mi nálunk, ha nem arra mutatnak, hogy mi valaha ő tőlök szakadtunk? És a' széles magyar kalapok Lámaik fejeiken hol vették? keressük e' tovább a' magyar párta eredetét? — Hát a' magyar módos kis csákót éjszaki prémekkel — a' széles övet — hol keressük föl? A' kaimaki Tatároknál e? Usbek, vagy zagathai tartományokban, vagy pusztá Tatárországban? Ezek legkevésbé hozzájuk hasonló öltözeteket viselnek. Meg lehet olvasni! Hát a' magyar hosszú ködmön már nálunk posztóval is behuzva, hol veszi Niukhében magát? és az Atila formadolmán? vagy a' magyar fodros és fodratlan kézelőjü ing is, lókörm formára? és a' bő gatyá csizmaszárba öltve, mint a' magyar szittyai öreg Palóczoké, csonka kucsában? Végre a' hegyesen szabott lefüggő csákó, a' mellé kócsagtoll szurva? — mint jöttek ezek mind így ide? És a' három ujnyi patkóju ló bőr csizsmáról ki nem fog velem reá-ösmérni a' Magyarokra?

Harmadszor a' fegyverek: a' vas sisak ellenző nélkül, mert a' Magyarok szemébe szerettek nézni az ellenségnek. És a' csörgő panczél kapcsokkal, most pedig az ezüst széles láncz ökölnyi gombokkal

filigrán munkára készülve a' nemzeti mentéken teszi már ezt a' hivatalt, és az alacsony széles nyergek? Mit tesz ha később kapták fel elejünk a' sarkantyukat utjukban, vagy már itt az európai nehezebb lovakhoz? mert az ásiái fajról azt tanultuk meg, hogy jó futók és tüzesek. De csak mégis azt is felkötve szeretik. Végre a' nyilak és törökkések, a' kikkel egy vérnek ösmértetünk, vagyunk is: mit mutat olly távol lévő tartományban, és pedig olly sok idők után is már, mégis fenmaradva 1682 esztendő tájban, mikor Ferbiszt ezen tájékat megjárta, és különösen Niukhe vagy Kinn tartományról ezeket így leírta, mint a' mi szokásainknak és nemzetünknek tulajdon hazáját.

IV. A' nemzeti szokások.

Tovább folytatom Vagnernek bizonyítását Ferbiszt után: „Laknak (a' Niukhebeliek) igen szép sátorokban, mellyek selyem szerből készülnek, és ollyan viasszal bévonva vagynak, hogy a' napon tükör gyanánt fénylenek, és minden esőnek általhatását megátolják. Az előkelő Tatároknak külömbféle sátraik vagynak együtt, egyik magok számára, és feleségeiknek, és gyermekeiknek, a' másik cselédjeiknek, a' harmadik konyhának való, é. i. t. mellyek azomban úgy építve vagynak, hogy csak mint egy sátor néznek ki.”

„Ezek a' Tatárok esznek mindenféle eledeleket, hanem főképen hust lóból, és tevéből is, mellyet csak felényire éritnek meg — A' vadászatra igen hajlandók. — Vagynak sebes vadászkutyáik, és solymok helyett saskeselyüket használnak.”

„Az ő nyelvök, mellyel még most is élnek, hasonló a' persiaihoz, és távol sem olly nehéz mint a' chinai, mert ők nem figurákkal, hanem betűkkel élnek, mellyek hatvan számon felül vagynak, és mint a' miéink kimondatnak, hanem mint az Arabsoké egynehány féleképen íródnak. Ők a'

magok soraikat lefelé írják — és olvassák 's jobl kézről a' sorokat balfelé folytatják." *)

„Az isteni szolgálattal keveset gondolnak, noha papjaik vagynak, kiket Lámáknak hívnak. Tartanak a' felől, hogy lelkeik halhatatlanok, és most már egynémellyek a' chinai birodalomnak kipusztítása után a' keresztény hitet felvették. Halottjaikat mint az Indianusok magas rakásfákon megégetik, úgy, hogy azoknak feleségeiket, szolgáljikat, lovaikat, fegyvereiket, és más illyes vagyonaikat egyetemben arra felrakják." **)

Ezek után, hogy valaha dicső eleink harmadik kijövetelben ezen boldog kanahánnak meghódítása után is Tarczal hegyén sátrokat ütöttek, és ott nagy áldomást ittak: magyar történetírók emlékeznek. Az ő járó kelő állapotjokhoz sátrak alatt lakozni leg is alkalmasabb volt. A' betüknek sokasága is nem csekély erősítő okul szolgálhat annak, a' ki magyar nyelvünknek természetét nem felületesen ösméri, és abban csak magábanhangzót huszonegy hangut megkülömböztethet, kivált ha, mint megmondattott felül, többféleképen is egy betüt kiírni szoktak. Végre a' rozmarin pártá, melyet most is a' köznép menyaszszonyainknak fejükre ama' szittyai virágok helyett aggatni szokott; hajadon leányaink pedig abban diszlenek — lakadalmi pom-

*) Hasonlatosság okáért két sor persa vers:

Kajem be dest dehiran beh es hasar derem

Derem dest neajed meker nauk kalem

azaz:

Többet ér a' toll ezer forintnál:

Ha nincs pénzed az meg ellenképen áll.

**) A' melly szokás bár rettenetesnek látszik, és itt mind Keve sírja, mind Atilla koporsója eszünkbe juthat: mégsem lehet a' mondotakat csak azért kétségbe hozni, ha ismét azt is el nem felejtjük, hogy sok ideig Volga és Boristenés vizei között még a' kijövetel után laktak, háboruskodásaik között is megösmérkedvén más szelidebb nemzetekkel, inkább azoknak emberségesebb szokásaikat a' temetkezésben is bevették. Végre ha azt meggondoljuk, hogy ez nem mozditott úgy vért minden nemzetekben, mint már a' mi szelidebb és ama' kegyes Megváltónak iskolájában felüdült szí-
vünkben nagy kedvetlen érzést okoz.

pában is ama' szokásban lévő törlőkendőket, aszszonyaiknak végre hosszú tácsijokat, abban mind gyermekeiket legalkalmasabban magokhoz kötik, mind azzal ünnepi ékesség gyanánt templombajőnek, eredeti és nemzeti magyar szokásnak lenni megösmértük. Elvégre mindazon meggyőző és világosító előadások, melyeket írásomnak folytában több megkívántatható könyveknek segítségével nélkül is, a' mint lehetett egészen előadni igyekeztem: hogy valaha már nemzetünk K. n. sz. e. 400 eszt. Niukhe tartományban virágzott, a' Sinaiakkal nagy hadakozásokat viselt, és nem is máshonnan hanem innen származottnak lenni mind a' historiai környülállások, mind a' mi, és az ott, még most is elmaradott nemzeteknek hazai öltözeteik, fegyvereik, szokásaik megegyezése elegendőképen, világosságig megbizonyítják: végig megmutattam.

Mind az eddig megirttakból igen alkalmasan megfejtődhetnek már azok a' vélekedések, melyeket a' Magyarok eredete felől némellyek előterjesztenek.

a) Némellyek a' Magyarokat, minthogy helyesen is Mágógtól Jáfet fíjától származtatják; mágog vagy mongal országot Tartariának legvadabb éjszaki részén fel is találhatják. Határai napkeletről Niukhe — délfelől a' belgiáni pusztaság — nyugotról az Imáus hegyeknek felül megirtt ága, melly azt pusztá Tatárországtól elválasztja, éjszak felől a' Tatárok tengere.

b) Mások, kik a' sz. írásnak vezérlése alatt azok eredetét feltalálni keresték, a' szóknak hasonlatossága végett, a' nemzetet egy eredetűnek közelibbről a' Zsidókkal lenni állították. Számos szókat felhoz a' debreczeni nagy grammatika is, melyek a' Magyarokéval vagy egészen, vagy szintén megegyeznek. Keressük itt fel a' Bibliának Kir. 4

K. 17 R. 25. v. és abban feltaláljuk, hogy régenten Salmanassar Assyriusok királya tiz zsidó nemzetiséget Palaestinából kiűritett, és ide őket általhajtott K. u. sz. e. 717 — némellyek szerint 721 eszt. a' honnan 70 eszt. mulva Cyrus nékiek visszameneni szabadságot engedett. Halljuk erről Hist. Univ. Caroli Koppii Tom. I. pag. 166. „*Hoseás uralkodván végső sorsra jutott Israel: szerencsétlen sem adót fizetni, sem békeességben lenni nem akart. Salmanassar hogy őket kötelességökről megintse, Samariát megszállotta, és kivivta, a' királyt megfogta, és minden népével kitakarítván Medián, Colchison, Parthián elszórta a' Kuthenusok üres székhökbe, és hasonlóknak, kik magokat az uj gyarmatra ajánlották volna.*” Cuthi szót maig is feltalálhatni Lop, vagy Belgián pusztaság mellett a' földabroszokon Caulachitae Karakuthai, vagy fekete Kuthai nevezetű országnak szélén, melly szintén a' kijegyzett gradusok alá esik.

Innen a' zsidó szóknak eredetét a' mi nyelvünkben, valamint szintén azoknak okaikat, kik a' zsidókkal egy eredetűeknek őseinket állították, mind végre azt, hogy K. u. sz. e. 580 eszt. ezen népek közül Palaestinába számos magyar származásu nemzetségek általtétettek, és ott a' Samaritanusok népet alkották: a' honnan azon nagy gyűlölség is közöttök a' visszatértt Israelitákkal származott, kifejtteni lehet. Igazságosan Vagner Norib. is bizonyítja, hogy ő több írókban olvasta Israelnek valaha Mágog-vagy Mongalországban lakását; és hogy helyenként most is találni lehet még csoportokat, 's familiákat, kik mind szokásaikat mind neveiket a' magok atyáiknak megtartják, és hogy Dán, Neftali, Zabulon nevek közöttök máiglan is közönségesek.

c) A' melly hazai írók nagyatyáinkat Hungvártól származtatni szeretik, nem is hibáznak: mert a' Hunnusok vagy Hiongнусok nevét magokkal Ásiából kihozták, akár az ott lévő *Ungh*-tól, akár már az uj földön szintén hasonló *Ungh* vártól neveztettek ugy. Annál is inkább mivel a' *Hungari*,

vagy *Ungari* szó tetszésképen a' nemzetektől emlegettetik.

d) A' Mogor nevezetnek eredete is szintén mint mehetett reájok által, már az előbbeniekben emlékezetet tettem: úgy, hogy azt sem *Vonger* kun néptől, sem *Megyer* Carseliának földabroszain előforduló szótól származtatni azért nem szükség, minthogy arról már Ásiában is voltak ösméretesek.

e) Így fejtődik meg végre azon jegyzése is Praynak, hogy sok mogul szók a' Magyarokéval öszszechangzanak, Ep. resp. P. Pray ad Cettonem pag. 235. — Igy Jésus szerzetéből való Rátkay Missionariusnak az ő bizonyágtétele, hogy Peqvin városában némelly Tatárok követekkel magyarul beszélt: mert Peqvin épen Niuchével a' falak megett határos, azoknak követekkel beszélt magyarul. — Igy elvégre Turkoly Sámuelnek 1725. 2. Apr. Astrakánból barátihoz küldött levelének jegyzése, a' hol nyilván emlékezik, hogy Tatarországnak bizonyos részében ő magyarul szóló emberekre, a' kik bálványoknak lennének imádóji, talált.

SZÉCSÉNYI DÁNIEL,

Bökre , Epigrammaköltönczre.

Bök! Herder, Lesszing és Göthe virágit elorzod,

'S álmodod, illy zsákmány az Helikonra segít.

'S e' szent negyre merész léptekkel mászni megindulsz.

Honnan azonban elűz tűjjel a' deli kar.

„Szánjad ekére magad, 's földet munkálva, haszonra

Lész te, ki tudsz epirammt lopni, 's teremteni nem.”

S o k o r v o s.

A' sok ügyész pereket szaporit mindenhol imigy lesz

A' sokasult orvos által ezer nyavalya.

Ponori THEWREWK JOZSEF

Marmontel élete.

Marmontel János Ferencz, a' legnevezetesebb franczia prosaikusok egyike, az akademia tagja, 's örökös titoknoka, 1723 eszt. született, Limousin tartomány Bort nevű kis városában szegény, 's alacsony sorsu szülőktől, az első tanítást egy, a' városban lakó paptól vette, ki látván a' kisdednek fejlődő tehetségét, magára vállalá oktatását, a' latán nyelvben, 's más korához illő tudományokban. Csodálkozást gerjesztett gyors előmenetele, melyet tanulásában tett, szülőit pedig arra birta, hogy a' tizenegy észtendős gyermeket Mauriceba, (felső Auvergne kis városába) vigyék, ki az ott lévő Jesuita klastromban jobb alkalmat találанд, szép elméje kimivelésére. Négy évig foglalatoskodott itt a' humanitási tudományokkal, 's jelesen végezvén azokat Clermontba ment, a' philosophia halgatására.

Már itten nagyobb nehézségekre akadott az ifju Marmontel, minthogy szülői szegény állapotok miatt minden szükségeseikkel őt el nem láthatták. Hogy tehát ez által se hátráltassék a' tanulásban olly dicsőn kezdett pályáján, gyengébb elméjű tanulótársai különoktatására adta magát, 's fáradhatatlan munkásságával elhárítá azon akadályokat is, mellyekkel a' szerencse mostohasága gátolta haladását, elégséggel kimutatta tehát már ekkor is azon dicséretes bátorságát, melly egyike volt mindég érdemes karaktere legfőbb vonatinak. Ugyanezen bátorság, ama' nem önértés, melly egyedül a' nagy ész tulajdona, ösztönözték arra, hogy Toulousebe menjen philosophia ismételőjének, (répétiteur) a' hol egyszersmind először lépett fel a' költői pályán némelly ver-

sekkel, melyeket a' florai játékok számára készített.

Azomban a' szerencse itt sem volt inkább kedvező ifju költőnknek, 's azon odája, melyet ezen alkalommal benyújtott, a' jutalombért el nem nyerte. Megjegyzi Memoiriban önmaga, milly nagy szomorúsággal tölté el szívét ezen bal eset, milly keservesen panaszolkodott Voltairenek, hogy reményében megcsalattatott. De a' nagylelkű Voltaire, természetű jóságához képest nem hagyá elcsüggedni a' kezdőt; hanem szives tanácsival, hathatós biztatással reá birta, hogy a' félretett lantját ismét elő vette, 's pedig olly sikerrel, hogy több jutalmakkal koszoruztatott a' horai játékokban.

Meg nem elégedett azomban Voltaire pusztá levelek által oktatni a' nevéndéket, ön, 's Vauvenargues méltó barátja példájával, 's társalkodásával kívánta előmozdítani szép reménnyel kezdett előmenetelét, magához hívja tehát több ízben az ifju Marmontelt, ki tele ifju buzgósággal, 's szerény önbizottsággal enged végre e' nevezetes férjfiu gyakor meghívásinak, elhagyja Toulouset, 's már nagyobb, hozzá pedig illőbb játszszínen lép fel készítményivel. Nem lehet tehát csodálni, hogy illy utasítás, illy segítség mellett lelkesítve már e' kívül is a' Musák szeretésétől, Marmontel olly kora jeleit adta későbbi nevezetes létének; 's hogy nagy mesterei felvigyázások alatt készítvén első munkájit, már huszonnegyedik évében két jutalommal diszesítettett az akademiától. Ugyanazon esztendőben jelent meg első drámája is, Denys le Tyran czim alatt, nem kevés sikerrel, nem sokára utánna a' többi három is Cleopatra, Heraclides, Numitor, ugy hogy a' huszonnyolcz esztendő s ifjunak már négy drámája volt előadva a' játékszínen.

Sokan, 's talán nem ok nélkül tulajdonítják véteklül Marmontelnek, hogy még olly ifju korában kezdett légyen a' pöesis legnehezebb neméhez, a' drámairáshoz. Igaz ugyan, hogy őt e' vád alól egészen felmenteni nem lehet, de hibáját őszinte

maga megvallása ha el nem törli is, legalább nagyon meg kisszebbtől. Elbeszéli tudni illik ő maga, hogy átlátta, minő messze vagynak munkái a' való mesterművektől, minőket Corneille, 's Racine iratiban szemlélhetett: hogy a' Cleopatrát készítvén, még nem érzette, mi légyen az jól irni, hogy ezen drámának csak félig jó sikerét nem mástól, mint a' közönség engedékenységetől várhatja. Így azt itéli Heraclidájirál is, hogy ez egy a' leggyengébben írt szindarabok közül. Elmondja tovább nagy náivsággal, mikép józanította meg ezen darab eleste, mikép tért vissza önmagába, öszvehasonlítván munkáit J. J. Rousseau iratival, ki azokat csak negyvenedik évében bocsátotta közre, 's azért mindenektől szerfeletti dicséretekkel tetéztetett, mikép tett önmagának keserű szemrehányásokat, hogy nem vett elegendő időt a' gondolkodásra előbb, hogy sem az íráshoz kezdett volna, leg inkább pedig, hogy annyira sietett valamit előmutatni készítményiből a' pöesis legnehezebb, 's egyszersmind legveszedelmesebb nemében, mellyre akkor még nem lehetett elégséges. Ritka, 's dicséretes szerénység, bár sok utánozókat lelne mostani írójink közt is!

Mindazonáltal nagyon keményen ítelt önmagáról Marmontel, mert drámáiban lehet valódi szépségeket találni, a' mint ezt a' köz izlés, melly tetszéssel fogadta darabjait, 's ama' sok, és szoros bírálasok, mellyek felkeresvén bár minden hibáit, az igaz érdemet tőle meg nem tagadhatták, bőven bebizonyítják. Azomban fellyebb vágyó szellemét költőnknek eme' fél süker ki nem elégítette, hanem komolyabbá tette, a' mint ezt Memoiriban megjegyzi, ő véle mind jobban meg kedveltette a' philosophiát; a' mi abból is kitetszik, hogy ekkor kötött olly barátságot a' franczia Encyclopedia kiadójival, 's szerzőjével, mellyet csak halála bontott fel, 's maga iratival is bővítette ezen nevezetes munkát.

Vagynak sokan még a' mostaniak között is, kik Marmontelt mint az encyclopedisták, vagy az úgy nevezett XVIII. század philosophjai barátját

részesítik azon szidalmazásokban, mellyekkel ezeket igaz ok nélkül illetik. De csak azok találhatják vétkesnek e' tiszta barátságot, kik vagy az előítéletek vakító setétségében lappanganak, vagy a' tudatlanság mélységében poshodnak, kik át nem látják azon jótéteményt, melly ezen óriási munkából háramlott a' tudományok körére, kik meg nem fontolják, hogy azon csekély hibák, mellyek leginkább eszmélkedő metaphysicájokban találatnak, minőktől egy nagy ész sem ment, eléggé ki vagynak pótolva ama' haszonnal, melly tanításokból, a' tiszta okosság tanításából származott. — Bár minden haza illy bölcsekkel kérkedhetnék, bár a' mostani század is bővelkednék illy bölcsekkel, kikben csodálásra méltó ama' nagy szellemi erő, mellyel a' legnagyobb nehézségeket bámitó könnyűséggel felülmúlták: ama' lelki munkásság, mellyel minden dolog mivoltát kikeresték, 's állításokat elegendő bizonyossággal támasztották, ama' fáradhatatlan szorgalom, mellyel a' tévedést megczáfolták, az ellenvetések ritka elmésséggel megoldották, végre minden jónak, 's valóban szeretése, melly által buzditva a' rény elérésére szünet nélkül törekedtek. — Ime ez az Encyclopedia kiadóji karaktere, ez ama' dücső tulajdon, melly miatt örök-ké nevezeteselek fognak maradni a' XVIII. század bölcsei. *)

Azon időben, mellyben az Encyclopedia számára némelly czikkelyeket készített, első erkölcsi regéjét, Alcibiádot közre botsátotta a' Mercur folyóirásban, (ezen költés nemének ő az alkotója, 's benne olly sokat készített, hogy külön felekezetet érdemel a' litteratura felosztásában) nagy tetszéssel olvastatott ez a' maga nemében valóban remek munka, 's utánna nem sokára, hogy a' köz kívánságnak, leginkább pedig Boissy barátja kérésének eleget tegyen, a' többi regéjét is kiadta, mellyeknek érdemét

*) A' leg nevezetesebbek ezek: Fontenelle, Vauvenarques, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Buffon, Condillac, Mably, d'Alembert, Thomas, Turgot, Saint Lambert. 's a' t.

már eléggé megmutatja az utánózasoknak, mellyek ezen regék szerént vagynak készítve, sokasága, 's azon szindarabok nagy száma, mellyek belőlők vagynak kivéve nem csak franczia, hanem más nyelveken is. — Ha összehasonlitjuk őket a' nagyobb románokkal, ki fog ugyan tűnni ezek elsősege, mert csakngyan nehezebb egyszerre több játszó személyeket felhozni, külömbféle karaktereket festeni, változó érzelmeket gerjesztetni, mellékfonatokat kitalálni, 's azokat a' főbbre arányzani, szóval rendes dramatikai terv szerént dolgozni: de meg fog egyszersmind látszani, hogy nem könnyű egy rövid darabban mulattató költsékeket, minden szokatlan, 's rendkívüli esetek nélkül ugy előadni, hogy azok, ámbár a' mindennapi életből légyenek merítve, mégis érdekeljenek; hogy a' darab szövete egynéhány lapon kielégítve oldoztassék fel, 's váratlan végével kedvesen lepje meg az olvasót. Ime ezen nehézségeket Marmontel szerencsésen felülmulta.

Nem kevésbé ajánlható érdeme ezen regéknek az erkölcsiség, melly benne festve vagyon, fő czélja t. i. a' szerzőnek a' rényt szeretttetővé tenni, 's ha bár nem mindég közvetlen, legalább mellékesen csak azt tárgyazza, azt tetézi érdemlett jutalommal, azt állítja egyedüli eszköznek tartós boldogság elérésére. Bölcsen szab továbbá határt a' tiltott, 's engedett gyönyörök között, olly morált tanítván, melly nem ellensége minden édes érzésnek, nem tiltója minden ártatlan öröme, hanem élni hagyja az embert mindazon jóval, mellyet a' természet jóltévő alkotója számára készített. De ezért sokaktól elismértetik Marmontel, ezért regéji az erkölcsi névre érdemetleneknek íteltetnek, a' mint többi között még a' nagy Schillertől is.

Második izbéli regéji az elsőknél negyven esztendővel később jelentek meg, a' miért uj regéknek is neveztetnek, 's a' mint maga beszéli előszavában, csak a' köz megelegetés, mellyel az első fogadtattak, csak a' számos fordítások birták arra, hogy

olly idős korában ismét illy foglalatosságba kezdjen. De ritka is valóban olly munka, melly annyi fordításokat ért volna, így kétszer német, kétszer angoly, egyszer olasz nyelvbe vagy on áttéve, 's mi Magyarok is három izbéli fordításával kérkedhetünk, t. i. Kónyi, Báróty, 's dicső Kazinczynk által, ki remek munkájával megczáfolta azon köz vélelányt, hogy a' fordítás nem érhet fel az eredetivel, 's kényseriti az olvasót annak elfelejtésére, hogy csak fordítást olvas. Kár azomban, hogy ötnél több e' regék közül meg nem jelent, 's hogy a' reménység, a' másikat is valahára olvasni, majd egészen elenyészett.

Az első, 's utóbbi regéji között Marmontelnek sokan külömbséget keresnek, 's találni is látszanak azt állítván, hogy amazok nagyobb csinossággal, 's módossággal, (mellyet inkább lehet érzeni mint ki fejezni) emezek pedig nagyobb egyszerűséggel, 's természetességgel vagynak írva, ha bár igaz is állítások, könnyű ezen külömbségnek való okát feltalálni, 's mindjárt az idő geniuszában, a' régiebb írók t. i. nem csak románokban, nem csak drámákban, hanem más iratokban is pompás, rendes styllal éltek, 's majd nem felesleg ékességeket halmoztak, később ezen írásmód megszűnt, 's az elsőbb egyszerűség vissza nyerte szent jusait. Más oka ezen csekély külömbségnek azon változás is lehet, melly írónk állapotjában történt. Midőn az elsőket írta fényes társaságokban, szüntelen mulatozásokban élt, 's a' mint ez az ifju kor tulajdona, csak a' vigságot, a' változó gyönyöröket hajházta, bárminő alakban is. Az utóbbiakat ellenben már mint házias készítette, mikor a' szerény 's csendes életet többre becsülte a' lármás örömeknél. Az első regéji ifju, 's heves képzelődése szüleménye, 's nagyobb szabadosságra mutatnak, az ujak csendesb helyheztetésben készítve hivelbek a' természethez, melly csak az érett korban, csak a' szenvedélyek csilapodásával esmérte meg tökéletesen.

Ezen kellemes készitményihez (az első regéjit értem) Marmontel nem sokára a' Mercur tudós folyó-

írás szerkeztetését kapcsolta, a' melly foglalatoskodásban; mint bírója az egész újabb litteraturának, leginkább kimutatta szerénységét, józan gondolkodását, 's igazságszeretetét. Az illendőség határi között, de egyszersmind igazsággal szólni a' szerzőről, hibájit vele megesmértetni ugyan, de kiemelni egyuttal munkájában találtató szépségeket, szorgalommal kerülni a' személyes megbántást, vagy azon csipős ironiát, melly semmit sem bizonyít, senkit sem oktat, ámbár mulattatóbb az olvasó közönség aljának, mellyet a' tudós, és érzékeny kritika nem érdekel, okossággal, 's szoros hivséggel előadni állításit, 's azokat elegendő okokkal erősíteni, a' kérkedő ellen keménységet, a' kezdő eránt engedékenységet mutatni végre, 's leg inkább tollát az undok pártoskodás vétkével meg nem fertéztetni, ime ezek voltak ama' rendszabások, mellyeket Marmontel folyton megtartott folyóírása szerkeztetésében; követésre méltó rendszabások! De illy józan kritikának szerencsés sükere nem is maradt soká elrejtve, sok, később nevezetes írók, u. m. Malfilatre, Thomas, la Harpe, le Mierre, Colardeau etc. ez által segítették elő dicső merényekben, 's szóval mind azon ifju írók, kik valamelly előmenetelre mutattak készítményeikben, vezéreltettek kezdett ösvényeken ezen kemény, de egyszer'smind jóakaró kritika által, 's látván érdemök igaz megbecsülését a' tudós világ ritka hasznával újabb próbákra lelkesítettek.

Azomban a' franczia litteratura nagy kárára csak kevés ideig foglalatoskodhatott Marmontel ezen folyóírás szerkeztetésével, mert ez váratlan elvételétől egy eset következésében, melly megesmérteti velünk, milly dicséretre méltó volt Marmontel mint ember is. Lapjaiban tudniillik egy nagy tisztü udvari embert érdeklő csipős satyra jelent meg, melly miatt a' felelet terhe alatt lévő szerkeztető bévádoltaték, 's a' Bastilléba záraték. Itten több idei fogsággal, 's a' Mercur, (tizenöt, vagy tizennyolczezer livres jövedelem) elvevése által akarák ki vallatni véle,

ki legyen azon satyra szerzője, de ő állhatatosan eltűri a' fogságot, feláldozza egész gazdagságát inkább, hogysem társának, nem is barátjának titkát felfedezze. Ez bátor csak kötelességnek teljesítése volt is, még is ama' lelki erő, ama' bátor elszánás, a' minőt illy áldozat megkíván, a' dicséretre eléggé érdemessé teszi.

Illy diszes foglalatosság, 's véle egybekapcsolt fényes jövedelem elvesztése miatt sem hagyá elcsüggedni Marmontelt már feljebb említett nemes bátorsága, hanem munkásságát még inkább felerkentette, 's fényes talentoma illő használására buzditotta, a' minek következtében nem sokára olly két iratot bocsátott közre, mellyek már ugyis eléggé esméretes nevét még inkább híressé tették, 's ezek Belisaire, és Incas.

Az első leginkább fejedelmeknek szóló erkölcsi tanítás, mellyben mindazonáltal a' népeknek kötelességi is hathatósan elvővagynak adva, mindenütt felemelkedett, 's nemes a' nagylelkűségig. Sükere olly nagy volt még a' külföldön is, hogy a' szerző több kedvező levelekkel tiszteltetett meg miatta a' leghatalmasabb európai országlóktól, 's majd minden nyelvekbe átfordíttatott rövid idő alatt. De a' Sorbonne *) a' tizenötödik fejezetben előadott, 's olly nagy elmésséggel védelmezett hitbéli tolerancia által felingerelve kikelt ellene, 's kemény czáfolással fenyegette, a' mi annyira ingerelte az olvasásra vágyat, hogy számtalan kiadások jelentek meg, 's kevés idő múlva huszezer példánynál több volt elszéledve előbb, hogysem a' czáfolás közreadatott volna. Ezen köz tetszés meg nem gátolta a' Sorbonnét, hogy szándékát végre ne hajtsa, 's minthogy ez idő tájban az egyházi censura ártalmas következtetésekkel volt egybekapcsolva, baráti Marmantelnek mindenkép iparkodtak elhárítani róla e' fenyegető zivatart, 's Voltaire leghathatósabb módot talált erre, számtalan csipős brochurákat bocsátván közre, mellyek

*) A' parisi igazgató theologiai kar.

megrémítették a' Sorbonnét, 's a' Marmontel ellen készített villámot meggátolták, ámbár egészen el nem is oltották.

Látván Marmontel az intolerantia védőji megá-
talkodását, mellyel Belisairejét üldözték, ingerelve
érzé magát, ezen tárgyat még bővebben kidolgozni,
's az emberiség legnagyobb ellenségét, ama' meg-
rögzött fanatizmust, melly oly sok ártatlannak volt
kegyetlen gyilkosa, utálatossá tenni, azért közre
bocsátotta az Incast, mellyben a' feltett czélját tö-
kéletesen eléré. Elmés, 's a' styl minden kecsseivel
ékesített költése által meg mutatja világosan az in-
tolerantia undokságát, az emberiség fő jusát oly
hitet választani, mellyet igaznak, 's legjobbnak
vél, ha ez megegyez a' jó erkölcsel, 's a' polgári tör-
vénnel; 's mulatással oktató példa által ki vivja a'
Fenelontól már régebben állított elvet, hogy az or-
szágló köteles a' tolerantia helyben hagyására, 's an-
nak eltűrésére, a' mit az Isten is eltűr; hogy az
emberek megtérítésére az édes elhitéstnél egyebet
nem használhat, s. a'. t.

Tudományos irati között legnagyobb figyelemre
méltó Elements de litterature czimű munkája, az
írás mesterségéről, 's a' költés külömbféle nemeiről.
Ez, a' mint önmaga mondja, harmincz évi gondol-
kodása sükere, 's eleinten nem volt más, mint sa-
ját hasznára tett külömbféle jegyzeti, mellyeket ké-
sőbb ujra kidolgozott, 's az Encyclopediába littera-
tura theoriája czim alatt beiktatott, végre bővitve,
's megjobbitva külön darabban ki adott. Benne al-
phabet rendbe szerént vagynak előadva a' külön cik-
kelyek, hogy a' mint maga mondja ki meritvén egészen
egy egy tárgyat, könnyebbségére szolgáljon az elszórt
ifjúságnak, kinek vagy üdeje, vagy bátorsága egy
rendes munka kiolvasására nincsen. Hogy azomban
eleget tegyen azoknak is, kik munkájának tervét,
's együtjét kívánnák látni, egy methodikai táblát
kapcsolt együ vele, melly szerént az egészzet mint
folyó, 's rendszeres iratot, a' fejezetek természe-
tes helyheztesítésével lehet olvasni.

A francia közönség nagy érdemet talált azon iparában Marmontelnek, mellyel az illendőséget, a' jó ízlést ügyekezett visszahozni a' comica operákban, Lucile, Sylvain, l'Ami de la maison s. a'. t. szép költségei által, így ő volt első, ki az olasz operák versnemét a' francia játékszinre átvitte, többeket készítvén Metastasio módjára szabad versekben, u. m. Rolandot, Didot, s. a'. t. ezek annyival nagyobb érdemmel kérkednek, hogy dramai fordulatokkal vagynak ékesítve.

Irományi között még sok versben írt beszédek találtnak, mellyek részint jutalommal koszorúztattak, részint az akademia nyilvános ülésiben felolvastattak, az elsőik között említést érdemel Les Charmes de l'Etude czim alatt, sok viszátkodásoknak volt kútfeje, mert benne a' francia költők majd általjában meg vagynak bírálva. A' másodikak többnyire alkalmi versek, 's leginkább azon körülmények által, mellyekben olvastattak, vagy azon süker által, mellyet eszközöltek, lesznek érdeklők. Ezek élteben megjelent munkáji, melly után közre bocsátattak ön, 's az uralkodásról írt Memoiréji egy metaphisikáról, egy erkölcsiségről szóló értekezése, egy logikája, 's végre egy grammatikája, ezeket már idős korában készítette, 's bizonynyára nem lesznek érdemetlenek nagy szerzőjökhez.

Illy dicső foglalatosságokkal töltött életét Marmontel 80 évében végezte az édes magányban, a' hova a' revolutió kiütése miatt elköltözött, hijába ügyekezvén, mint a' párisi választó egyesület tagja 1789 a' felhevült indulatokat lecsendesíteni 's mély bölcsességével meggátolni a' szabadosság 's törvénytelenység nagyobbodó árjait, 's feláldozván az igazságnak szüntelen fáradozással szerzett javait, 's lemondván a' társaság kellemiről, mellyek az érett korban legkívánatosabbak.

Minthogy az első rendbeli regéji Marmontelnek esméretesek az olvasó közönség előtt, következék egy az újabbak közül is.

A' szeretők halma.

erkölcsi rege.

Valóban nem uraim! így szóla egykor hozzánk ebédután Fontenelle B. aszszonyságnál: a' rossz okok nem mindég olly megvetésre méltók mint gondoljuk, és Simon ügyvéd, a' midőn védbeszédét mindeneműi okokkal vegyítette, hogy magát birói értelmők külömbféle fordulatihoz alkalmaztassa, nagyon ügyesen perlekedett. Vagynak olly magas, olly nehéz közelítésű valóságok (vérités) hogy azokhoz a' közönséges ember soha egyenes uton el nem juthat, 's ha valamelly torolatlan ösvény őt oda vezeti, hagyjuk rajta kényje szerént ballagni: mert el fog ijedni a' meredek uttól az, ki máskép baj nélkül követte volna tekervényjeit. — Ama' számos példák közül, mellyeknek önmagam voltam tanuja, ime egy, mellyről emlékezem.

Azon időben, mikor testalkatásom gyengesége, 's törődött egészségem hanyatlása bölcs névvel díszesített, mellyet örömmel elengedtem volna, tartományomba egy utazást tettem. Ott is ugyanaz voltam, ki Parisban, eléggé galant, sőt még enyelgő is az ifju asszonyokkal, de olly szerény, 's olly félénk, hogy szánakodást gerjesztett látása, miként mulatoztak kedveskedéssimmel, miként gunyolták sohajtásimat. A' férjek ellenben, és a' jó anyák nagyobb figyelemmel viseltettek erántam, 's láttam minő kíváncsiak voltak hallásomra, minő vigyázók halgatásomban. Épen akkor irtam a' világokról szóló beszédet, mellyből azt sejdítették, hogy én tudója vagyok mindannak, a' mi ezen világokban történik; 's majdhogy azt nem akarák tőlem megtudni, mellyek légyenek a' törvények a' Saturnus planétában, minők az erkölcsök, és szokások a' Vénusban, kényszerítve voltam tehát megvillani, hogy épen nincsen öszveköttetésem velök. — Leszállánk tehát a' földre, és többé már nem is kételkedtek, hogy e' világról egy bölcsnek ne keljen mindenenket tudni, 's azért is külömbféle kérdésekkel ostromoltat-

tam, az ásványokról, a' növényekről, a' harmokról, 's tudja mi más effélékről, a' szín, és világosság mindennémű phenomeniról, a' meteorákról, mind azon miveletekről, mellyeket az elemek keveréke, vagy összeütközése szerez. Megmondám a' mint tőlem kitellett mind azon keyeset, a' mit felőlök tudtam, de egyszersmind még kellett minden pillantatban esmerni tudatlanságomat, 's meggyónni, hogy a' természet nekem se nyilatkoztatá ki titkát.

Látván hogy a' physicában nem vagyok nagyon járatos látni akarták, vallyon a' metaphysicába nem vagyok é jobban béiktatva. Ime tehát sétáltatnak az észképek országában, én pedig legkönnyedebben, mint lehetett, elcsuszván a' nehézségeken, majd vig feleletet adék, hogy azt annál csábitóbbá tegyem, majd ama' titkos beszéd setéségébe rejtekeztem, míg végre a' lélek szellemességére, 's halhatatlanságára nem jutottunk. Ezt is tréfásan kijátszani többé nem lehetett, mert komolyságával meghat. — De azon felelet, mellyel kérdésökre válaszoltam épen nem alkalmas az elmondásra, 's fel fognak úgy vélem menteni Mi semmitől sem fogjuk felmenteni, így kiálta fel B. aszszonyság; sőt inkább kíváncsiak vagyunk megtudni, minő erről tanultsága 's majd annyira szeretjük magunkat oktatni, mint mulatni. — 'S ha unalmat szerzek? — Nem fogjuk vétekül tulajdonítani. — Nem tudja bizonyára kegyed, mi légyen az, tiz kinos perczet a' száraz metaphysicával eltölteni. — Légyen bár tiz kinos percz, vagy tizenkettő ha szükséges, elszánjuk reá magunkat. — Jól van tehát magok veszedelmökkel, minthogy halani kívánják egész hoszasan, minő volt ezen tanácskozásunk, sietek azt eszembe hozni.

Hiszi e kegyed, így kérdettem: hogy az anyag befogadhat értelmi tehetségeket? Én azt felelém, hogy az anyag, úgy mint én azt elgondolom, nem látszik egybekapcsolhatónak sem az értelem tehetségivel, sem a' lélek indulatival, sem az akarat mivelésivel. Minő tehát bennünk így szólának azon értelmes, érzékeny, 's mivelő állat (substance) melly-

ben mindezek munkálódnak? Biz ezt én nem tudom, volt feleletem. Mivolta (essence) nem esik egy érzékem alá sem, 's maga is csak egy belső titkos érzés által esméri magát. Mindaz, a' mit róla mondhatok csak ez, hogy ő sem terjedt, sem osztható, hogy módjai, valamint cselekvési egyszerűek, 's hogy indulati, szintugy elfogadási is, és mindene egy oszthatatlan egységet tesz fel, egy terjedetlen egyszerűséget kíván. Pedig ezen egysége az állatnak, ezen általános egyszerűség nincs megadva az anyagnak, minden legkissebb lágyelemben (molécule) minden legfinomabb atomban lehet terjedést, közepet, széleket, vastagságot, felüleget találni: soha sem fog terjedetlen elemekből egy homok szem támadni: 's halmozatok bár ezer, és ezer atomokat öszve, ha egyiknek sincs közülök terjedése, együletek is szűkölködni fog nélküle. Tehát már az anyag mivoltábau foglaltatik, ki zárni vég nélkül az egységet, 's az egyszerűséget. — Haszontalan volna, hogy a' gondolat organonjának nagyobb finomságot adjunk azt állítani, hogy azon szálágok, mellyekből szöve vagyon ezer 's ezerszer finomabbak, mint a' világosság egy sugára; mert ha ezen organon anyagos, bármínő vékony légyen az, rugóji mindég öszvetettek lesznek. Pedig az öszvetett soha sem képes az egyszerű módok elfogadására: az anyagnak minden módjai megfelelnek terjedtségének; a' forma határozza, a' meleg áthatja, a' szín elborítja, a' mozgás elterjed benne, a' szag, és az íz kipárolgási; részeinek nagyobb vagy kevesebb tömötsége, vagy együ ragadása rideggé, hajlékonyá, darabossá, vagy folyóvá teszi.

Térjünk tehát most vissza a' lélek tehetségéhez; módjaihoz, és cselekvéséhez. Érzei, gondolni, akarni, ime tehetségei. Az érzés, a' gondolas, az örömmnek vagy bajnak, a' félésnek, vagy kívánságnak cselekvő indulatai, ime módjai, a' felügyelés, az okoskodás, a' fontolás, a' választás, szóval a' gondolat, 's akarat gyakorlása ime cselekvése. 'S mindezek közül mi leendő egy olly állatra alkalmaz-

tatható, melly valóban különbözött kis állatokból vagyon vég nélkül öszvetéve. Tegyétek fel, hogy a' léleknek csak három része vagyon, 's hogy közülök mindegyik felfogja egy oldalát, vagy egy szögletet a' három szögben; mellyik leendő a' három közül, mellyben a' háromszög egész képe taláztatni fog, és mellyik fogja ezen axiomát: a' három szög három szögleti hasonlók két egyenes szöglethez: innét kivonni? De légyen bár! a' legkissebb testnek sincs egyedül három része, hanem a' mint épen láttuk kis testek végtelenségéből vagyon öszvetéve, mellyeknek mindegyikére háramlik egy részecske a' mozdulatból, a' melegből, 's a' szinből. — A' lélek tehát, ha terjedt, szintugy számtalan kis lelkekből leszen öszvetéve, 's mindegyiknek közülök meg leszen a' külön részecskéje a' gondolatnak, vagy az érzésnek, pedig a' másikkak tudta nélkül, mert még szakadatlanságok sem esz-közölhet közöttök belső közösödést, vagy módokban ugyan egységet. Ha tehát a' szemet teszitek példa gyanánt a' lélek székévé, az érző lényvé pedig azon szalagszövetet, melly a' szem fenekét szőnyegezi, mi történik véle azon pillantatban, mellyben egy sugárcsomó a' csillagos égnek, vagy egy változó vidéknek képit terjeszti eleibe? A' lélek azt mondjátok olyan leendő, mint a' festő vászna, vagy a' tükör, mellyben a' rajz le festődik; 's felületének mindegyik pontja meg fogja tartani azon vonat benyomását, mellytől meg volt hatva. De az egészszét, az együtjtét a' rajznak ki fogja felfogni? A' vászon, a' tükör nem veszik azt önmagok észbe, 's szintugy a' lélek sem, mert mindegyik részecskéjének, a' szin vagy világ más vonatáról érzete nem lenne, hanem csak arról, melly benne festődött. Önmaga tehát az érzés, 's annál inkább a' gondolás felügyelés, ítélés, egy mivoltikép egy, 's egyszerű lényt tesznek fel, 's még mennyivel nyilvánosabban mivelése az akarat egy oszthatatlan lénynek? Minő egyezésből, minő öszvehangzásból azon végtelen lágyelemek között, mellyekből a' lélek öszvetéve lenne, fogtok egy elhatározást, egy kiapoutság

egy akaratot következtetni, a' mozdulatban az anyag csak törvényeknek engedelmeskedik; 's ugyanazon egy mozditó erő millióm atomokat egyesíthet egy köz lökésben. De az akarat művelése tulajdona önmagának az akaratnak, szabad, 's megfontolt, a' lélek, ki azt készíti reá gondol, reá ügyel, 's tűnődik eszközzése végett. Nyilvános tehát, hogy ha a' művelt egyszerű, egyedül, oszthatatlan, a' hatalom is, melyből az származik szükségkép olly egyszerű, mint amaz.

Azon közönséges ellenvetés tétetett ekkor is, hogy a' viszonyos hatása a' testnek a' lélekre, és a' léleknek a' testre, magyarázhatatlan volna, és lehetetlen olly két állat között, melyek nem leendőnek analogok, 's nem olly természetűek, hogy egymást érdekélik.

Megesmértem, hogy a' természet minden titkai között ez légyen a' legmegfoghatatlanabb, de hozzátettem, hogy bárminő hypothesis állítatnék is, ezen csuda épen olly érthetetlen maradna, 's hogy ha a' lélek test volna is, hatása az organokra, 's az organok hatása ő reá nem kevesebbé mulná fel az emberi elme érkezését.

Tegyük fel azt: a' mi tetszeni fog, hogy a' lélek, így szólék; izmok, 's szálágok szövete, vagy ha inkább akarjátok; egy organos lágyelem: hogy szüntelen az agy egy pontjában lakik; vagy hogy a' velős állatban eloszolva vagyon: hogy a' szelemekkel foly az egész idegsystemában: így jobban megmagyarázzátok e, jobban elértitek e, mikép hozzá játékba gondolatja, 's akaratja egyedüli művelése által szemének, kezének, nyelvének minden mozgójit? mikép vitet végbe az izmok, idegek, szálágok, 's inak által olly nagy tanultsággal, olly sebességgel, 's pontossággal annyi szövetséges, 's tisztán megfontolt mozgásokat, melyekről önéki még képzele sincs; megértitek, mikép az organok részéről szerezh a' lélekben az egyedüli rengése a' fűldobnak a' levegő hullámozása által olly temérdek, 's olly gyorsan változó érzeteket, minőket okoz

egy zengő testnek hallása, vagy olly temérdek gondolatokat, mellyeket a' beszéd bennünk ébreszt? megértitek miként terjeszt elő a' léleknek a' szem fenekében olly hiven 's olly sebesen a' szalagok egyedüli megreszketése a' világok golyócskái által annyi külön képeket, annyi sokféle rajzokat? Ha ti azt hiszitek, hogy ezen csudákat a' mozgás közönséges törvényiből lehet következtetni, ha ti azt akarjátok, hogy azok nem mástól származnak, mint az éréstől a' lökéstől, az ütközéstől, a' rugótól, én is azt fogom mondani, hogy ez lehetetlen, semmi hasonló nem munkálódik a' természetben ugyanezen módok által. A' léleknek, 's testnek viszonos egymásra hatása tehát, habár analog természetűeknek mondjuk is őket, egy kiszígetelt phenomen, melly egy kijelölt törvény erejében munkálódik.

Továbbá hogy a' mozgás közönséges törvényitől különözött törvény szerint lehető volt légyen a' természetnek két állat között, mellyeknek egyike terjedt, 's öszvetett, a' másika pedig oszthatatlan, 's egyszerű, más határt rendelni, mint ollyant, minő az érdekléstől származik, olly valami, a' mit tagadni se nékem, se nektek jusunk nincsen. Sok, 's derék férjfiak vitatják, hogy amaz iszonyu üregek között az égi testek egymásra hatnak, 's hogy a' világ poljaitól, 's minden közép nélkül, a' világos testek mind egymást vonzák; egymást fentartják egy érthetetlen törvény szerint. Tehát még a' testek között is a' viszonos hatás független lehet az érdekléstől 's a' lökéstől, erre csak a' természet akarása volt szükséges. Ne vizsgáljátok tehát, ha lehető e a' testnek, 's léleknek viszón közösködése, hatása, 's befolyása minden érdeklés nélkül; 's mivelhogy mivel-takép tulajdona a' gondolkodással ékesített lénynek az egység, 's egyszerűség, higgyétek, hogy a' természet, egyesítvén azt egy kiterjedt, 's végtelen osztható részekből szerkezett állattal, tudott nekik kapcsolatot is adni. Végre ime elmondtam mind azon czikkelyt, a' mit ezen mysterekről tudok, 's mindazt a' mit önmagam is hiszek.

A' mi pedig a' lélek hathatatlanságát illeti, nem látok benne, így szólék hozzájuk, semmi oly nehéz meg fogásut; ha a' lélek egy oszthatatlan 's egyszerű állat, egyszer'smind romolthatatlan, elenyészhetelen is lesz, leg alább physikai okok által. Igaz, hogy a' ki teremti, meg is semmisithetné, ha akarná; de csak egyedül annak vagyon reá hatalma, 's nékem édes azon hívés, hogy szándéka reá nincsen. Imé ezekkel fejeztem bé mondómat, avval hízeltedvén, megvallom, magamnak, hogy jól kivívtam a' thezet. De nem hoszu ideig örvendezhettem rajta.

Kegyed nekünk imitt: így szólott hozzám egy a' város leg tiszteltebb polgári közül, igen finom, 's igen eszes okoskodásokat hordott elő, minden bizonnyal. De minek magának annyi bajt szerezni annak megbizonyítására, a' mi mindenütt nyilvánvaló dolog? Vallyon nem tudja mindegyik, hogy a' lelkek visszatérnek? 's ha ezen szellemek halandók lettek volna, visszaszajöhetnének holtok után? 'S ha ők sem lettek volna egyéb, csak por, valamint azon test, mellyet lelkéntettek, ha ez nem más lett volna, mint egy könnyed, 's mulandó tűznek szikráji? nem szüntek e volna meg a' sir rideg éjjében? — Ime egy okoskodás, mellyre úgy látszik nékem felelet nincsen.

Azon gyenge, 's erőltetett figyelem helyett, mellyel metaphysikámat halgatták, mindenek szemökben ama' teljes, és tiszta megelégedés látszott, mellyet az elhíttetés szül.

Okoskodása kegyednek, szint oly czáfolthatatlan nyilvánosságának látszik nékem is, mint önmagának, így szólottam közbenbeszélőmhöz, ha az oly megvalósult, hogy a' szellemek visszatérnek, de bizonyos arról az ember, hogy valóban visszaszajönnek? Én már sok hitetlent láttam e' dologban. — Küldje el őket, felele ő, küldje el őket, ama' hitetleneket a' szeretők halmára, 's kevés vártatva meg lesznek czáfolva. Tudakozódtam mindjárt, minő légyen ezen halom, s' mi történt légyen rajta. El bámult,

hogy elfelejtettem volna, mert többször egyszerűen kellett azt hallani gyermekségemben. De, minthogy elvesztém emlékezetét, nem sajnálá fáradságát, azt ismét eszembe juttatni. Ezen történet nagyon hasonló a' Hyppodamie 's Atalante kalandjaival.

A' polgári hadak idejében, így kezdé beszédét, ezen Cantonban lakott egy Rancoeur nevű báró. Szerte-szét nagyon híres volt, mint a' legdurvább, legridegebb, legviszálkodóbb ember e' világon. Volt neki három fija, mind a' három szép reményű ifju, 's még csak nem is fohászkodott, mikor őket oldala mellett eldűlni látta. Nem maradt neki egy leánynál több gyermeke, és ezen leány olly bájló szépségű volt, hogy már látása heves szerelmet gerjesztett abban, ki megnézni merészlette. Mathilde volt a' neve, Rancoeur nem látott benne egyebet, mint boszujára alkalmas eszközt.

Gyűlölte ő az egész szomszéd ifjúságot, ki nem akart véle tartani a' pártoskodásban, 's azért kegyetlen örömmel nézte, miként lángoltak leányáért a' legszemléltetebbek, 's megkülömböztetettek ezen ifju emberek közül. Csak jöjjenek, így kiáltott fel a' haragtól reszketve, csak jöjjenek őt meg kérni, úgy is erre várom őket! — A' köz helyekben, azon inneplésekben, mellyek körülbelől tartattak, vagy a' mellyeket önmaga adott, semmit el nem mulasztott; 's bátor fösvenysége nagy volt, még sem sokallott semmit, hogy leánya legszebben jelenjen meg. Mindegyik új szerető, kit leányától elbájolva látott, új zsákmány volt neki, mellyel boszuját kívánta kielégíteni. Már nem volt egyéb hátra, mint egy alkalmas módot választani. Szerette volna ugyan azt ajánlani, hogy zárt mezőn kardal vivják ki leánya birását, kinek férjévé azon egyet fogja tenni, ki a' csatahelyen fen fog maradni: de leányát illy sok vérnek bérévé tévén, könnyen fellázithatta volna a' tartományt, méltán félhetvén attól is, ne hogy ama' sok megbántott nemzetségek egyesülvén, azt meggátolják, őtét pedig érte megbüntessék, ki gon-

dolt tehát egy más iszonyu módot, remélvén, hogy általa kinos halált fognak mindnyájan lelteni.

Sürgetve azon vetekedők sokasága által, kik Mathilde birására vágytak, egybehívta őket egykor ana' völgybe, mellybe kastélja helyieztetve volt, és innét a' dombra mutatván, melly azt környezte; így szólita meg őket: azt fogom közületek vömmé választani, 's lányom férjévé tenni, ki őt nyugvás nélkül fel fogja vinni ezen hegy tetejére. Mert nincs olly tulajdon az ifju emberben, mellyet az erőnél, 's állhatatosságnál nagyobbra becsülnék.

Ezen tüzes ifjuság nem látott valami lehetetlent azon merénybe, melly néki illy szép jutalom elnyerésére ajánltatott: 's nyughatatlansága, megpróbálni ezen kalandot olly nagy volt, hogy megegyeztetése-kért sorsal kellett elhatározni köztök az elsőseget.

Mathilde, az ifjuság, 's egészség egész virányába, alkotva mint a' nymphák, csak hogy egyszerűsmind nem olly könnyű levegői testnek látszott annak, ki őt először felemelte. De alig tett véle száz lépést, 's már érzeni kezdé sulyját, nem-sokára észre vette, hogy karjai lankadnak, térdei roskadnak, 's még a' félmagasságán sem volt a' hegynek, mikor ereje elhagyta, 's Mathilde megszabadult azon irtózástól, hogy az leendő férje, a' második még annyira sem ment, mikor elfáradt, 's lélektelen lett. — Meg engedj, szép Mathild, így szólalt meg, le kell rólad mondanom, 's azon szerencséről, hogy az enyim lehess. Mathilde pedig áldotta érte az egeket. A' következő egy kevéssé tovább vitte, de hasztalan, győzöttnek vallá magát, előbb hogy sem a' czélt elérte volna. Néha-nyon inkább, vagy kevesebbé közelitettek hozzá, de el odáig egyik sem jutott, mindegyik elcsökkent: mikor az utolsó, kit a' szerencse, egyetértésben a' szerelemmel ezen bajos diadalra fentartani látszott, de l'Aigle Edmont ki lép. Szomorú, de elszánva, szemeivel méri a' hegy magasságát, 's osztán Mathildra vetvén egy pillantást szaporodni érzi erejét, és bátorságát, felkapja őt tehát karjai közé,

's megindul biztos lépéssel, halad, 's emelkedik a' halom ösvényjén.

Mathilde, ki egészen elhagyta magát Edmont vetekedőjinek karjaiban, ezer tollakat, 's szárnyakat kívánt volna magának, 's a' mennyire tőle ki telt, könnyüvé ügyekezett tenni azon terhet, melly alatt pihegett. Már két esztendő óta Edmont volt egyedüli tárgya lelke gondolatának, 's kívánságának. De mind eddig egy komoly szerénység rejtve tartá szerelmét, még szeretője előtt is. Azomban érzette Edmont nyugtalanságát, 's rebegését látta, hogy nem volt neki azon egykedvűsége, melly észrevehető volt benne, a' többi vetekedők karjai között, 's bármilly gyöngé volt is ezen ok arra, hogy magát kedveltebbnek vélje, kettőztetvé mégis buzgóságát. Azomban ereje kimerülve a' fáradtságtól, mind inkább közelített végenyészthéhez, pedig hátra volt még a' legmeredekebb negyedje az utnak. Észrevette Mathilde is, hogy lassudnak léptei, hogy lélekzése mind inkább erőltetett lesz, 's hogy arczájáról egész verőtékek patakok csörgedeznek. Ekkor nagyon megindulva hogy tovább is titkolja érzelmét, bátran: így kiált hozzá, bátran kedves szeretett Edmontom! ez lehetetlen a' mit érettem merénylesz, de annak, kit szeretünk elnyeréséért gyakran még lehetetlent is teszünk. A' szerelem tartott fen mind eddig, hadd végezze el értünk eme' csudát. Edmont! kedves Edmont! Ime nincs már messze a' cél, melly egyuttal célja viszonos kívánságinknak. Gondold! hogy kezemmel szívemet is el fogod nyerni.

Edmont csókokkal fedezte e' kezét, 's egyikét pillantatra természetfeletti erő által érzé magát lelkesítve. Igen, mondá: elnyerlek, vagy karjaid között vesztém éltemet. Ezen szavakra elfelejtván a' nagy fáradtságot melly gyötörte, a' hoszu munkát, mellyet még eltűnni kellett, siet fel pihegve a' nagy erőlködés miatt, halad, 's lépésit azon hideg verőtékekkel áztátja, melly homlokáról csorog. Végre elér a' dombnak tetejére, de elérvén öszve rogyik, 's mig a' völgy vagy a' benne egybegyűlt nép

örvend ezen játékon, 's tapsola' győztesnek, Edmont haldoklik Mathild karjai között.

A' vigasztalatlan Mathilde sikoltásával eltölti a' levegőt; Edmontot hívja szüntelen, 's iparkodik, de hasztalan, őt az életbe visszazahozni. Nincs többé így szólott: nincs többé: 's ennek te kegyetlen atya! De nem, én, egyedül én vagyok az oka, ki még utolsó fohászat is el akartam tőle ragadni. —

Elhatározva őt követni, 's mérsék nélkül elmerülve fajdalmában, ellentáll az atya szavának, minden kegyelem helyett csak azt kéri, hogy ott halhasson meg szeretője mellett; de a' könnyörületlen atya parancsot ad, hogy elhurczoltassék; ő pedig azon pillantatban, mellyben erőszakot akarnak véle tenni, egy irtóztató sikoltást tesz, szive megreped, 's meghal, 's ugyanegy helyen temették el mind a' ketten. Ime ez a' két szerető története!

Meghalgatván végig ezen elmondást, kérdeztem, így folytatja Fontenelle beszédét: mikép bizonyítja ez azt, hogy a' szellemek visszatérnek. Tett által: felele a' beszélő: mellynek az egész tartomány tanuja, 's a' mellynek, ha kívánja kegyedet is önmagát tanujává fogjuk tenni: tudni illik minden fergeteges éjben e' két szerető lelke visszazajön a' sirjokhoz közel erdőbe, ott hallatik sohajtások, 's a' hold világánál, ha a' fergeteg már elmúlt, gyakran látni lehet, mikép szökdécselnek a' bokrok között. — 's látni őket: — édes Istenem! igen hogy látni, így szólott az egész gyülekezet, pedig úgy, mint mi kegyedet látjuk.

Ámbár jól értettem az okát eme' tüneménynek; láttam még is kíváncsinak látszatni annak, a' mit jelentettek, meglátására: 's igen kedvező két éjt választottak arra, hogy meggyőződtessem. Halja az ur; így szólottak hozzám, ezen fohászokat, eme' sohajtásokat: ez Mathild, a' ki panaszkodik most Edmont felel neki. Érzékeny Edmont: gyengéd Mathild! ah! de kár, hogy nem vagytok szellemeknél egyebek; mikép szerettétek volna egy mást! — melly szépek voltatok mind a' ketten! 's

mikor a' hold sugári játszadoztak a' széltől mozgatott ágak között: ime látja őket, így kérdeztek: eme' könnyed két árnyékot, mikép szökdelnek egymás körül, most öszejönnek, most elválnak, most ismét viszszejönnek, és most elenyésznek.

Csodáltam a' képzelődés tehetségét; de jól vigyáztam, hogy el ne rontsam kecsét. A' leghasznosb vélemény, a' legszükségesebb igazság, a' lélek halhatatlanságának, 's szellemességének dogmája függött emez édes tévedésektől, hinni hagytam tehát embereimet, hogy azután a' mit vélem láttattak, metaphisicám haszontalan lett, hogy az okosdodások nem érnek fel illy nyilvánosan megvalósult tettekkel; és ezen pillantatban mellyben itten beszélek, az egész szomszédságába e' halomnak mint egyike azon hitetleneknek neveztetem, ki általa meggyőződött a' szellemek megjelenéséről.

—é—j.

K r i t i k a i P á l y a á g :

Fényben emelkedtél, 's a' fény nimbus vala fődnek.

Bujj le sötétség van, 's hajdani nimbus oszolj!

Igy szólt a' láng ész 's besötétült a' deli napfény.

És tudományra tsapott négy bagoly öt denevér.

R o s z s z m a g n e s .

Cypria magnese tsal, — ha feléje vonatva hajoltunk,
Vissza taszit gonoszabb ellenerővel utóbb.

A' katalmas Genie (Kraft Génie).

N'attendez rien de bon de peuple imitateur
 Qu'il soit singe, ou qu'il fasse un livre:
 La pire espece c'est l'auteur.

Mi bajban előszült apák
 Mi várja? (nem tudjuk soha) gyermekinket,
 Ruha szakadt Laczit oda hagyva minket
 Magosra jól fel-felkapák
 Szerencse kezei,
 Nagy ember a' kis mezei,
 Parancsol és vágat,
 Lövet, erős fokot hágat,
 Vitéz vezér, nem szánt ugart, hanem dulja,
 Seregek ura ő, becsület szép sulyja,
 Győzelem óhajtas hév vágyja lelkének,
 Öt nagy kereszt disze czifra kebelének

De Józsi otthonos fris Beniaminunk,
 Kit' annya elkényeztete,
 Mikor csintalan volt, fogásin nevette.
 Ördögös angyalnak a' kit kelle hinunk,
 Cserebogárt kimalmoza,
 Fiukat ok nélkül szünetlen kinoza,
 Veré üté a' jó Katit,
 Nem tudta fékezni szilaj indulatit,
 Ide oda kereng; és a' bal sors kergeti,
 Mi válik utóbb még (ki tudja) belőle?
 Remeg, azt halljuk, most minden ember tőle,
 Vitéznek azomban senki se nevezheti.

Szüléi házának hogy hátat fordita,
 A' Mátra tövében jó nagyot ordita,
 'S magátúl azt kérdé: ugyan mi légyek én?
 Fülemile? szarvas? rigó? ölyv ottan ni
 Vihog csak egy azon erdő szélén,
 Ölyv akarok lenni, mert ő csak a' zseni.

A' szárnyasok között, 's a' nagy természetben

Utánozat minden; világunk törvénye
Azon kívül (látjuk az egész életben)

A' ragadozás, és az erőnek kénye.

Csak emberek 's majmok hasonlítani mernek,

'S valamelly állathoz kell minden embernek.

Iramla e' villám hatalmas lelkében,

Miképen az éjnek nyárkor setétében.

De tollak hol valának?

Szalada hát toll nélküle,

'S közel eső városkában

A' kapu szélénél mélázva leüle.

Esett, hogy egy ügyes szücs arra ballaga,

Ereszkedének ők szóba

Merülve, a' hangos, bő puffogatóba.

'S eloszla előtte így a' prém rossz szaga.

Füvekkel illattal bundákat óvgatni

'S a' róka májt gyengén ujjal rázogatni

Szünetlen kerülte,

Bot álla körülte,

'S mihelyt vala képes ütve hadarászni,

Molyokat a' szőrben sujtolva hajhászni,

Örömet élt mindjárt; nem gondolt ő porral,

Lehelte azt könnyen békességes orral,

'S mikor lelé markát foglalatosságban,

Legboldogabb ember volt Magyarországbán,

'S szerencse élete. — Egykor szücs mesterét

A' ki csurapéban székén szunyokála,

Puffogató a' sok prémek nagy emberét

Ütlekivel; de ő felébredt és szálla

Goromba legényére,

'S elűzte sort vervén zsémbes verőjére.

Megindula ezen, és álla kertésznek,

Mivel diót egykor láta kópiskolni

Sulyokkal, itten nincs semmi helye vésznek,

Magában ezt mondá: bátrabban sulykolni

Lehet az esztelen dió kemény héjját

'S noha velős kopács boszutlan aczélját.

De ügyetlen lévén, 's még tapasztalatlan

A' fán alól állván, nem vala bántatlan

A' növevény, midőn sok hulló dióval

Fejére a' sulykot vissza pattantotta,

Sebes kaponyával 's haragosabb jóval

A' fák körül járást így elhalasztotta:

Mihelyt kigyógyula, a' kocsis kenyeret
 Vevé kívánsága hevesült tárgyának,
 A' ló maga sima hátára jót veret;
 A' deli mén leszsz hát czélja ostorának,
 Magában elvégzé, 's minél jobban verék,
 Annival inkább fog peregni a' kerek.
 De Pegazosz elragadá,
 A' tört kocsi testét sok jaj 's hahoták között
 Kerék alá csuful adá.
 Teli sebhelyel hát, betegházba költözött.
 Menekedék onnan a' szegény végtére;
 Az orvos azomban ki őt tanácsolta
 Erőnyerés végett hogy éljen, lelkére
 A' lápok alján a' motsokferdőt tolta,
 Jelenben a' vadok gyászos példájára
 Litteraturánk is hogy dorong kort érjen
 'S a' durva köztünk is soha meg ne térjen,
 Szüléi 's okosak botránkozására
 Irogat, és a' mit más ír neki mind rosz
 'S magával eltelve iszonyu kritikosz.

G. D. J.

K r i t i k a

A' kriticus kritikát; pasqvilt tsak mocskos ereszt ki.
 E' kritikát mocskos! pasqvili hangba tehetd
 És béred nagy lesz, mint munkád érdeme nagy már.
 Piszkos ugyan; de ha jó — a' kinek inye milyen, —

L a p o k.

Nem láttál Sast könyvezimül? de lapokra találtam,
 Mellyekről a' Sas bőv eledelre talál.

Az Angolok uralkodása kelet Indiában.

Kétszáz és néhány évvel ezelőtt, brittus kalmárok alázatos kérelemlevéllel járultak a' kelet indiai fejedelem eleibe, kegyes engedelemért, hogy tartományaiban kereskedést üzni szabad legyen. Ezután csakhamar (1639.) Madrasban, a' mostani egyik *) előlülőség székhelyén, már egy kis angol gyarmat települt meg; de közel egy egész század elfolyt, mielőtt annak kilebb terjeszdéséről gondolkodtak volna. Fitzclarence bizonyítása szerint, még 1746. minden angol kalmárok rettegtek a' nagy Moglnak legkissebb tisztje előtt is; és az, a' legmegvetőbb kevélységgel bánt velök. Ez volt a' brittus hatalom állapotja még ezelőtt nyolczvan esztendővel. Azolta, inkább pajkos megtámadások által kényszerítve, mint szántsándékkal terjeszkedve, nőtt olly roppant nagyságra fel, hogy most már 27,393 geogr. □ mértföldet tart birásában. Most kelet Indiában nincsenek több független státusok, mint a' Nepaul Raja, Lahorei Raja és a' Scindei Amirok: mind a' kiknek birtokaik öszvesen 7,646 geogr. □ mértföldet, és tiz millio lakost foglalnak. Született Brittus egész kelet Indiában nincsen több 40 ezernél (kerék számmal), kik közvetlen 77 millio lakosokon uralkodnak. A' brittus vazallok és szövetséges társak 26,000 geogr. □ mértföldnek és 40 millio lakosoknak uraik;

*) Három előlülőség van: Calcuttában, Madrasban és Bombaiban. Mind a' három a' calcuttai fő igazgató alatt áll; kinek hivatalja felől azt vallják a' statisták, hogy annál jövedelmesebb a' földkereken nincsen; közel 10 millio ezüst forintot hozván be neki esztendőnként, mint törvényes jövedelmet.

ugyhogy e' szerint 53,660 geogr. □ mértföld, és 123 millio lakosok vagynak a' brittus hatalom alatt meghajolva. A' státus jövedelme: 217 $\frac{1}{2}$ millio forint. — Fegyveres népe szárazon: 302,797 ember; kik közül Angol csak 42,000, a' többi (260,000) mind Hindukból álló seregek. És így csak minden 407 lakosra jut egy katona; melly számerány az európaihoz képest (majdnem minden 130 lakosra egy katona) igen csekély, és az országnak fölötté nagy javára szolgál; — noha ennek hihetetlen gazdagsága nem szükölködik szorgalom nélkül a' végett, hogy lakosait eltartsa. Az angol seregek, mellyek itt Seepoysoknak nevezetnek (ez indus szótól Sepahy, gyors katona,) gyűjtve vagynak Indiánusokból és Mahomedánusokból; de angol tisztek igazgatják, és európai lábon állnak mindenben, — csak épen a' hiával, hogy a' lovasokat bőrnadrág viselésre reá venni lehetetlen; mert félnek, nehogy a' bőr téhéné talál lenni, melly náluk nagy tiszteletben tartatik.

A' kelet indiai kereskedő angol társaságnak illy roppant urodalma körül a' mi leginkább bámulásra méltó, az, hogy miként tarthat ő 123 millio Hindukat*) zabolában. Ennek megfejtésére egy új vélemény ötlött a' statisták elméjébe 1824. midőn a' tudományok edinburghi társaságához kelet Indiából valamelly értekezés küldetett be, tizenkét hindus kaponyákkal együtt. Az iromány, mellynek szerzője calcuttai orvos doctor Patterson, azt fejtegeti, hogy: 1) általjában az emberi főnek nagysága mutatja meg, millyen mértékben van minden egyes személyben a' character erőssége; 2) a' Hindus kaponyája az európai emberéhez képest olly viszonyban áll, mint 2:3, vagy, mint egy tizenöt esztendő ifju kaponyája a' harmincz esztendő férfiéhoz. —

*) Hindusokról a' híres Solvyn († 1824. Antverpiában) készített egy pompás rézmetszési munkát, melynek árra ötszáz tallér ezüstben. Első felrakása a' dicső mivnek magában kelet Indiában eszközöltetett; a' második Párizsban, 1808.

A' mi ha való, akkor az Ángolok uralkodási mestersege Indiában igen könnyen megfogható; valamint az is, hogy a' haytii republicában lakozó négyszáz-ezer feketéken huszezer Mulatt uralkodik.

E. I. P.

Ö n k e d v e n c z.

E' vén gyermek előtt az egész föld embere gyermek,
Minthogy az emberiség gyermekiségbe vagon.

Költői érdem.

Baktai könyveket irsz? nyomtattatsz — hogy hogy — író
vagy?

A' sokaság unalom, — 's Baktai könyveket ír;

Egy már van; még egy rim kell: 's meg lesz az egész könyv
És én Bajfy vagyok; 's im enyim a' koszoru.

Areopagusi Tribunal.

Dictátorságot, kérded tán, vadra ki bizott?

Az ki belé fuvalt éktelen indulatot.

Szarv, köröm, és foggal mesterkedik a' barom állat,

Ember e a' bíró? mondsza meg a' ki harap.

Egy koronázási beszéd.

(Hazánk legújabb történeteiben rövid idő alatt két koronázási innepiség is fordulván elő: nem fogják érd. olvasóink rossz néven venni, ha itten egy szép beszédet közlünk, melly az egyházi ékesszólásnak remekmive; és a' mellyet noha, se nem magyar szónok nemzeti nyelvünken, hanem Platon a' moszkvai érsek orosz nyelven, se nem magyar királynak, hanem néhai d. e. I. Sándor orosz császárnak koronáztatása alkalmával mondott: mindazáltal fontos tartalmáért, a' benne elöntött szépségekért, és keletföldi nyelveknek benne megtartott különös sujátságjokért méltónak íteltünk felvenni, az 1801. Nov. újságlevelek szerint.)

„**E**s imé, arra méltoztata minket az Ur, hogy meglátnók a' mi császárunk koronáztatását és felmagasztaltatását a' császári székbe! Mi pedig, kik az orosz birodalom fijainak neyeztetünk, mit szólunk már most, és mi tévők leszünk? Avvagy fönsszóval köszönjük e meg a' királyok királyának kegyelmes-ségét, mellyet fejedelmünkkel és velünk cselekedett? Ugy vagyon! buzgó és belső hálákat hirdessenek a' mi szájaink. Avvagy nem bocsátunke fel áhitatos könyörgéseket füleibe, ezen jótétéért? Ugy vagyon! még pedig hittel és alázatossággal. — Avvagy nem visziunk e ajándékokat az Urnak? nem tesszünk e áldozatot néki? Oh! nem szükölködik ő a' mi ajándékink nélkül, és nem kívánja áldozatunkat! De még is; ugy vagyon! ime ezen koronát, ezt a' császári pálczát; ezt a' birodalmat, a' mi sziveinket, és ön-nön magunkat adjuk őnékie, leborulván királyi széke eleibe.”

„Örömtele szívvvel köszöntünk pedig téged nagy-ságos fejedelem! a' tisztelet és fény pompás ruháji-

ban. Szentül fogadjuk előtted, atyánk előtt, hívse-
günket, fiui szeretetünket és buzgóságunkat; melly-
re az ég és föld, ez az oltár, az Isten és az ő an-
gyali legyenek tanubizonyságok. Tartós és szeren-
csés legyen a' te császári uralkodásod! És száradja-
nak meg annak karjai, a' ki ezen kívánságunk-
ban velünk nem egyezvén kezeit az ég felé nem
emeli! Kérjük az Istent: hogy ő maga vezérel-
jen tégedet, világosítsa meg a' te értelmedet, ne-
mesitse szivedet; és száradjon el annak nyelve, a'
ki könnyölgésében velünk együtt ezt nem kéri.
Leborulunk artzájinkra az isteni felség királyi széke
előtt, 's fönshóval mondjuk: főböltességű Alkotó!
csak olyanok vagyunk ugyan te előtted, mint az
alávaló agyag; mindazáltal formáldezt az agyagot
tisztá edényekké önmagadnak dicsőségére!"

„Imé ezek, felséges császár! e' mái napon, a'
mi sziveinknek sokféle érzései; és azonközben, hogy
ezek kifejezésére szókat keresünk; egy tárgy akad
szemünk eleibe, melly a' te egész figyelmedre is
épen méltó."

„Ez a' korona fejedén, urunk! melly reánk
nézve dicsőségnek és tiszteletnek záloga, te elődbe
kötelességeket és munkát rendel. Ez a' császári pál-
cza jobb kezeden, melly előttünk a' tsöndesség bi-
zonysága, téged vigyázásra kötelez. Ezek a' birod-
almat ábrázoló jelek bal kezeden, minékünk bá-
torságot ígérnek oltalmad alatt, de téged rólunk
való gondoskodásra kényszerítnek. A' vörös bársony
öltözet és a' pais viadalra szólít; és végre által-
jában rajtad az öszves császári ékességek reánk
nézve ékességek és bizodalom, reád nézve tereh."

„Ugy vagyon! tereh és munka! Mert imé, meg-
jelenik szemeid előtt a' legnagyobb birodalom a'
naptól megvilágosított birodalmak közül, melly böl-
csességedtől várja réizei között az egyességet és az
egésznek elrendelését. Meglátják szemeid az igaz-
ságnak mérő serpenyőjét onnan fölül alá lebegni;
és hallani fogod az ég és föld birájának szózatját,
melly ezt mondja: „Igazán ítélj és tartsd fön a'

mérő serpenyők között az egyensúlyt.” Olvasni fogod a' főjóságnak főkönyörülőnek tekintetében az ő akaratját, melly parancsolja: hogy kegyelmösen bánj mindenkor a' te oltalmad alá bizott népeddel. Meglátod, miként fognak tolakodva thrónusodhoz közelíteni az özvegyek, árvák, és olyan szegények, kiket a' hatalommal visszaélés, a' részrehajlás, és a' pénzrel megvesztegetés nyomoruságra juttattak. Hallani fogod ezen szerencsétlenek panaszszait és esdekléseit. Óh! védelmezd őket; töröld el szemeikről a' könnyüt; hogy áldások és szíves köszönetök fonszóval hirdesse fejedelmeknek igazságszeretetét, és atyai gondoskodását. — Közelíteni fog hozzád az emberiség, az ő veleszületett méltóságában és együgyűségében, kivetköztetve a' születésnek minden idegen pompájiból; és midőn szólit meg: „*Atyja mindeneknek*”! akkor egyszer'smind ezt mondja; „Szentek legyenek előtted az én jűssaim! Mindnyájan a' te fíjaid ők, és csak egy se tessék kicsinynek, vagy alávalónak szemeid előtt; hanem csak az, a' ki felebarátjának kevély és vakmerő elnyomója.” — Megjelenik végre arczád előtt az anyaszentegyház is a' vallással, értelmünk ujjaszüljével, megváltónk vérében föresztett köntösében. Elégge erős ugyan az égnek ezen leánya, isteni szerzőjének és keresztjének oltalma alatt: mégis te hozzád folyamodik, mostani elsőszülöttjéhez, kiterjeszti feléd kezeit, áltölel téged a' szeretetnek karjaival 's esedezik: „tartsd meg eredeti tisztaságában és meg nem hamisítva a' hitnek szent zálogát; zsibbaszd meg tulajdon példád által, a' vallás méltóságát alacsonyító gonosz nyelveket, és bátrán tusakodjál a' babonaság és hitlenség alatt lappangó szörnyekkel.”

„Mindazáltal látni fogod te, a' világosság angyali mellett a' sötétségnek fekete fíjait is előtted megjelenve. A' hizelkedés, árulkodás, álnokság; mind ezek az ő gonosz fajzatjaikkal együtt mászkálni fognak thrónusod körül, balgatagul vélvén, hogy téged megvakithatnak. A' megvesztegetés és részrehajlás hatalmas fejöket felemelvén erőnek erejével leakar-

ják szaggatni az igazság mérő serpenyőjét. A' testi gyönyörűségek, a' bujaság ingerletes köntöseivel ékeskedve, elcsábítják az ártatlanokat, megvesztegetik lappangó halálos mérgök által a' házasságnak szentségeit. Enyelgő tántzak között, 's igéző mosolygással nyújtja a' pazarlás örömmel részegítő poharát, hogy a' tiszta szívet megtántorítván az erény útjáról elvezesse, 's a' tunya hivalkodás posványjába bésüllyeszze."

„Illyen elfajultak csoportjai vakmerően mérészlik majd szivedet ostromolni; de te bizonylyal hiv kíséroidhez fordulván, az igazság, igazságosság, böltsesség, és vallás társaságában, tusakodni fogsz ellenök, 's együtt emeled fel velök szavadat az Istenhez, hogy ellenségeidet széllyeszze el."

„Oroszország fejedelme! imé minémű tusakodások várnak reád! ezekre készen kell magadat tartanod. Ővedezd fel azért szablyádat 's rántsd ki azt ifju vitéz! harczolj, győzz, és uralkodjál! a' mindenhatónak hatalmas karjai oltalmaznak téged csudaképen."

„Valóban, csudaképen; mert ezen tusakodásban el nem csüggedni, itten győzni, a' jó rendet és békesseget virágjában föntartani: mind ezek bizonylyal több erőt kívánnak, mint az emberi gyöngye erő. És ámbár az örök végzések a' legfőbb méltóságba helyeztettek téged az emberek között; mindazáltal csak olyan ember vagy te is, mint mi vagyunk; a' mi talán mérsékelhetné örömünket és vigadozásinkat. — De miért mérsékelhetné? Hiszen mire valók voltak a' szent czeremóniák, mellyek a' mái napon veled és rajtad végbe mentek? Hát csak külső és hijábavaló szokás volna ez? Nem! mihelyt Dávid királyja kenettetett az Izraelen, mingyárt az Urnak lelke igazgatta őt azon órától fogva. Te reád is leszálla az Urnak lelke a' mái napon és megszentelte az olajjal felkenés által. — Óh! nem voltak hijábavalók Oroszországnak az Ur előtt tett fogadásai és kérései, nem haszontalanok az anyaszentegyház esedezései; mert az alázatosnak esedezéseit

meghalgatja az Úr és kéréseit meg nem veti. — Még a' te lelkednek nemes tulajdonsági is a' mindenható kezeinek ajándéka. És valamint az irás szerint, kedves ember vala Dávid az Ur előtt; ugy felőled is azt mondhatjuk: hogy a' mi Dávidunk az Istennek szive szerint való férjfiu: jóság lakozik az ő tekintetében és az ő szemeiben igazság. Annakokáért bátorodj neki, felkente az Urnak! és állj elő, mint uj erővel felruházott férjfiu. Ez az isteni segedelem, ez a' mennyei lélek, minden sulyos köteteségid tellyesítésében veled leendő, 's megkönnyebbíti azokat. Meglásd, hogy a' népedre való szüntelen vigyázásban el ne fáradj; és gondoskodásid boldog előmenetellel, tusakodásid győzödelemmel és dicsőséggel fognak megkoronáztatni!"

Edvi ILLES PÁL.

Philomélához.

Csendesedett szivemen Májusz-dalaimmal elalvék,
 'S nyúgoszik a' kis Erósz; 's általa fedve vagyok.
 Már ki vidám, ki szabad lehetek, 's enyelegni szerencsés!
 Minden réti-virág engem örömmre ragad.
 Nyájos ígéimmal kérlek, philoméla! ne csaftogj.
 Lomblakos! olly édes szódra felébred Erósz.

N é m e t b ő l.

S z a b a d o n.

Az emberek hamis pénzt
 Csinálnak, és hamis pénz
 Csinál hamis halandót.

Rosz a' világ, rossz a' pénz!
 Rosz a' legény, rossz a' lyány!!

Ponori THEWREWK JÓZSEF.

Azon hasonlatosságokról, és különbségekről, melyek a római, és magyar polgári törvény között a Gyámság —, és Védatyaságra nézve találtatnak.

§. 1.

Mint hogy a' Gyámság pótolékja az atyai hatalomnak; a) ennél fogva az atyai hatalomról írott értekezésemnek (Lásd Sas II. Kötet lap. 33 — 73.) tökéletes befejezése végett, a' *Gyámságról*, 's ezzel rokon *Védatyaságról* kívánok rövideden elmélkedni. — Hogy e' két hivatal, a' római birodalom előidejében gyakorta inkább a' Gyám — és Védatyák tulajdon, és magános hasznára, hogy sem a' gyámság és védatyaság alatt lévők segedelmére szolgált legyen; mind a' törvény maga, b) mind pedig a' leghiresb római történetíró c) nyilván bizonyítja. Mindazonáltal későbbi századokban ama' világhódító nép átlátván, 's böltsen meggondolván azon befolyás erejét, és fontosságát, melly a' gyermekeknek, mint a' köztársaság jövődöbéli polgárjainak neveléséből, egész birodalom sorsára, és a' nemzeti létre haromlani szokott; hozott törvényekkel tett óvást arra nézve, hogy a' gyám — és védatyák, mint a' szülék helytartóji, az említett tisztségekben szentül eljárának, 's azok a' közhivataloknak méltóságára emelődnének. d) Egyébaránt, hogy már a' római köztársaság kezdetekor is keletben

a) Kelemen Inst. Jur. Hung. Priv. Libr. I. p. 377.

b) §. 1. J. 1. 13. de Tutela.

c) T. Livius Historiarum Libr. XXXIV. Cap. 2.

d) fr. 2. §. 2. D. XXVI. 6. qui petant tutor. vel curator. — Ismét Novella 72. c. 8.

volt a' gyámság, és védatyaság, mutatják a' XII. Tábla törvényei e).

§. 2.

Nosza! térjünk el kissé a' római törvényről: és vizsgáljuk hazánk intézeteit; olvassuk szorgalmasan mind Werbőczyneknek Hárnas-Könyvét, mind pedig a' ditsóült magyar királyok írott törvényeit: majdan a' gyámságra, és védatyaságra nézve mind a' két gyűjteményben imitt amott számos rendelkezésre akadunk. — Ámbátor pedig jól tudom, hogy ezen hivatalok mind a' két törvény szerint, csaknem egyforma tulajdonságokkal birnak: mindazonáltal a' rend kívánja, hogy a' közöttök lévő hasonlatosságokról, és különbségekről különböző helyeken értekezsem. Annakokáért munkámat két részre osztom; az elsőnek tárgya a' gyámság, a' másodiknak a' védatyaság leendő. Ugyan is

ELSŐ RÉSZ.

A' Gyámságról.

§. 3.

A' római, 's magyar törvények gyámság alá az Árvákat (pupilli) rendelik; árvákon pedig amazok olytatén atyátlan személyeket értenek, kik a' felserdült kort (pubertas) még el nem érték; a) ugy de az ilyen személyek a' magyar törvény szerint is gyámság alatt vagynak: b) tehát az árva név meghatá-

e) Tab. V. de hereditatibus et tutela: „Si paterfamilias intestato moritur, cui inpubes suus heres escit, agnatus proximus tutelam nancitor.“ Ismét: „Si furiosus, aut prodigus existat, ast ei curatorem nec escit, agnatorum, gentiliumque in eo, pecuniarum ejus potestas esto.“

a) §. 1. J. I. 13. de tutela. — §. 4. J. I. 14. qui testam. tutor. dare poss. — pr. J. I. 25. de excusat. tutor. vel curat. — és fr. 1. pr. D. XXVI. 1. de tut. ismét: fr. 6. § 15. D. XXVII, 1. de excus. végre: fr. 1. D. I. 4. de numer. et honor.

b) I, 112. 113.

rozásában mind a két törvény megegyez; mindazonáltal nem tökéletesen; ugyanis e tekintetben a római, és magyar gyámság között következő különbségeket szükség megjegyeznünk:

1^{szor} Minthogy árvaság az atyai hatalomnak egyedül halál által történő felbenszakadása után szokott következni; ennél fogva a Rómaiaknál a még fel nem serdültek (impuberes) atyók halála után; minálunk pedig tulajdonképen csupán csak akkor jönnek gyámság alá, ha már anyyok is kimult e világból, mivel a mi törvényeink szerint az atya halálával nem szűnik meg egészen a szülői hatalom, minthogy ennek gyakorlását az életben maradt anya folytatja magzati eránt; hogy pedig ez a római törvényekkel meg nem férhetett; az atyai hatalmat tárgyazó értekezésemből nyilván kitetszik.

2^{szor} A Rómaiaknál a fiak 14. — a leányok pedig 12. esztendőskorokban szabadulának ki a gyámságból; minálunk elég amazoknak 12. tellyes év; ezeknek pedig szükséges a férjhezmenés. c)

3^{szor} Végre a római törvény egyedül a még fel nem serdülteket vetette gyámság alá; a miénk pedig némelly törvényes korácsnakat is; millyenek p.o. az esztelenek (amentes) örültek (dühösek — furiosi) süketek, némák, és szüntelen betegeskedők. d).

Eddig a gyámságoknak közönséges egyenlőségeit, és különbözőzéseit fedeztük fel; a különöseknek erányosabb, 's könnyebb kifejtése végett pediglen ezen részt több fejezetekre tagoljuk. Legyen tehát

I. FEJEZET.

A gyámságok mivoltáról, és felosztásáról.

§. 4.

Az előre botosátottakból önként folynak a gyámságok mivoltai: tudniillik a gyámság római érte-

c) Ugyanott.

d) 1. 55. §. 2. és 1. 124. §. 4.

lemben, olly köz hivatalt jelent, melly az árva neveléséből, és örökségének kormányozásából áll. a) Ezen határozás (definitio) a' mi gyámságunk értelménnyével (notio) sokban megegyez: ugyanis a' magyar törvény szerént a' gyámságot ollyatén köz hivatalnak lehet nevezni, melly az árvák, esztelenek, és örültek (ha szinte törvényes koruak volnának is) 's t.e.személyének, és javainak védését, 's kormányozását tárgyazza. b) Innét tehát imezen hasonlatosságokat következtethetni:

1^{szor} Hogy a' gyámság mind a' két törvény értelmében köz hivatalt tészen.

2^{szor} Hogy az árva nevelésében, és javainak kormányozásában áll.

3^{szor} Hogy az, ki ezen hivatalt viseli, gyámatyának (tutor) hivatik.

§. 5.

Mindazonáltal ezen tárgyat mélyebben vizsgálónak nem csekély külömbségek ötlenek szemeibe. Elhalgatom azt, hogy a' mi gyámságunk értelménnyé szélesebb kiterjedésű, hogy sem a' Rómaiaké; mert ezeknek törvénnye szerént tsak az árvák, a' miénk szerént pedig az árvákon kívül, az esztelenek, és örültek 's t. ef. általjában gyámi hatalom alatt vannak (lásd a' 3dik §-nek 3dik számát.) Ezt, mondom, elhalgatom; hanem csak a' két törvénybeli gyámságok különös nevezetei között találtatandó külömbözéseket fogom emliteni. A' Rómaiaknál ugyanis a' gyámatyák két félek, ugymint: *kormányozók* (gerentes, administrantes) és *tiszteletbeliek* (honorarii) valának: amazok kötelességében állott az árvák nevelése, és javaiknak kormányozása; ezek pedig amazokra felvigyázni tartoztak; és a' mennyiben a' kormányozó gyámatyák tőlök némelly nehéz dolgokban tanácsot kérni kötelesek voltak, *tudomás okáért adott gyámatyáknak* (tutores notitiae causa

a) Lásd az 5. §. kelyt az a) alatt.

b) l, 125. pr.

dati) is neveztetének, a) Külömbözének ezekből a' gyámság helytartói (protutores) és az ál-gyámatyák (falsi tutores.) Amazok tulajdonképen nem tartatának gyámatyáknak; mindazonáltal a' gyámságot az árva hasznára viselék; b) kik pedig ezt annak kárára tevék, álgyámatyáknak hivatának. c)

Már bármi szorgalmasan forgassuk is törvénygyűjteményeinket a' végre, hogy ezekben a' gyámatyáknak említett osztályait feltalálhassuk, hiában fáradozunk; kivéven az álgyámatyákat, kiket a' honni törvények is ösmérik, *bitangoló gyámatyák* (tutores usurpativi, ingessivi) neve alatt. d)

§. 6.

A' római, és magyar törvények a' gyámságok osztályára nézve egymáshoz bámulásra méltóképen hasonlítanak. Ugyanis a' gyámság háromféle; *végrendelésbéli*, (tutela testamentaria) *törvényes*, (legitima) és *adomásbéli* (dativa). a) Mindazáltal ezekre nézve is vagyon valami különbség a' két törvény között, mind általjában, mind különösen. Az általános különбözés ugyan abból áll, hogy a' gyámságnak három nevezett fajtái a' Rómaiaknál szintazon renddel váltották fel egymást, mellyben itt előszámláltatának; annakokáért a' végrendelésbéli a' törvényt, e' pedig az adomásbélit mindenkor megelőzte. b) De ezen rendre a' mi törvényeink nem mindég ügyelnek, mivel ámbátor nálunk az adomásbéli gyám-

a) fr. 32. §. 1. D. XXVI. 2. de testam. tut. — fr. 3. §. 2. D. XXVI. 7. de administrat. et per. tut. — fr. 49. D. XXIX. 2. de acquir. vel omitt. hered. — fr. 14. §. 6. D. XLVI. 3. de solut.

b) D. XXVII. 5. de eo, qui pro tut. vel pro curat. negot gess. Ismét: C. V. 4. 5.

c) D. XXVII. 6. quod falso tut. auctore gest. esse dicat.

d) 1655, 24. — 1659, 32. és 1715, 68. 's a' t.

a) pr. J. I. 15, de legitim. agnat. tut. — pr. J. I. 20. de Attiliano tutor. — és fr. 11. pr. D. XXVI, 2. de testament. tut. — Ismét: I, 112. §. 2. — 115. §. 5. — 124. §. 4. végre 126. pr. és több más törvények.

b) Ugyanott.

ságnak egyedül a' más kettő nem léteben, vagy hi-jánossága esetében van helye: c) mindazonáltal a' végrendelésbeli csupán csak a' szerzeményekre (ac-quisita) nézve hathatós a' törvényesnél; d) az ősi javakra (bona avitica) nézve pedig ezé az elsőség, minthogy „a' javak örökösödése oka a' gyámság-nak” (Successio bonorum causa est tutelarum.) e) A' különös hasonlatosságoknak, és különbségeknek alkalmasabb magyarázása kedvéért pedig legcéle-nyosb leszen a' gyámságok fajtájáról egyenként ér-tekezni.

§. 7.

I. A' végrendelésbeli gyámság eredetét a' Ró-maiaknál igen réginek tartja *Ulpianus*. a) Bizonyít-ják ezen véleményt a' XII. Tábla törvényei is. b) — A' gyámságot pedig végrendelésbelinek akkor neve-zék; midőn a' szülék még atyai hatalom alatt lévő, 's még ugyan fel nem serdült; de az ő halálok után önhatalmuakká leendő magzatjaiknak rendelt for-mában gyámatyát neveztenek. c) — Végrendelésbeli gyámságnak honnosaink is azt hiják, mellyet a' szü-lék utolsó akaratok által rendelnek az árváknak. d) Már a' két törvény között e' tekintetben minő, és hány hasonlatosság, 's különbség fordul elő, megtanulhatni a' következőkből:

^{120r} Magától értődik, hogy mind a' római, mind a' magyar törvény szerint a' végrendelésbeli gyám-atyát vagy hathatós végrendelés által, vagy az örö-

c) I, 115. §. 1.

d) I, 114, 119, 120.

e) I, 113. §. 4. Vess össze ugyan azon I, 114, és 119. §. 1. 2. és 4.

a) Fragment. XI. 14.

b) Tabula V. de hereditatibus, et tutelis. — „Paterfamilias nti le-gassit super pecuniae, tutelaeve suae rei, ita jus esto.”

c) Vess össze: Szibeniszt Inst. Jur. Rom. Priv. Part I. pag. 164. — Ismét §. 3. J. I, 13, de tutela. és: fr. 1. pr. §. 2. D. XXVI. 2. de testament. tut.

d) Kelemen említett munk. I. könyv. 381. lap.

köshöz írott, és megis erősített levél által (Codicillus confirmatus) lehet, és kell adni. e) Éspedig,

2^{ször} Olly formán, hogy meglehessen tudni, ki légyen gyámatyának rendelve. f)

3^{ször} A' Rómaiaknál egyedül a' felmenők (adscendentes) adhattak atyai hatalmokban lévő felserdületlen magzatjaiknak gyámatyákat végrendelés által; melly ittel (jussal) nálunk is az atya, vagy ennek végrendelés nélkül történt halála után az anya, és az atyai hatalmat gyakorló nagy apa élhet, az árva személyére nézve ugyan mindenkor; de javaira nézve azt akár melly végrendelő (testator) teheti, ha tudniillik azon javakról tetszése szerént szabad rendelést tennie. g) Továbbá

4^{ször} Mind a' két törvény parancsolja, hogy csak a' törvényes és még fel nem mentett magzatoknak adathassanak végrendelésbeli gyámatyák, nem tekintvén az izek (gradus) és nemek (sexus) különbségét; 's így az unokáknak is, hahogy a' végrendelők halála előtt legközelebb ennek atyai hatalmában voltanak; végre az attyok halála után születeknek (posthumi) is, ha tudniillik attyok élteben történt világra jövetelők esetében ennek atyai hatalmába estenek volna. h) — Éspedig

5^{ször} Mind általánosán, mind feltételelesen, és időre, 's módra szorítva; a' mit a' Rómaiaknál törvény, nálunk pedig szünetlen szokás bizonyít. Az mindazonáltal: ha valljon a' magyar törvény szerént is úgy, mint a' római szerént, nemalkalmatos személynek is ajánltathatik é a' végrendelésbeli gyámság, olly móddal, hogy azt csak akkor gyakorolhassa, ha előbb az akadályokat elhárítja? — nem egészen bizonyos. i) — Végre

e) fr. 3. D. említett hely.

f) fr. 20. pr. és: fr. 30. D. e. h.

g) 1. 51. §§. 2. 3. ismét: 56. §. 1. és 1. 114. 119. 's a' t.

h) §. 4. J. 1. 13. de tutela. — és: fr. 1. §. 1. D. eml. li. — Ismét. Werbóczy Hármass törvény. az e. h.

i) §§. 1—3. J. 1, 14. qui testam. tut. dare poss. — fr. 11. D. XXVI. 1. de tutel. — fr. 10. §. 3. 4. D. XXVI. 2. de testam. tut.

6^{szor} Ha a' Rómaiaknál olyan személy tett volna valakit végrendeles által gyámatyává, ki atyai hatalommal vagy nem birt, vagy birt ugyan; de a' rendelt formát meg nem tartotta; az illetén gyámatyát a' törvényhatóságoknak (magistratus) kellett hivatalában megerősíteni. k) Egyébaránt az efféle megerősítésről a' mi törvénykönyvünkben (Corpus Juris) sehol sincs említés.

§. 8.

II. A' *törvényes gyámság* mind a' Rómaiaknál mind a' Magyaroknál az, mellyet a' szülék rendelése, és a' törvényhatóságok közbejövetele nélkül a' törvények rendelnek. — És a' gyámságoknak ezen nemét a' mi törvényhozójink ismét felosztják *törvényesre, egyszer'smind természetesre*, (tutela legitima et simul naturalis.) és *csakán törvényesre* (legima tantum.) Amaz egyik szülének halála után, a' még életben maradott másik szülére, e' pedig az oldalulvaló (collateralis) rokonokra száll. a) Ámde a' római törvényben ezen megkülönböztetésnek semmi nyomára sem akadunk; a' mi nem csekély különbséget szül a' római, és magyar törvény között, melly mégis inkább csak a' szó beli jelentéseket, hogys a' dolog valóságát érdeklí. Mivel tanuk arra magok a' törvények, hogy a' Rómaiaknál a' gyámság előbb illette légyen az anyát, vagy nagyanyát, mintsem más anyai rokonokat, ha tudjuk illik azok a' másodszori férjhezmenetelről, és az ugy nevezett *Velleianum Senatusconsultum*ról önként lemondottak. b) Már jóllehet nálunk törvények rendelték, hogy minden egyéb gyámságot megelőzzön a' szüléké azon szoros kötél miatt, mellyel a' szüléket gyermekeikhez maga a' természet kapcsolta: c) mind e' mel-

k) fr. I. §. 1. D. XXVI. 3. 's a't.

a) I, 113.—1715, 68. §. 13. — és I, 116.

b) Novella 94. c. 2. — Novell. 118. c. 5.

c) I, 113. — 1715, 68.

lett azt is nyilvános törvény parancsolja, hogy az anyának az atyai nagyatya, és az árva rokonabb testvérei is elébe tétessenek. d) Az imént mondottakból kitetszik, hogy a' római törvény szerint is az árva atyai rokonainak jutott az elsőség, annak anyja felett, a' gyámságra nézve. A' honnan a' két törvény között ismét új rokonság szövődik.

§. 9.

Egyébaránt a' törvényes gyámság felvállalására mindazokat kötelezék a' római törvények, kik végrendelet nélkül való örökösödés itével (*Jus succedendi ab intestato*) birtanak, azon alapos igazságnál fogva: „*hol az örökösödés haszna van, ott kell lenni a' gyámság terhének is.*” (*Ubi successio nis emolumentum, ibi et tutelae onus esse debet.* a) Mivel pedig elejénte csupáncsak az atyai rokonoknak volt illetén itök, természetesen következik, hogy az előidőben a' törvényes gyámság terhét is egyedül ők tartoztak viselni. A' XII. Tábla törvényei is ugyan erre mutatnak. b) De minekutánna későbbi korban a' végrendelet nélkül való örökösödés itét a' rokonok általjában mindnyájan megnyerték, az atyai rokonok után az anyaiak is kötelesek valának a' többször nevezett hivatalt felvállalni, és pedig előbb azok, kik közelebbi, — azután kik távolabbi iziglen valának. c)

Vessük össze immár a' Rómaiaknak ezen tudományát a' mondott tárgyat illető törvényeinkel; tüstént észreveendjük, melly nagy hasonlatosság van erre nézve a' két törvény között. Valljon nem egyez-e meg az előbb érdeklött alapos igazsággal

d) Ugyanazon I, 113, §. 4. 5.

a) J. I. 17. de legit. patronor. tut.

b) Tabula V. de hereditatib. et tutelis. „Si paterfamilias intestato moritur, cui impubes suus heres escit, agnatus proximus tutelam nancitor.”

c) pr. — §. 1. J. I, 15. de leg. agn. tutel. És: Novella 118. c. 5.

a' miénk; hogy tudniillik: „a' gyámság terhe olly renddel adatik, mint a' javak örökösödése”? (onus tutelae eo ordine defertur, quo bonorum successio.) d) Mert ennek erejénél fogva a' törvényes gyámságban az atyai rokonok az anyaiak elébe tétetnek; e) sőt ezek valamint végrendelés által nem: f) ugy törvény által sem hivatnak közvetetlenül a' gyámságra; kivévén azon esetet, ha a' javak mind a' két nemmel közösek volnának. g) Végére nálunk is a' törvényes gyámság felvételének rendében az izeknek, és osztálynak közelebbisége tekintetik. h) A' mondottakból tehát önként kitetszenek a' két törvénybeli gyámságoknak külömbiségei is.

Mindazonáltal el nem mellőzhetem Werbőczynek ime' tanítását: hogy azon esetben, ha a' magvaszakadott (deficiens) leányokat, és fogadott férjfiu örököst (heres adoptivus) is hagyna maga után, ennek, és nem az anyai rokonoknak (cognati) kell adni a' gyámságot. i) Ismét: ha az atyai rokont (agnatus) ideigleni akadályok hátráltatják (p. o. — éretlen korács) ilyenkor az anyai rokonnak adatik ugyan a' gyámi hivatal: de ettől az akadályok megszűntével elmozdittatik, és az előbbi (az atyai rokon) tétetik gyámatyává. k) Minthogy immár e' két szabást a' római törvények gyűjteményjében hiába keressük, uj okot nyújtanak a' külömbözésre. — Végére

§. 10.

III. Adomásbeli gyámság a' Rómaiaknál az vala, melyet az illető törvényhatóság (competens magistratus) vizgálat előrebotsáttatása után (praemissa inquisitione) rendelt. a) A' magyar törvény szerint

d) I, 116. pr.

e) Ugyanott §. 1.

f) Ugyanott §. 1. 2. Ismét. I, 119. §. 5. — 1650, 45. §. 2.

g) Ugyanott.

h) I, 113. §. 5. és ugyanazon I, 117. §. 3.

i) I, 67. és 120.

k) I, 117. §. 1.

a) fr. 21. §. 2. 5. 6. D. XXVI, 5. de tutor, et cur. dat.

pedig annak érteménnyre szélesebbre terjed, minthogy mi adomásbeli gyámságnak, (melly fejedelem, vagy pártfogók gyámságának — principis, vel patronorum tutela — is neveztetik) azt hijuk, mely köznyilvános hatalommal (auctoritate publica) rendeltetik. b) Abban különbözik tehát a' Magyarok adomásbeli gyámsága a' Rómaiakétól; hogy ama' szerint a' gyámatya adásának ite jelesül (eminenter) a' királynak, és az ország nádorának tulajdona; c) Rómában pedig a' legrégibb időkben Attilius törvényének (lex Attilia) következtetésében csak a' praetorok, és népszónokjai; (tribuniplexis) a' római birodalom alá vetett tartományokban pedig Julius, és Titius törvényeinek (leges Julia, et Titia) parancsolatjából, a' tartományok helytartóji (tiszttartóji) vagy előlülőji (praesides provinciarum) birtanak ezen jussal. De időjárával a' többi törvényhatóságok is élhettek vele. d) És ez nem kevés hasonlatosságot szerez mind a' két törvénynek: a' mennyiben tudniillik azon törvényhatóságoknak, melyeknek körében az árva javai fekszenek, nálunk is megvan engedve, hogy annak gyámatyát adjanak, mely javak ha több helyen szétszórva találnának lenni, ezen it, és kötelesség azon vármegyéé, melyben az árva lakháza (residentia) kebeleztetik. e) — Továbbá

§. 11.

Törvényeink különös, és kiválképenvaló tulajdonságokat kívánnak az adomásbeli gyámatyákban; ugymint

¹azör Hogy mind személyyökre, mind javaikra nézve alkalmasok legyenek a' gyámi hivatal viselésére. a) —

b) 1, 115. pr. §. 1. ismét 124. §. 4.

c) 1, 115, 125. és 1715, 68. §. 15. — 1659, 30. — 1765, 26. 's a' t.

d) pr. §. 3. 4. 5. J. 1, 20. de Attil. tut.

e) 1765, 26. 's a' t.

a) 1715, 68. §. 4.

^{2^{szor}} Ne legyenek szegények, hanem elegendő értékkel birjanak a' netalán történendő, vagy teendő károknak megtéríthetésére. b)

^{3^{szor}} Hogy a' számadásnak, 's vevésnek, és elégtételnek könnyebbsége végett, a' rendelő törvényhatóság alatt legyenek. c)

^{4^{szor}} Végte're az atyai rokonok, — kivévén a' fellyebb (§. 10.) említett esetet — az adomásbeli gyámságtól is eltiltatnak, nehogy az árvai javak birtokát illetően gyámság színe 's ürügye alatt magoknak eltulajdonítsák. d)

Már — hogy a' Rómaiaknál is ezen tulajdonságok haszinte nem mindnyájan nyilvános 's írott törvények által, de szokásból, — melly törvényi erővel bir — csakugyan nagyobb, vagy kisebb mértékben megkivántattak legyen; épen nem kételkedem; úgy hogy ezekre nézve is mind a' két törvény megegyez.

§. 12.

Hogy valamint a' római: úgy a' magyar törvény szerént is az adomásbeli gyámság csupán pótló természettel bir, az előbbeniekből, 's következőkből nyilván értetik. Ugyan is azt mindkettő ezen esetekben szokta rendelni:

^{1^{szor}} A' végrendelésbeli, és törvényes gyámatya hijánnyában. a)

^{2^{szor}} Ha ezt vagy amaszt valami akadály a' gyámság felvállalásában hátráltatja; helyökbe, — mig tart az akadály — úgy nevezett *ideigleni gyámatya* (tutor interimisticus) tétetik, annak megszüntével pedig visszanyerik hivataljokat. b)

b) Ugyanott, és I, 115.

c) I, 115, és 1765, 26.

d) I, 116, §. 1—3. ismét I, 117: §. 3.

a) pr. J. I, 20. de Attil. tut. — Vessd-össze I, 115, §. 1.

b) §. 1. 2. J. eml. hely. — fr. 9. 11. pr. D. XXVI. 2. de test. tut. — fr. 1. §. 2. D. XXVI. 4. de legit. tut. — fr. 10. §. 7. D. XXVII. 1. de excusat. — Vessd-össze I, 117. §. 1.

3^{szor} Ha a' gyámságok két első fajtáji mentség (excusatio) vagy a' gyámatya elmozdittatása által megszűnnek vagy elvégződnek: c) mindazonáltal a' római törvény szerint, ha a' végrendelésbeli gyámatya a' törvényhatóság közbejárulása (concurrentia magistratus) által szűnt volna meg gyámatya lenni; p. o. ha hivatalától megfosztatott; közvetetlenül a' domásbeli gyámatya (a' törvényes elmellőzésével) tétetett helyébe; másként pedig soha, d) a' mi nálunk is szokásban vagon.

Végre — kivéven ezen §-kely 2-dik számjában felhozott esetet — a' római törvényhatóságoknak tilos vala feltétel, vagy időnek halasztása és megszorítása alatt gyámatyát adni; e) de nehezen hiszem, hogy illyes törvény volna minálunk.

Már a' két törvény gyámságai között e' tekintetben előforduló hasonlatosságok, és különbségek az eddig mondottakból annyira kitűnnek; hogy azoknak bővebb magyarázását feleslegvalónak tartom.

MÁSODIK FEJEZET.

A' gyámatyák iteiről (jussairól), és kötelességeiről.

§. 13.

Az eddig előhozattakból önként folynak azon módok, melyek szerint mind a' Rómaiaknál, mind nálunk a' gyámatyák rendeltetni szoktak; tudniillik az vagy végrendeles, vagy törvény, vagy köznyilvános hatalom által történik. A' honnan természetesen következik; hogy a' gyámatyák tételének módjaira nézve az a' hasonlatosság, és különbség vagon mind a' két törvény gyámságai között, melyet az előbbi fejezetben a' gyámságok osztályáról említettünk. —

c) I, 122, 123. 125.

d) fr. 11, §. 1. — 4. D. XXVI. 2. de test. tut.

e) fr. 77. D. L. 17. de reg. iur.

Már most az a' dolog veleje, hogy a' gyámatyák iteit és kötelességeit adjuk elő, 's ezekre nézve fejtegetessük ki a' római és magyar törvény rokonságait, és különbözéseit.

Általában minthogy a' gyámság atyai hatalmat pótló, és segítő hivatal; méltán állithatni, hogy az atyai hatalomnak számos jussai és kötelességei a' gyámságokkal is közösök; 's ezek amazokra (értsd a' jusokat és kötelességeket) nézve nagyobb, vagy kisebb mértékben úgy egyeznek, vagy nem egyeznek meg egymással: mint az atyai hatalmak. — A' mi pedig a' gyámatyák különös, és tulajdon jussait, és kötelességeiket illeti, ezek alkalmasint négyfelé oszolnak; úgy hogy az első osztályban azen itekről és kötelességekről szóllunk, mellyek a' gyámság felvétele előtt; a' másodikban, mellyek annak kezdetén; a' harmadikban, mellyek a' gyámság viselése alatt, a' negyedikben, mellyek annak végezetével gyakoroltatnak, és tellyesítettnek.

§. 14.

A' törvényesen rendelt gyámatyának valamint a' római, úgy a' magyar törvény szerént is ite, és kötelessége a' néki ajánlott gyámságot elfogadni, és késedelem nélkül felvállalni. a) Valóban nemcsak az emberiség; hanem a' köztársaság megmaradása; 's boldogsága is, mint legfőbb törvény, méltán kívánni látszatik; hogy az árvák — a' haza jövő polgárai — jó nevelést nyerjenek, és mind személynök, mind javaik mindenképen bátorságba helyheztesse. Ezokáért a' mi Werbőczynk a' gyámságot kegyes hivatalnak (*munus pium*) nevezte. b) Azonban ha valaki elegendő, sőt valódi súlyos okokból (*rationes senticae*) meg kívánna menekedni a' gyámi hivatal viselésétől; ezen tehertől mind a' két

a) fr. 1. pr. D. XXVI. 7. de admin. et peric. tutor. Vead össze Kelemen Instit. Juris Hung. Libr. 1. pag. 391.

b) l. 12. pr.

törvény által feloldoztatik. És az illetén mentségek kétfélék: *akaratiah* (voluntariae excusationes) és *szükségesek* (necessariae). Mellyekről majdan bővebben fogunk szólni. — Ezekből önként következik: hogy a' Rómaiak és Magyarok gyámságai, a' gyámatyákat hivataljok felvétele előtt érdeklő kötelességekre nézve, általjában igen megegyeznek. De lássuk immár különösen mellyek légyenek

§. 15.

I. Az akaratí mentségek; — olly okok, mellyek miatt a' rendelt gyámatya tisztségének felvállalására akaratja ellen nem kényszeríthetetik. És így ezek által megmenekedhetni a' gyámság felvételétől: hogy mindazáltal tellyes sükert fogantsanak, törvényes idő alatt a' törvényhatóságok elébe terjesztetni (kiváltképen a' római törvények által) parancsoltatnak. a) Továbbá a' Rómaiaknál az akaratí mentségek nem használnak senkinek e' két esetben:

1^{ször} Ha valaki az apának megígérte volna, hogy magzatjainak gyámságát felveéndi. b)

2^{ször} Ha valakinek a' gyámság viselése fejében valami hagyatott, (p. o. végrendeles által) 's ő azt el is fogadta volna. c)

Már minthogy törvényeinkben illetén rendelkezet sehol sem találhatni; kétséget sem szenved, hogy e' tekintetben a' mi gyámságunk, a' Rómaiakétól valamennyire különbözik.

§. 16.

Akaratí mentségekhez következők tartoznak: a)

1^{ször} *Tulajdon magzatok sokasága.* Éspedig a'

a) §. 16. J. I. 25. de excusat. tut. et curat.

b) §. 9. ugyanott.

c) fr. 5. §. 2. D. XXXIV. 9. de his, qui ut ind.

római törvények szinte, mint a' honniak azt rendelkezék, hogy a' magzatok mindnyájan természetesen (nem fogadottak) és törvényesek, élők, és felmentetlenek (atyai hatalom alatt lévők) légyenek: mindazonáltal a' Rómaiak azokat, kik hazájokért az ütközetben holtak 's ölettek meg, minthogy hiroket, 's dicsőségüket örökké fenmaradandónak hívék, az élőkkel egyenlőknek tartották, 's ezekhez számították. b) Ama' világhódító népnél a' mentségeknek ezen fajja a' *Pápio-Poppaea* törvényben alapittatik, mellynek célja a' törvényes házasságok sokasodása vala. — Azonban hány magzat léte ad elegendő mentséget, annak meghatározása nálunk a' bírónak józan ítéletére bízatik; a' Rómaiknál pedig azok számát törvény határozta meg; úgy hogy Rómában három Olaszországban négy, a' tartományokban végre öt gyermeknek kellett lenni.

2^{szor} *Köz hivatal.* Ehez számláltatának a' római törvény szerint: 1^{szor} A' nagyobb törvényhatóságok. c) 2^{szor} Kik a' kincstár jószágaira viseltek gondot, vagy a' császár parancsolatjából különös dolgokra ügyeltek. d) 3^{szor} Kik távol valának a' köztársaság ügyében; p. o. a' követek, és kik a' császár parancsolatjára lakhelyeket megváltoztatták. e) Honni törvényeink szerint ide tartoznak: a' követek, cancellariusok, tanácsosok, ítélő mesterek, 's t. eff.

3^{szor} A' Rómaiaknál ezen kedvezéssel éltenek a' *köznyilvános tanítók*, vagy *oktatók*, (professores, doctores publici) a' *szép, 's tisztos művek* (artes liberales) *mesterei*, és az *orvosok*, a' mennyiben a' törvény által meghatározott számot fellyül nem haladák, és tisztökben eljárának. f) Ugyszinte

4^{szor} Mentségül szolgált „egy házban három gyá-

b) pr. J. l. 25. de excusat. tut. vel. curat. — fr. 2. §. 2—8. és: fr. 18. D. XXVII. l. de excus.

c) §. 3. J. — e. h.

d) Ugyanott §. 1.

e) Ugyanott §. 2. — ismét: fr. 10. pr. §. 2. D. eml. hely. — fr. 11, §. 2. D. IV. 4. de minor. végre: fr. 12. §. 1. D. XXVII. l. de excus.

f) §. 15. J. e. h. — fr. 6. §§. 1—12. D. e. h. — c. 6. C. X. 52. de professor. et medic.

mi teher;" (tria onera tutelae in una domo) sőt egyetlenegy is, ha kelletlenül kiterjedtebb (tutela iusto diffusior) vala. g) Egyébaránt e' két utolsó mentsegről törvényeink mindenütt mélyen halgatnak, a' mi nem csekély különbséget szül a' két törvény között.

^{5^{ször}} A' szegénységet is elegendő mentségnek tartják mind a' római, h) mind a' magyar törvények. i) Valamint

^{6^{ször}} A' súlyos nyavalyát vagyis nehéz, és gyógyíthatatlan betegséget is. k) Végtére

^{7^{ször}} A' megaggott öregséget; minthogy ez már magában is betegség: l) mindazonáltal azzal a' különbséggel, hogy a' Rómaiaknál egyedül a' hetvenes éves ember mentetik fel a' gyámság terhétől; m) Magyarországon pedig elég, ha hatvanesztendő. n)

§. 17.

A' most előszámlált akarati mentségek nagyobb részint mind a' két törvénnyel közösek: de Werböczy még többeket is említ, a) mellyeknek hogy a' római törvénygyűjteményekben semmi nyomok nincsen, a' szorgalmatos vizsgálók észreveendőik. — Mellyre nézve a' két törvény ismét meghasonlik. Azon esetek pedig következendők:

^{1^{ször}} Ha a' kinevezett gyámatyáknak, 's a' rájuk bizott árvának lakhelyei olly felettébbvaló távolságra fekszenek egymástól; hogy vagy éppen lehetetlen, vagy legalább igen nehéz ezekre elegendő gondot viselniük.

g) §. 5. J. e. h. — fr. 2. §. 9. — fr. 3 — 5. és 15. §. 15. fr. 17. pr. — fr. 31. D. e. h. — fr. 7. D. XXVI. 1. de tut. — fr. 21. D. XXVI. 7. de admin. et per tut.

h) §. 6. J. e. h. — fr. 7. 40. §. 1. D. XXVII. 1. de excus.
i) l. 123. §. 7.

k) §. 7. J. e. h. — fr. 10. §. 8. — fr. 11. 40. pr. D. e. h.

l) *Senectus ipsa est morbus.* — Cicero.

m) §. 13. J. e. h. — fr. 2. pr. D. e. h. — fr. 3. D. L. 6. de iure immunitat.

n) l. 122

2° Ha javaik több vármegyékben kebelez-
tetnek.

3° Ha a' rendelt gyámatya irástudatlan, 's a'
tudományokban épen nem jártas: kivételt szenved-
nek mégis a' kisebb gyámságok, (p. o. a' köznép-
nél) mellyekben a' számadásokra írás szükségké-
pen nem kívántatik. — Utóljára

4° Ha valaki katonai szolgálatban (actu mi-
les) vagyon; méltán kérheti felmentetését a' gyámi
hivataltól; sőt ezen esetet a' Rómaiak egyenesen a'
szükséges mentségekhez számíták.

§. 18.

II. Szükséges mentségeknek azon okok hivat-
nak, mellyek vagy természeti akadály, vagy törvényes
tilalom miatt tehetetlenné tesznek valakit a' gyám-
ság viselésére. És ezek feloldoznak nemcsak a' gyám-
ság felvállalásától, hanem a' már felvállalt, és neta-
lán folytatott gyámi hivatal további viselésétől is; a'
törvényhatóságok eleibe terjesztetni sem parancsol-
tatnak, minthogy tisztök hozza magával, hogy az
effélékre ügyeljenek. a) A' gyámság viselésétől tehát
eltiltatnak mind a' két nemzet törvénye által:

1° Természeti akadályok miatt: 1° A' kis-
koruak, (minores, minorennes) vagyis éretlen, (tö-
kéletlen) idejüek általjában; annyiival inkább tehát
a' csecsemők, és felserdületlenek, vagy is — mint
mi nevezzük — törvénytelen korácsuak. b) Éspe-
dig az ezen esetet tárgyazó római törvények olly
kemények voltak, hogy a' kiskorúaknak akkor
sem engedék meg a' gyámság felvételét, ha szinte
korbocsánatot (venia aetatis) nyertek is: c) de ugy
látszik, hogy nekünk illy szoros törvényünk nincsen.
— 2° Az esztelenek, örültek, vakok, süketek, né-

a) §. 13. 14. J. I. 25. de excousat tut. vel curat. — fr. 17. D. XXVI. 1. de tutel.

b) J. e. h. — fr. 10. §. 7. D. XXVII. 1. de excus. — c. 5. C. V. 30. de leg. tut. vesd össze: 1. 122. §. 8. és 124. §. 2. 3.

c) c. 4. C. II. 45. de his, qui veniam aetat.

mák. d) — 3^{szor} A' hadi, vagy honni fogságban veszteglők. e) Erre nézve ugyan a' Rómaiaknál nyilvános törvényt nem sejtettem mindazonáltal hogy ő náluk is volt légyen helye, onnét hozom ki, hogy mind azok előtt, kik szabadságokat elvesztették, a' közhivatalokra vezető ut el vala zárva.

2^{szor} A' törvény tilálma miatt: — 1^{szor} Az árva attyának, vagy magának az árvának esküdt, 's halálos ellenségei (capitales inimici). f) — 2^{szor} Kiket a' szülék tiltanak el a' gyámságtól. g) 3^{szor} Kik ítélet által *tékozlóknak*, (vesztegetőknek — prodigi) valának hirdetve. h.) 4^{szor} Az árva *hitelezőji*, és *adósai*; i) a' honnan mindazonáltal a' római törvény nyilván kiveszi az anyát és nagyanyát. k) Valljon kirekesztetnek-e nálunk ezen hivatalból az árva hitelezőji? bizonytalan. — 5^{szor} Kik felette gyanusok arra nézve, hogy a' gyámság viselését az árva kárára, 's önhasznokra fordítandják. l)

§. 19.

Az eddig előszámlált szükséges mentségekre nézve valóban nagy hasonlatosság tűnik szemeinkbe a' két törvény gyámságai közt: ámde vagynak más esetek is, mellyeket a' római törvények szükséges mentségeknak tartanak, a' magyar törvények pedig nem, és viszontag; 's a' mellyek el nem halgatandó különbséget okoznak a' két törvénytudomány között. Különösen az első rendbeli mentségek által éredekeltetének:

d) fr. 1. §. 2. 3. fr. 17. D. XVI. 5. de tut. et cur. dat. — fr. 40 pr. D. XXVII. 1. de excus. — C. V. 67. qui morb. se exc. — Vesdőszye I, 122. §. 4. 5.

e) I, 56. §. 3. 4.

f) fr. 3. §. 12. D. XXVI. 10. de susp. tut. — fr. 6. §. 17. D. XXVII. 1. de excus. — Vesdőszye I, 123. §. 8.

g) fr. 8. pr. D. XXVI. 2. de testam. tut. — fr. 21. §. 12. D. XVI. 5. de tut. et cur. dat. — V. ö. I, 119. §. 4.

h) fr. 1. pr. D. XXVII. 10. de curat. fur. et aliis extra minor. dand. V. ö. I, 121. §. 2. és I, 123. §. 3.

i) Novell. 72. c. 1. 3. — V. ö. Kelemen Libr. I. pag. 380.

k) Novell. 94. c. 1.

l) §. 6. J. I. 22 quib. mod. tut. fin. — I, 123. §. 9. és 119. §. 4.

1^{ször} A' püspökök és szerzetesek, kivéven az esperesteket, alesperesteket és káplánokat; kiknek nem volt tilos a' törvényes gyámság felvétele. a)

2^{ször} Az asszonyok: kivéven mindazonáltal az árva anyyát, és nagy anyyát. b) Végre

3^{ször} A' valóságos, és szolgálatban lévő katonák. c)

Jegyzés. Ezen utolsó eset a' mi törvényünkben is előjő ugyan: de úgy látszik, hogy az akaratí mentsegekre vitetik. (Lásd fellyebb a' 17^{ik} §^{phus}.)

Werböczy még a' következőket tartja tehetetleneknek a' gyámság viselésére:

1^{ször} A' rosszsz, és megvesztegetett erkölcsűeket, és bűnben lélekzőket. d)

2^{ször} Kik halálra vagynak ítélve; ilyenek a' felség sértők, hűségtelenek, hitszegők (hamisesküvők) számüzöttek, és bectelenek (hireveszettek) 's a't. e)

3^{ször} Kik ősi javaikat, mellyek az árva kölcsönös örökösödésére tartoznak, súlyos okok nélkül elidegenítették. f) Elvégre

4^{ször} Kik más hatalma aláveték magokat: „mert a' ki nem önhatalmu, másnak sem lehet gyámattyá,” Werböczy szerént. g.)

§. 20.

A' gyámattyák kötelességei a' hivatal kezdetén e' következők:

1^{ször} A' római gyámattyák hitők letételére köteleztetének: a) de ez nálunk nincs szokásban.

2^{ször} Kezeskedni (satisfactionem praestare) vagy is felelni tartozának arról, hogy az árvai örökséget

a) C. 5. 2. C. I. 3. de episc. et cler. — Novella 123. e. 5.

b) fr. 16. 18. D. XXVI. I. de tutel.

c) §. 14. J. I. 25. de excus. tut. vel. cur. — c. 4. C. V. 34. qui dare tut. vel. curator. poss.

d) Többször. eml. I. 123. §. 6.

e) I. 121. §. 1. Ismét: 119. §. 1. és 123. §. 6.

f) I. 121.

g) Ugyanott §. 3.

a) Novell. 74. Praefat. és c. 2. 3. 8.

épségben fogják tartani. És ezen óvás *kezesek* (fidejussores) állítása által szokott megerősítettetni. b) Mindazonáltal kivételt szenvedve ezen törvény a' végrendelésbeli gyámatyákra nézve, kik nem valának a' kezeskedés kötelessége alávetve. c) A' mi törvényünk a' gyámatyákat erre nyilván nem kötelezi ugyan; még is magától értetik, hogy ezeknek jószágaiban, az árvák bátorságosítása végett, nyilvánvalan törvényes zálog (tacita legalis hypotheca) vagyon rendelve. d)

3^{szor} A' számadások alapját a' jegyzemény csinálása (inventarii confectio) teszi. — Jegyzeménynek pedig minden árvai vagyonok rendes és pontos összeírását nevezzük. — Ezt a' gyámatyáknak mind a' római, mind a' magyar törvény parancsolja, e) rendelvén egyszersmind, hogy ezen munka a' törvényhatóságok előtt vitessék véghez; sőt a' mi törvényünk egyenesen tilalmazza az árvai javak kormányozásának felvételét mindaddig, míg eleve jegyzeményt nem készítenek. f) — Végtere

4^{szor} A' Hármas-könyv szerzője tanítása szerint, a' gyámatyák, midőn hivataljokba lépnek, köteleztetnek árvájik korácsát megvizsgáltatni. g) Ezen vizsgálat a' keresztlevél hiányában, az árvának testálásából, hiteles személy (persona authentica) józan és okos ítélete szerint, az ország rendes bírái (judices regni ordinarii) ítélő mesterek vagy levéltáras helyek (loca credibilia) előtt készíttetik, s annak rendes és pontos véghezmeneteléről a' *vizsgálati bizonyáglevél* (literae revisionales, vel revisorio testimoniales) kiadatik. — Azonban úgy látszik, hogy ezen korvizsgálat hajdanában, midőn tudniilik még vagy semmi, vagy igen kevés egyházi névjegyzékek (matriculae

b) fr. I. D. II. 8. qui satisdare cogant.

c) pr. J. I. 24. de satisdat. tutor. vel curat. — c. 34. C. V. 42. de tut. vel. curat. qui sat. non deb.

d) I. 115. és 1715, 68.

e) fr. 7. pr. D. XXVI. 7. de admin. et per. tut. — c. 24. C. V. 37. de admin. et per. tut. — ismét c. 7. §. 5. C. V. 70. de curat. furios — Vesdősze említ. I. 115. 1715, 68. és 1765, 20.

f) 1715, 68. §. 5.

g) I. 127, pr.

parochiales) voltak, nagyobb hasznót hajtott, mintsem mai időben; a' Rómaiaknál pedig (legalább a' későbbi korban) éppen nem vala divatban.

§. 21.

Az előre bocsáttattakból könnyü ezen következtetéseket huzni:

¹^{ször} A' római, és magyar gyámságok a' gyámatyákat hivataljok kezdetén érdeklő kötelességek tekintetében abban egyeznek meg, hogy azokat (a' gyámatyákat) a' jegyzemény készítésére mind a' két törvény szorítja; ismét: hogy a' Rómaiaknál a' végrendelésbeli gyámatyák; minálunk pedig általjában mindnyájan mentek a' kezeskedési köteleztetéstől.— De erre nézve

²^{ször} Abban különböznek a' gyámságok, hogy a' Rómaiaknál minden gyámatya, (kivéven a' végrendelesieket) nálunk ellenben egy sem tartozik kezeskedni. Továbbá: a' hit, vagy eskü letételére, és korvizsgálatra nézve is van különbözés; mert erre a' római, arra pedig a' magyar törvény senkit sem kötelez.

§. 22.

Azon itek, és kötelességek, mellyek a' gyámatyákat a' hivatal folytában illetik, ^I^{ször} az árvák személyét; ^{II}^{ször} vagyonait; ^{III}^{ször} ügyeit, vagy pereit; és ^{IV}^{ször} a' számadást tárgyazzák. Egyébaránt meg kell itt jegyeznünk a' római és magyar gyámságok közönséges különbözését a' számadásokra nézve, mellyekre a' római gyámatyák egyedül a' hivatal végezetével; a' mieink pedig az alatt is kényszerítetnek. Azonban a' kötelességeknek ezen neméről a' maga helyén bővebben fogunk szólni. Lássuk tehát legelőbb, mellyek légyenek a' gyámatyák itei és kötelességei az árvák személyére nézve:

Ezek mind a' római, mind a' honni törvény szerint szinte egyenlők azokkal, mellyeket az atyai hatalomnak tulajdonítottunk. (Lásd értekezésemet a'

(Ez II. kötetében) A' honnan következik, hogy mind a' két törvény szerént a' gyámatyáknak itőkben és kötelelességükben áll a' gondviselésükre bízott árvákat nevelni, védeni, óltalmazni, és a' nevelés céljához, 's az örökség mennyiségéhez képest illendően táplálni. a) Különösen méltó itt felhozni az 1765^{ik} esztendő 26^{ik} törvényczikkének (melly az árvák neveléséről tesz rendelést) szavait, b) mellyek magyarositva imigy hangzanak: „Hogy az árvák a' szép, tisztességes és állapotjukhoz illő, 's a' vármegyék törvényhatóságának ítélete által határozandó mesterségek tanulásán igyekezzenek, alkalmas tanítókat nyerjenek, és a' virtusban, 's erkölcsben előmenetelt tegyenek, ezekről a' rendelt gyámatyák szorgalmasan gondoskodni 's környülállásos előadásokkal a' vármegyének, mellynek az 1723^{ik} 105^{ik} törvényczikk értelmében kötelessége arra vigyázni, valódi tudósításokat minden félesztendőben tenni, vagy az alispánynak írásban beadni tartozzanak, mellyeket a' vármegyék időről időre a' királyi helytartó tanácsnak; dalmát, horvát, és tót országokban pedig a' bánnak megfognak küldeni; hagy onnét ő felsége elébe terjesztessenek.” — Továbbá

A' római törvények az árvák nevelésére szorosan kötelezik azokat, kiket arra nézve attyok rendelt, ha tudniilik a' szükséges tulajdonságokkal bir-

a) fr. 1. §. 2. 3. — fr. 30. D. XXVI. 7. de admin. et per tut. — fr. 3. pr. §. 1. D. XXVII. 4. de contr. tut. act. — Továbbá fr. 3. §. 1. D. XXVII. 2. ubi pupilli educ. vel morari deb. — fr. 3. §. 5. D. eml. hely. — Végre fr. 12. §. 3. D. XXVI. de administr. — Vesdöszve Kelemen többször dicsért munkáj. I. Könyv. a' 398. 's köv. lap.

b) „Ut pupilli honestis liberalium artium studiis, statui suo convenientibus, et iudicio Magistratus Comitatus determinandis operam impendant, idoneis Moderatoribus utantur, ac in virtute, et moribus profectum faciant, tutores constituti diligenter curare, ac super his cum circumstantiali deductione Comitatu, cui ad mentem Articuli 105. 1723. eatenus prospicere incumbit, genuinas relationes singulo semestri facere, seu ViceComiti scripto exhibere sint obstricti, quas Comitatus de tempore in tempus Consilio Locumtenentiali Regio, in Regnis autem Dalmatiae, Croatiae Slavoniae, Bano submittent, inde Suae Majestati repraesentandas.”

nak; c) egyébaránt az árva anyját, értvén azt, ha ez még nem ment másodszor férjhez; d) osztán a többi anyai rokonokat; e) sőt azon idegeneket (az árva nemzetségéhez nem tartozókat) is, kiket arra a' törvényhatóság nevezett ki. f) Már ezen rendelkezésekre nézve különböznek egymástól a' két törvény gyámságai; minthogy a' mi törvényeink az árvák nevelését általjában a' gyámatyák kötelességébe teszik.

§. 23.

Azon kötelességek tekintetében, mellyeknek a' gyámatyák az árvák vagyonaira nézve eleget tenni tartoznak, szinte tökéletes megegyezést veszek észre mind a' két törvény között. Ugyanis azok a' jó gazdálkodásban, 's a' vagyonok helyes, és szorgalmatos kormányozásában állanak. a) Azon kell tehát a' gyámatyáknak, mint gondos cselédes gazdáknak (paterfamilias) iparkodniok, hogy az árvai javak kormányozásából haszon háruljon az árvákra. b) Ezekből önként következnek:

¹^{ször} Hogy kötelesek a' gyámatyák azon adósságokat, mellyekkel az árvák másoknak tartoznak (debita passiva) kifizetni; azokat pedig, mellyekkel nékiek mások tartoznak (debita activa) beszédni. c)

²^{ször} Hogy köteleztetnek ugyanazok az árvák pénzét kamatra kiadni, és a' tőle járó kamatot azok nevelésére, táplálására, és javaik igazgatására fordítani. d)

c) fr. I. §. I. D. XXVII. 2. ubi pup. educ. vel. mor. deb.

d) c. I. C. V. 49. ubi pupilli educ. deb.

e) fr. I. §. 2. D. eml. hely.

f) fr. I. §. I. — fr. 5. D. ugyancsak az eml. hely.

a) fr. 10. 33. pr. D. XXVI, 7. de adm. et per. tut. — Vessd össze I, 124. §§. 5, 7, 8. Ugyanazon I, 115. ismét 1715, 68. és 69. — 1655, 24. §. 2. 's a' t.

b) fr. 32. §. 2. D. eml. h. Vessd össze Kelemen I. könyv. 400. és köv. lap.

c) c. 23. C. V. 37. de adm. tut. vel. curat. — fr. 15. 46. D. e. h.

d) Novell. 72. c. 6. 7. — 1715, 68. §. 6.

3^{szor} Valamint a' római, ugy a' honni törvények is óvást tettek arra nézve, hogy a' gyámatyák a' gyámolt javakat (bona tutelaria) kényyük szerént el ne merjék idegeníteni. Azonban vagynak bizonyos esetek, mellyekben hely adatik a' kifogásnak. Idevalók: 1^{szor} A' jószág jövedelmei, és ingó vagyonok, mellyeket sokáig tartani nem lehet (quae servando servari non possunt). e) 2^{szor} Azon vagyonok, mellyeknek elidegenítését vagy az árva szülei végintézet által, vagy a' fejedelem, vagy a' birói ítélet (judiciale decretum) megengedték. 3^{szor} Ha az elidegenítést maga a' szükség kívánja.

§. 24.

Minthogy önmagok az árvák általjában pert folytatni, és az ellenük perlekedőknek felelni; 's így sem fel —, sem alperesek lenni nem tartoznak; a) sőt a' Rómaiaknak azok, kik a' csecsemőkor éveit még meg nem haladák, ollyas valamit, a' mivel állapotjuk javult volna, sem cselekedhettek sükeresen és foganatosan; b) annakokáért mindenki könnyen átláthatja, hogy a' gyámatyáknak itök, és kötelességük az árvák mindennemű ügyeit folytatni. c) Azonban mind a' római, mind a' magyar törvényhozók megengedték a' csecsemőkorból már kilépett árváknak, hogy állapotjokat javítsák; d) de hogy

e) c. 22. 28. §. 5. C. V. 37. de admin. tut. — c. 4. C. V. 72 quando decr. opus non sit. — Vesdöszve 1715, 68. §. 6.

f) fr. 1. §. 2. fr. 14. D. XXVII, 9. de rebus eorum, qui sub tut. vel cur. sunt. — c. 2. C. e. h. — fr. 61. §. 1. D. XXIII. 3. de iur. dot. — c. 6. 12. C. V. 71. de praed. reb. minor. — c. 2. 15. 17. C. e. h. és c. 1. C. V. 72. quando decr. opus non sit. — Vesdöszve az ezen §-ban felhozott hazai törvények.

a) I, 129.

b) §. 10. J. III, 20. de inut. stipul. — fr. 1. §. 2. D. XXVI, 7. de adm. et per. tut. — fr. 9. D. XXIX. 2. de acquir. her. — fr. 70 D. XLV. 1. de verb. oblig. — c. 26. C. VIII, 54. de donat.

c) I, 126. és 127.

d) pr. J. I, 21. de auctor. tut. — fr. 28. pr. §. 1. D. II, 14. de pactis. — fr. 9. §. 1 — 4. D. XXVI. 8. de auct. et const. — fr. 11. D. XLI. de acquir. rer. dom. — fr. 2. D. XLVI. 4. de accept.

rosszszabba tegyék, általánfogva tilalmazták. e) — Melly utolsó esetben azon kötések (contractus) 's másegyéb cselekedetek, mellyeket az árvák gyámatyáik megegyezése nélkül vittek véghez, *santikálni* (claudicare) mondatnak; az az ilyenkor nem az árvákra, hanem az ellenrészre háromlik minden kötelezés; ha mindazonáltal az illy téteményeket azután a' gyámatyák jóváhagyják, azok foganatosokká lesznek. f) Következésképen a' két törvénybeli gyámságok között e' tárgyban tökéletes egyenlőség vagyon.

§. 25.

A' Rómaiknál a' gyámatyák arról, miképen viselték legyen a' gyámi hivatal, csak ennek végezetével tartoztak számot adni; a) a' mi régenten Magyarországon is szokásban volt; b) de az újabb törvények minden három esztendőben; c) a' mostaniak pedig mindenik évben szoros számadásra parancsolják őket vonatni. d) Nyilvános tehát, hogy e' tekintetben a' római, és ó magyar törvény között olly nagy a' hasonlatosság; valamilly különbség amaz, és az újabb, 's legújabb honni törvény közt, találhatik. —

Hazánkban a' gyámatyák ha jól gazdálkodtak, és hivataljokról pontos számot adtak; érdemlett jutalomul hatod részét nyerik a' gyámolt jószág jövedelmeinek; de nem ám a' kiadott tőkepenz (capitale) kamatjának, mellynek az árvák részére épen meg kell ma-

e) pr. J. e. h. — fr. 13 §. 29. D. XIX. 1. de act. emt. — Vesdöszve Kelemen Jur. Priv. Hung. Libr. I. pag. 394.

f) fr. 32. §. 2. D. XLI. 2. de acquir. vel amitt poss. — ismét §. 2. J. e. h. — fr. 8. 9. §. 5. 6. D. XXVI. 8. de auct. et cons. tut. — fr. 25. §. 4. D. XXIX. 2. de acquir. hered.

a) §. 7. J. I, 20. de Atil. tut. — fr. 1. §. 3. D. XXVII. 3. de tut. et cur. distr.

b) 1, 115., és 1655, 24.

c) 1715, 68. §. 6.

d) 1765, 26.

radni. e) A' hűségtelen gyámatyák pedig nemcsak béröket vesztik; hanem tisztségöktől is megfosztatnak; sőt a' kormányozás miatt elégtétellel is terhelhetnek. f) És ezen rendelkezés a' gyámságokra nézve leginkább különbözteti a' két törvényt; mivel a' római gyámatyáknak nem járt fizetésök. g) Továbbá

Nálunk a' törvényhatóságok, hogy az évenként való számvételre nézve tisztókben annál hivebben és serényebben eljárának, az árvai jövedelmekből mérséklett napibéreket (diurna) kapnak. h) Valljon keletben vala-e ez a' Rómaiaknál is? a' törvényben nincs semmi jelensége.

Elvégre az apák gyámságokról számot adni soha sem tartoznak, az anyák sem szoríttathatnak ugyan özvegyességök ideje alatt arra, hogy a' javak jövedelmeiről, és kormányozásáról számoljanak: de ha másodszor férjhez mentek, és az árva atyai jószágát akármi okon és szin alatt igazgatták, arra nézve számadás alatt vagynak. i) Azonban efféle szabást a' római törvénygyűjteményben hiába keresünk.

§. 26.

Hogy a' római gyámatyák hivataljok végezetével, annak egész kormányozásáról tartoztak legyen számot adni, az előbbi §-ben jelentém; minthogy pedig ennek honnunkban mostanság évenként meg kell történni, tudni való, hogy nálunk a' gyámatyák

e) 1715, 68. §. 7: „Si (tutores) fidelis administratores comperti fuerint, in sortem emeritae mercedis sextam reddituum ex bonorum proventibus, non autem elocatorum capitalium interesse, quod intacte pro solis pupillis permanere debet, partem pro se retinere valent.”

f) Decis. 5. de rat. tut. — 1715, 68. §. 8. — 1655, 24. — 1659, 32.

g) fr. 6. §. 15. D. XXVII. l. de excus. — fr. l. §. 4. D. l. 4. de mun. et honor.

h) eml. 1765, 26.

i) 1715, 68. §. 13: „Patres quidem pro toto gestae tutelae; matres vero pro viduitatis dumtaxat ipsarum tempore, ad reddendas de fructibus bonorum, et eorum administratione, rationes non obligantur: ad alia tamen vota transeuntes, et bona pupillaria paterna quacunque ex ratione administrantes, rationibus eatenus laudis obnoxiae sunt.”

a' hivatal végén csak arról kötelesek számolni, a' miről még számot nem adtak. a)

Ha már egyszer a' gyámatya számot adott, őt másodszori számadásra sem a' római; b) sem a' honni törvények nem szorítják: c) menten maradván mindazonáltal a' számvetésben történt hiba; (error calculi) úgy, hogy ez újra vizsgálat alá vétethetik, és megigazíthatatik. d)

Továbbá mind a' két törvény kiszti a' gyámatyákat arra, hogy az egész örökséget (patrimonium) a' jegyzemény (inventarium) szerint az árvának visszaadják. e) Végtere ők, 's örökösseik tartoznak a' csalárdság (dolus) vagy vétség (culpa) által okozott károkat megtéríteni. f) Egyébaránt a' római törvény a' gyámatya örökösseit feloldozza a' hibából (culpa levis) esett kár pótlásától. g) Ezekből önként kitűnnek a' római és magyar törvény között e' tekintetben előforduló hasonlatosságok, és különbségek.

§. 27.

A' mit eddiglen általjában a' római gyámatyák iteiről, és kötelességeiről imittamott felhozott számos törvényeknél fogva mondottunk, ugyan azt kell értenünk nemcsak az ugy nevezett kormányozó gyámatyákról; (tutores administrantes) hanem a' gyámság helytartójiról (protutores) is. A' tiszteletbeli gyámatyák (tutores honorarii — lásd feljebb §.5.) is, kiknek itökben, és kötelességökben állott a' kormányozó gyámatyákra felvigyázni, és őket, ha kötelességöknek eleget nem tennének a' törvényhatóságok-

a) Gyakran eml. 1715, 68. §. 11.

b) c. 2. C. X. 22. de apoch. public.

c) Ismét: 1715, 68. §. 12.

d) C. II, 5. de errore calculi. — Kelemen I. könyv. 408. lap.

e) 1655, 24. Vesdöszve Szibenliszt 181. lap.

f) fr. I. pr. D. LXVI. de verb. sign. — c. 7. C. V. 51. arbitr. tutelae. — I, 115. 1655, 24. 1659, 32. és 1715, 68.

g) fr. I. pr. D. XXVII. 3. de tut. et rat. distr. — c. 7. C. V. 51. arbitr. tut.

nak bévádolni; a) néminéműképen a' kormányozásba is belé avatkozhattak. b) Minthogy immár nálunk a' tiszteletbeli gyámtyák egyáltalában ösméretlenek, nyilvános e' részben a' két törvény között lévő különbség.

A' mit végtére a' római törvények az ál-gyámtyákról (falsi tutores) rendeltenek: csaknem épen azt kell a' mi bitangoló gyámtyáinkról (tutores usurpativi) is tartanunk. Ezek tudniillik mind a' két törvény szerént nem tsak a' csalárdság, hanem a' vétség, sőt legcsekélyebb hiba által okozott kár megtérítésére is köteleztetnek; és cselekedeteikre nézve felelet terhe alávettetnek; c) fizetésök, vagy egyéb bérök sem jár: „mivel a' törvény jótéménnyét nem érdemli, ki annak rendelkezését megveti.“ d) Az álgyámtyák állapotjára nézve tehát új rokonságot látunk a' római, és magyar gyámságok között.

HARMADIK FEJEZET.

Azon módokról, mellyek által a' gyámsi hatalom megszűnik; és az ebből származó perekről.

§. 28.

Ezen módokat nagyobb részént már az eddig előadattakból tudhatni; mindazonáltal hogy azon nagy hasonlatosság, melly e' tárgyban a' római, és magyar törvény közt van, mindenkinek első látásra szemébe tűnjék; jónak tartom az említett mó-

a) fr. 3. §. 2. — fr. 46. §. 6. D. XXVI. 7. de admin. et per. tut. — fr. 1. §. 15. D. XXVII. 3. de tut. et. rat. distr.

b) fr. 49. D. XXIX 2. de acquir. et amitt. hered.

c) fr. 53. §. 3. D. XLVII. 2. de furt. — D. XXVII. 6. quod falso tut. auctor. gest. esse dic. — Vesdőszeve Kelemen I. könyv. 413. és követk. lapp.

d) „Beneficium enim legis non meretur, qui illius dispositionem spernit.“ — Kelemen Libr. I. pag. 414. sub nro 3.

dokat ujjal röviden előszámlálni; e' következendők pediglen :

I. *A' gyámatyának, vagy árvának akár természetes, akár polgári halála.* Mert a' halál mindennek véget vet. (*Mors ultima linea rerum!*) a).

II. *A' nemzetségi jusnak elvesztése* (*minima capitis deminutio*) az árvára nézve. b) Azonban ugy tetszik, hogy nálunk ennek hire sincsen.

III. *A' felserdültség*, római törvény szerint; c) a' miénk szerint pedig az árvafiuknál a' törvényes kor, a' árvaleányoknál a' férjhez menés. d)

IV. *A' szükséges és akarati mentségek*; e)

V. *A' feltétel tellyesedése*, melly alatt a' gyámatya rendeltetett; és *az idő multta*, mellyre a' gyámság volt szorítva f)

VI. *A' mi törvényünk szerint az eszteleneknél, és örülteknél a' józan elme tökéletes visszanyerése.*

VII. Mind a' két törvény szerint *a' gyanus gyámatyának elmozdítása*; vagy is „*a' rosszul viselt gyámság vétke.*“ (*crimen male gestae tutelae*). g) Gyanus gyámatyának tehát az hivatik; ki vagy az árvát rosszul nevelte, vagy annak örökségét eltékozlotta, vagy legalább gondatlanul kormányozta. h) Az ilyen az első esetben azonkívül, hogy tisztétől eltiltatik; örökös becsstelenséggel is bélyegeztetik; és a' tett károk kétszeres megtérítésére (*duplum illatorum damnorum*) kárhoztatik;

a) §. 3. 4. J. I., 22. quib. mod. tut. fin. — fr. 4. pr. D. XXVII. 3. de tut. et rat. distr. — fr. 14. pr. §. 1. 2. D. XXVI. 1. do tut. — vesdősze Kelemen. Libr. I. pag. 417.

b) eml. §. 4. J. e. h. — Novell. 118. c. 5.

c) pr. J. e. h. — c. 1. 3. C. V. 60. quando tut. esse desin.

d) I., 113. §. 1. — 124. §. 2. 3. — 126. — és 1655, 24. §. 3. — 1715, 68. §. 9. — ismét I., 112. §. 1. — 113. §. 1.

e) Lásd Szibenliszt. 180. lap. — és Kelemen Libro I. p. 417. az 5ik szám alatt.

f) §. 2- 5. J. e. h. — fr. 14. §. 3. 5. D. e. h. — Vesdősze Kelemen az említett helyen.

g) §. 6. J. I. 22. quibus modis tut. finit. — Frank 145. lap. — ismét I., 123. §. 1. — 124. pr. — 125. §. 1.

h) §. 5. J. I. 26. de susp. tut. vel curat. — fr. 3. §. 8. 18. — fr. 4. §. 4. — fr. 7. §. 1. D. XXVI. 10. de susp. tut. vel curat. — Vesdősze I., 123. §§. 3 — 9.

nemkülömbben a' perköltségekben is elmarasztatik ; i) a' másodikban pedig egyedül a' kárt tartozik kétszeresen ki pótolni. k) Ugy látszik, hogy a' rómaiaknál mind a' két esetben mindenik büntetést szenvedte. l)

Nálunk nem épen szokatlan dolog, hogy az úgy nevezett természetes, és egyszersmind törvényes gyámatyák is gyanuból hivataljoktól megfosztassanak. m) Ha valljon az imént említett büntetésben is részesültek e' törvényeink nem határozták meg.

Továbbá a' gyanus gyámatyákat hazánkban vagy maga a' király, vagy a' nádor, n) vagy elvégre a' törvényhatóságok teszik ki hivataljokból a' tiszti ügyész (fiscus magistratualis) vádlására. o) Werbőczy ugyan az árván kívül mindenkinek just tulajdonit a' vádlásra ; p) a' mi a' Rómaiaknál is szokásban vala ; mindazáltal a' *népi kéret* (popularis actio) mellyel a' Rómaiak éltenek, nálunk nincs divatban.

VIII. Végtére az anya, és nagyanya gyámsága a' római törvény szerint megszűnnek, ha azok másodszori házasságra léptek. q)

Ezekből tehát ki tetszik : hogy a' római — és magyar törvénybeli gyámságok bár mi nagy rokonságaik mellett is némellyekben különböznek egymástól.

§. 29.

Végtére mind a' Rómaiaknál, mind nálunk a' gyámságból számos *perek* (processus) szoktak eredni ; és pedig vagy az árva, és gyámatya közt való

i) l, 123. §. 2. — 1655, 24. §. 1.

k) l, 123. §. 1.

l) §. 6. J. eml. hely. — c. 9. C. V. 43. de susp. tut. vel curat. — Vesdőszeve a' XII. Tábla következő törvényjét: „Si tutor dolomalo gerat, vituperato ; quandoque finita tutela escit, furtum duplicatione luito. (Tab. VII.)

m) 1715, 68. §. 15. — 1765, 26. 's a' t. —

n) l, 125. — 1659, 30. — említ. 1715, 68. §. 15. — és 1765, 26.

o) Ugyanazon 1765, 26. a' végén.

p) l, 124.

q) Novell. 94. c. 2. — Novell. 118. c. 5.

viszonyban, vagy azon dologban, melyet ez utólsó egy harmadikkal cselekedett, 's bévégzett, alapítatnak. Az első osztályra tartozó pereket indíthatják: az árva, és a' gyámatya egymás ellen, vagy pedig amaz pótlólag mások ellen. A' második osztálybeliket pedig azon harmadik intézi a' gyámatya ellen. —

Mindazonáltal e' tekintetben egy per különbözőzeti leginkább a' két törvényt: midőn tudniillik valaki az elsőségért perel, (processus praelationis) és azt kívánja, hogy a' gyámi hivatal nem másnak; hanem nékie adassék; minthogy pedig a' Rómaiaknál a' gyámság tehernek tartatott, ugyan ki sóvárgott volna annak megnyerésére? Amminthogy nálunk is többnyire csak a' nyereséges, és nagy hasznót hajtó gyámságra vágynak, a' silány, és sok munkával 's fáradsággal járó hivatalt pedig senki sem vadászsza. — Lásd e' tárgyról bővebben Szibenliszt Instit. Juris Priv. Rom. a' 182 — 185 lapok. és Kelemen Instit. Juris. Privat. Hungar. I. könyv. a' 455 — 461 lapok. —

MÁSODIK RÉSZ.

A' Védatyaságról.

§. 30.

Valamint az árvákról gyámság által: ugy a' törvényes, de tökéletlen koru személyekről, — kiket felserdülteknek (puberes) nevezünk — az elegendő ügyesség, és tapasztalás hija miatt, Védatyátág (Curatela, Cura, Curatio, Curatoria) által szoktak gondoskodni mind a' római, mind a' magyar sörvények. — Minthogy pedig a' gyámság, és védatyaság között igen csekély különbség vagyon, az utólsóról e' jelen részben igen röviden fogok értekezni. Ugyanis

Mind a' két nemzet törvéennyének értelmében a' védatyaságot ollyatén közhivatalnak lehet nevezni, melly főképen olly személy javainak kormányo-

zasát tárgyalja, ki felserdült ugyan, és önhatalmu; de dolgai igazgatásában más okok miatt akadályoztatik. a)

Abban különbözik tehát a' gyámságtól, hogy ennek fő célja a' személy nevelése, és gondviselése, amazé pedig a' vagyon kormányozása. b).

§. 31.

A' Rómaiaknál a' XII. Tábla törvényei szerint védatyák rendeltettek az örülteknek (dühöseknek — furiosi) és tékozlóknak (prodigi). — Lásd az 1ső §ly e). jegyzését. — Az örülteket ugyan maga a' törvény az atyai rokonok gondviselése alávetette; de a' tékozlók egyedül abban az esetben kaptak védatyát, ha őket a' praetor az atyai rokonok kívánságára javaik kormányozásától ítélet által eltiltotta. a) Melly ítéletnek formája *Paullus* szerint ime' vala: „Quando tibi bona paterna, avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis: ob eam rem tibi eare, commercioque interdico.“

Minthogy tehát elejente csupán az örültek, és tékozlók voltak védatyaság alatt; ebből a' lett, hogy a' védatyaságot a' jó hír — név csorbulásával néménemü öszveköttetésben lenni tartanak. Mert a' szabad embernek önjavait szabadon nem kormányozhatni szégyennek, sőt igazságtalanságnak vélik. — A' mondott személyeken kívül tehát senkinek, még a' kis koruaknak sem toltak nyakokra védatyát akarattok ellen. — De mivel e' sikamló korácsban az értelem gyenge, az ítélet érórtlen, ezekről is

a) pr. §. 3. J. I, 23. de curat. — pr. J. I, 25. de excus. tut. vel curat. — fr. 1. pr. fr. 2. §. 2. D. XXVII, 1. de excus. — Kelemen I. Könyv. 452. lap.

b) fr. 20. D. XXIII. 2. de rit. nupt. — c. 8. C. V. 4. de nupt. — Kelemen az enl. hely. —

a) Innét mondja Horatius Sat II. 3.

— — Interdicto huic omne adimat jus Praetor, et ad sanos abeat tutela propinquos.

gondoskodott későbbben a' Laetorius törvénnye, (*lex Laetoria*), b) melly azon ifjaknak, kik még éltöknek 25ik évét el nem érték, és zabolátlan, 's feslett erkölcsűek, 's a' fényűzésre hajlandók valának, védatyákat rendelt. De előbb ezen oknak valóságát meg kelle mutatni.

Azonban minthogy az említett törvény után is úgy tetszett a' Rómaiaknak, hogy a' védatyák adása által az ifjak becsülete sértetnék: a' praetor kihirdette, hogy a' kiskoruakat nemcsak tellyes épségökbe visszahelyheztetendi, (*restitutio in integrum*) a' hányszor csak botlanának; hanem védatyákat is adánd nékiek, csak hogy tőle kérnének. — Végtere M. Antoninus Philosophus azt rendelte, hogy a' kiskoruak mindnyájan becsületök kissebbedése nélkül védatyákat kapjanak, nem mint esztelenek, vagy fajtalanok; hanem csak mint kiskoruak. c) Ez által tehát eltörölte azon gyalázatot, melly az előtt az olyanokra hárult, kiknek védatyák adattak. — Lásd Jo. Gottl. Heineccii *Antiquitatum Romanarum* Libr. I. Tit. XXIII. 1—8. —

§. 32.

Tehát a' Rómaiaknál védatyaság alávetettek a' kiskoruak, esztelenek, örültek, süketek, némák, szünetlen betegségben sinlődők, és azok, kik törvényes ítélet által tékozlóknak valának hirdetve; a) nálunk pedig egyedül a' kiskoruak; minthogy a' tékozlók javai birói zár alá tetetnek; b) a' többi elő-

b) Ezen törvénynek régisége abból is kitetszik, hogy azt már Plautus is említi *Quinavicenaria* törvény neve alatt. — Mivel pedig M. Laetorius Plancianus Róma építtetése után 490-dik évben népszónokságot, 497-dikben pedig praetori hivatalt viselt, igen hihető, hogy ez utolsó esztendőben hozta a' maga nevérol neveztetett *Laetoria* törvényt.

c) *Jul. Capitolinus in vita Marci XI.*: „De Curatoribus vero, quum ante nonnisi ex lege Laetoria, vel propter lasciviam, vel propter dementiam darentur (ita statuit) ut omnes adulti Curatores acciperent; causis non redditis.”

a) *pr. §. 3. 4. J. I. 23. de curat.*

b) A' biróizárt (*sequestrum*) meg kell különböztetnünk a' védatyaság-

számlált személyek pedig gyámság alatt vagynak. (Lásd a' 3^{dik} §^{lyt}) — Továbbá sem amazoknál, sem minálunk nincs végrendelésbeli védatyaság. c) Sőt úgy látszik hogy az újabb római törvények által az atyai rokonok törvényes védatyásága is, mely alá a' XII. Tábla törvényei az eszteleneket, örülteket, és tékozlókat rendelték, eltöröltettek. d) És így ő náluk is, valamint a' Magyaroknál egyedül az adomásbeli védatyaság vala divatban. — Ugyanazon törvényhatóságok adnak pedig védatyákat, kik gyámatyákat szoktak rendelni. e) — A' Rómaiak az említett személyeknek akaratjuk ellen is adtanak védatyákat: kivéven mindazonáltal a' kiskorúakat, kik helyesebb vélemény szerint magok tartoztak védatyát kérni. f) A' honni törvények szerint is a' kiskorúak vagy magok öntetszésök szerint választanak alkalmas védatyát, vagy azért a' törvényhatóságoknál esedeznek. — Azonban a' két törvény között az a' különbség, hogy a' Rómaiaknál valamint a' gyám —: úgy a' védatyák is kétfélék, tudniillik kormányozók, és tiszteletbeliek valának; g) mi pedig illy különböztetéssel nem élünk. Végtére valamint amazoknál: úgy nálunk is tartoznak nemcsak a' gyám —, hanem a' védatyák is a' nékiek adatott hivatalát késedelem nélkül felvállalni, ha csak őket a' fen előszámlált okok (Lásd a' 14—19^{ik} §^{lyeket}) nem akadályoztatják, 's ezen teher alól fel nem mentik. Mellyekhez még a' római törvények két mentséget tésznek; ezeknek egyike *akarati*, tudniilik az előbb viselt gyámi hivatal; h) másika *szükséges*, tudniil-

tól, ez a' tökéletlen korácsu személyeknek akaratjuk szerint adatik a' tapasztalás elégtelensége miatt; amaz alá az éltesbek akaratjuk ellen is vettetnek, kiváltképen javaik rossz kormányozása miatt. — Lásd I, 124. és 1723. 48.

- c) §. 1. J. e. h. — c. 7. C. V. 28. de testam. tut. és I, 124. §. 2.
 d) §. 3. J. e. h. — fr. I. pr. D. XXVII. 10. de curat. furios. — Nem ellenkezik ezzel fr. 12. 13. D. eml. hely. —
 e) §. 1. J. e. h. — és I, 124. §. 2. 3. —
 f) §. 2. J. e. h. — fr. 13. §. 2. D. XXVI. 5. de tut. et. curat. dat.
 g) Szibenliszt Inst. Jur. Priv. Rom. 188. lap.
 h) §. 18. J. I. 25. de excus. tut. vel curat. — c. 20. C. V. 62. de excus. tut. vel curat.

lik a' házasság, melly nem engedi, hogy a' férj ne-jének védattya légyen. i)

§. 33.

A' védatyák hivataljok kezdetén szinte azon itekkel, és kötelességekkel birnak, mellyekkel a' gyámatyák; kivéven, hogy őket nyilván sem a' római, sem a' magyar törvény nem szorítja kezeskedésre. a) Továbbá a' Rómaiaknál a' védatyák a' véd-
atyaság alatt lévők személyére általjában ugyan ügyelni, és felvigyázni nem tartoztak: mindazon-
által némelly esetekben ezen teher alól egészen ki nem vonhatták magokat; p. o. az esztelenekre, és be-
tegekre nézve. b) Az illyetén személyek cselekedetei honnunkban sem függenek a' védatyától, hanem egyedül a' törvénytől. c) De legszükségesebb itten megjegyeznünk a' védatyák befolyásait a' kiskorúak törvénybeli tetteire. Ugyanis

A' *Rómaiaknál*: 1^{ször} A' védatyaság alatt lévő kiskorú tetszése szerint csupán csak azon esetben tehetett valamit, ha cselekedete állapotját javította, vagy személyét, avagy olytátén javait érdekelte volna, mellyek nem valának védattya kormányozása alatt: d) másképp ennek megegyezése elkerülhetetlenül megkivántaték.

2^{ször} Az esztelenek, és örültek épen semmi törvényes dologba sem avatkozhattak; haszinte az nékiek nyilvános hasznót hajtott volna is; hanem helyettök mindent a' védattya művelt. e)

3^{ször} A' tékozlók ugyan szerezhettek magoknak

i) §. 19. J. e. h. — c. 2. C. V. 34. qui dari tut. poss.

a) pr. J. I. 24. de satisdat. tut. vel curat. — fr. 13. §. 2. D. XXVI. 5. de tut. vel curat. dat.

b) fr. 7. pr. D. XXVII. 10. de curat. furios.

c) I, 111. és 124.

d) fr. 20. D. XXIII. 2. de ritu nupt. — fr. 6. 101. D. XLV. 1. de verb. oblig. — c. 3. C. II. 22. de in integr. restit.

e) fr. 40. D. L. 17. de inutilibus stipul. — c. 2. C. IV. 38. L. aquil — §. 8. J. III. 20. de reg. jur. — fr. 5. §. 2. D. IX. 2. ad de contrahenda emt. — §. 3. J. I. 23. de curat. — fr. 7. pr. D. XXVII. 10. de curat. furios.

iteket; de egyébaránt az örültekhez hasonlítótak. f)

4^{szel} A' védatyák alatt lévő süketekre, némákra és szüntelen nyavalygókra nézve azon befolyás, mellyel a' védatya az illetén személyek törvényes dolgaiknak elintézésében bira, a' környülállásoktól függött.

A' *Magyaroknál* a' védatya az ügyeket nem a' maga, hanem a' kiskoru nevében folytatja; mint-hogy ez már a' perlekedésre alkalmatosnak tartatik. Ugyszinte az ügyvéd rendelése sem áll kötelességében a' védatyának. g)

§. 34.

A' védatyaság általjában ugyanazon módok által szokott megszűnni, mellyek által a' gyámság: (Lásd a' 28^{ik} §^{lyt}) ha tehát azon okok, mellyekből védatya rendeltetett, elenyésznek, tudni való, hogy a' védatyaságnak is vége van. Különösen

A' *Rómaiaknál* a' kiskorúakra nézve megszűnt ezen hivatal, ha azok éltöknek huszonötödik esztendejét meghaladták, a) vagy korbocsánatot nyertek: az esztelenek-, és örültekre nézve, midőn eszök kijózanodott, haszinte ideiglen is; (in lucidis intervallis) míg ísmét meg nem tébolyodtak; b) a' tékozlókra nézve pedig; ha megengedtetett nékiek, hogy javaikat önkényesen igazgassák. c)

A' *Magyaroknál*, ha a' kiskorúnak védattya nem tetszenék, azt akármikor elbocsáthatja hivatalából, és másat választhat helyette; d) de a' Rómaiaknál ezt nem tehette; hanem köteles volt védattytát egész tökéletes koráig megtartani. e) Továbbá nálunk is megszűnik a' védatyaság, ha a'

f) fr. 10. pr. D. e. h. — fr. 6. D. XLV. 1. de verb. obl.

g) 1. III. §. 6.—124. §. 2.

a) pr. J. I. 23. de curat. — fr. 1. §§. 2. 3. D. IV. de minor.

b) c. 6. C. V. 70. de curat. furios.

c) fr. 1. pr. D. XXVII. de curat. furios.

d) Kelemen I. Könyv. 454. lap.

e) §. 2. J. I. 23. de curat. — fr. 13. §. 2. D. XXVI. 5. de tut. et cur. dat

felserdült korbocsánatot nyer; rendszeren pedig, ha éltének 24^{dik} esztendejét meghaladta.

Végtére a' védatyaságból ugyanazon perek származnak, mellyek a' gyámságból; csakhogy amazok a' Rómaiaknál *hasznosaknak* (actiones utiles) emezek pedig *egyeneseznek* (actiones directae) nevezettek. f) És azok a' védatyai hivatal alatt is folytathattak; ezek pedig csupán csak a' gyámság végzetével. g)

Fel-Apáthi MOLNÁR SÁNDOR

Köznép dal.

A' miolta rózsám
Szivem elragadtad,
Kedvem és nyugalmam
Elveszett miattad.
Mindenik virágnál
Csak te jutsz eszembe.
Felsőhajtok, — újra
Köny fakad szemembe.
Hát ha még szerelmed
Más után epedne!
Hidd-el, e' gyötört sziv
Egybe megrepedne.
Érzem is: közelget
Életem határa,
Jöjj, segíts, kivisznék,
Erzsi, nem sokára.

Még is Erzsi! csak tekincsek
Szög szemed tüzébe,
Élet ömlik újra szivem
Lankadó erébe.
Kinjaim derűre válnak,
Fittyet hányok a' halálnak,
Csak hogy illy szép rózsaszálnak
Üljek én ölébe!

J . . . b.

- f) fr. 20. D. XXVII. 3. de tut. et rat. distr. — fr. 1. §. 2. D. XXVII. 4. de contr. tut. act. — c. 7. C. V. 51. arbitrium tut.
g) fr. 26. D. XXVI. 7. de admin. et per. tut. — fr. 16. §. 1. D. XXVII. 3. de tut. et rat. distr. — fr. 1. §. 3. D. XXVII. 4. de contr. tut. act.

Kisétálás

Posonból az austriai határra.

(F o l y t a t á s.)

Az országot bal részén eddig nyult hegyek itt bellyebb húzódnak Hundsheim felé egész Bruckig. — Németóvártól Petronelláig, melly oda egy jó fél óra, az országot egy magas térségen visz, mindenütt közel a' Dunához, melly a' part alatt mélyen folyik, a' mellyre, 's a' rajta tul fekvő ligetes partokra szép a' kilátás jobbról.

Németóvár és Petronell között feküdt a' Duna mellett, 's attól bé Hundsheim felé húzodva a' hajdani Carnuntum, mellyről már fellyebb Hainburg leírásánál emlékeztem. Most is látszanak itt a' régi Carnuntum nyomai a' föld alatt való alapjaikban a' hajdani épületeknek, a' föld felett pedig egy fertály órányira Petronelltól délre a' szántóföldek között még most is fentáll egy triumphalis bolthajtásos emléknek maradványa, mellyet Dio Cassius szerént Augustus császár Tiberius tiszteletére készíttetett azért, hogy az K. U. sz. után tiz esztendőkkel Pannoniát a' Rómaiak részekre meghódoltatta: Lambekcius azt irta,*) hogy ezen győzödelmi emléket M. Vitruvius építette, mellyet abból gondol, hogy az ő idejében még egy kövén ezen emléknek M. és V. kivágott betűket lehetett látni. Ámbár a' hosszszas idő, 's a' sok levegőbéli viszontagságok igen sokat ártottak ezen épületnek, mindazáltal most is meglehető állapothban van,

*) Bibl. Vind. Libro II. Cap. 9. — Lambekcius 1662 — 1680-ig lakott Bécsben, a' mikor megholt.

's a' bolthajtása fentáll, és még talán századokig is fent fog állani, ha valamelly erőszak nem éri. A' magassága mintegy hét, a' szélessége szinte annyi, a' falának vastagsága pedig két öl.

Petronell.

Meglehetős kis mezőváros, mellynek egyenes utszáján visz keresztül a' magyar országról Bécsbe menő országut: hajdan derekabb hely lehetett mint most, mert falakkal volt körülvéve, a' mint még most is meglátszik, 's a' mezővárosnak a' két végén való kapuhelyei mutatják. Temploma és parochiája van, kívül a' mezővároson napnyugotra Bécs felől egy dombon a' Szt. János tiszteletére szentelt templom épült, mellynek a' helyén hajdan a' Templariusoknak templomjok és praeceptoriumjok volt.

Az uraság kastélya a' helységen kívül napnyugotra a' Duna parton fekszik: az épület derék, négyszegletes és két emeletű, a' szegletein tornyokkal díszeskedik, 's 1630 tájján épült. A' kastély körül a' Duna felől szép kert, mellette pedig napnyugotról egy igen nagy vadaskert — mellyben azomban most már vadak nincsenek — melly köröskörül téglákból rakott magas fallal van kerítve, mellyről a' köznép azt meséli, hogy azt az ördög egy éjjel építette fogadásból. Az országutról egy, magas fákból álló hosszú allee visz a' kastélyhoz.

Hogy Petronell mikor épült, azt tudni nem lehet; annyi bizonyos, hogy az elpusztult Carnuntum helyére annak köveiből készült. Nagy Károly császár 792-ik Bécsben a' Szt. Péter tiszteletére egy templomot építtetett, melly ámbár nem ugyanazon falakból, hanem megújítva — ma is meg van, ugyan akkor a' Szt. Péter leányának, Szt. Petronellának tiszteletére itt templomot és monostort*) építtetett, mellytől vette nevezetét a' helység. Sz. Maximilian

*) Szerdahelyi Chorographia Celeb. Hung. Urbium etc. pag. 41 et 42.
— Weiskern Topogr. von Nieder - Oesterreich 2 Thl. pag. 63.

passaui püspök itt született. *) A' Pleyeni groff nemzetségből volt Sieghard aquilejai patriarcha ezen templomot a' monostorral együtt 1068-ikb. a' passaui Altmann püspöknek eladta, vagy is a' gottwichi oklevelek szerint inkább, másért elcserélte. **) Altmannak Passauban sok baja lévén a' miatt, hogy a' coelibatust erőszakkal bévitte Passauba, sőt onnét 1075-ikb. IV. Henrich császár által elkergettetésén 1078-ik a' császár más püspököt tett helyébe. Altmann először a' halberstadti püspökhöz, onnét a' pápához vette magát, végre Austriába a' Duna mellett fekvő Mauternbe ment lakni, a' hol holtig meg is maradt, jöllehet VII. Gergely Pápa 1080-ikb. újra megerősítette a' passaui püspökségben: meghalván, az általa fundáltatott gottwichi apáturságban temettetett el 1092-ikb. Ezen zürzavarokban Petronell a' wohburgi markgrofok kezekre kerülhetett, mert wohburgi Theobald markgrof a' kire Petronell már örökség szerint szállott, azt III. Konrád császárnak 1142-ikb. általengedte, a' pedig Chranichpergi Hugonak conferálta örökösen még ugyanazon esztendőben. Az öregebb Albert de Sancta Petronella, 's annak fiai Péter, Hugo és az ifjabb Albert a' heiligenkreutzi apáturságot illető egynémelly oklevélben, mint bizonyságok úgy jönnek elő 1282-ik esztendőben, 's Hartneid von Lichtenstein onoka öttsei voltak. — A' tizenötödik század utolján a' Karnioliából Austriába által költözött báró Rauber nemzetség birtokába jutott Petronell több más austriai uradalmakkal együtt. Ezt a' nemzetséget hajdan Engelschalknak hívták, a' Rauber nevezetet pedig onnét vették, hogy ezek is mint sok más német nemesek a' közép századokban híres rablók voltak. Ebből a' nemzetségből, az austriai házból volt első magyar királyok alatt, többen magyar országban katonáskodtak, nevezetesen Rauber András Eberhard,

*) Petri Ranzani Epitome Rer. Hung. in Schwandtneri coll. Script. Rer. Hung. Tomo. I. pag. 562.

**) Fischer Brevis Not. Urbis Vet. Vindobonae pag. 39.

a' ki itt holt meg 1575-ikb. a' ki vitézségére és nagy erejére nézve az Austriaiak Tholdi Miklóssok volt. Olly hosszú szakállá volt, hogy az földig leért, onnét pedig visszahajtva az öve mellé dugta a' végét. Az első feleségéért, ki I. Maximilian császárnak az ost-frieslandi grofnétól házasságon kívül való leánya volt egy nagy familiából való igen erős spanyol vitézzel megbirkodzott a' császár és számtalan nép előtt, meggyőzván a' Spanyolt egy bőrsákba bele dugta 's a' vállán a' császár eleibe vitte: ezen feleségétől gyermekei nem voltak. Második felesége Csillagh Orsolya nevű magyar kisaszszony volt, a' ki négyszer egymásután kettős gyermekeket szült, kik közül egy férfi, hét pedig leány volt. Fiatal korában Maximilian császár szolgálatjában hadi tisztségeket viselt, később az udvari hadi tanács tagja lett. Sok tettei közül csak egyet hozok fel. Egyszer Grätzben mulatván Károly főherczeg udvarában, egyszer egy, mind testére, mind erejére nézve óriás keresztelkedett Zsidó vetődött oda, ki pénzért mutogatta a' nagy erejének próbájit, Károly főherczeg kívánta megpróbálni hogy Rauber erősebb e vagy a' Zsidó? a' probatétel elsőse felett kockát vetettek, melly az óriásé lett, a' ki Raubert úgy hátba ütötte öklével, hogy Rauber lerogyott és nyolcz nap az ágyat őrzötte. Felgyógyulván Rauber az óriásnak kellett elő állani: a' Zsidónak hosszú szakállá volt, mellyet Rauber a' bal öklére feltekerén, a' jobbal olyat csapott a' zsidó szakállára, hogy az, az egész állával azonnal kiszakadt a' fejéből, mellynek következésében a' Zsidó igen nagy kinok között holt meg. — 1619-ikb. Bethlen Gábor egyik hadi vezére Rhédey, morva országban grof Thurn Mátyással egyesítván seregét általszállott ezen a' tájon a' Dunán, 's a' petronelli várkastélyt meg támadván, a' benne volt őrző népet mind levagdaltatta, a' várkastélyt pedig kiprédáltatta, felgyújtatta és földig lepusztíttatta. — Petronella a' Rauber nemzetség kezéről házasság által a' báró Weberekre szállott, melly nemzetségből feleségül vévén magá-

nak Ursula Katalint grof Traun Ernst, véle a' petronellei uradalmat nyerte, melyet 1668-ik nemzet-ségi majoratussá tett, a' honnét most is a' trauni és abensbergi grofi nemzetség bírja. — III. Károly császár, magyar országi királyá akarván magát koronáztatni, 1712-ik 16-ik Juniushban Bécsből megindult magyar ország felé; Fischamünden ebédelt, hálásra pedig a' petronellei kastélyba szállott bé. Ugy szinte Maria Theresia is a' magyar királyságra lett felkoronáztatása végett Posonba utazván, Petronelláig hajón jött, ott kiszállott és a' kastélyban halt meg 1741-ik 19-ik Juniushban.

Berkenmayer német író az ő *Curienser Antiquarius*, czimű könyvében melly 1720-ikb. Hamburgban jött ki, hibásan magyar ország felső részére teszi Petronellát.

Petronellával a' Dunán tul egy keveset felfelé általellenben a' Marchfelden fekvő eckardsaui császári mulató kastélyt is meg akarván tekinteni, egy molnárral ladikon általtétetem magamat a' tulsó félre: a' mint a' ladik a' Dunán által evezett, a' kilátás alá, az az nepkeletfelé igen románczos volt; balról a' marchfeldi partok mellett erdős szigetek; jobbra Petronell és Németóvár között fekvő magas part, mellyből, a' Dunába való omladozások miatt a' hajdani Carnuntum épületjeinek alapjai látszanak, ezen alól Németóvár régi kastélyával, tul rajta egy kőszikla, alatta a' Duna parton egy feszület, melly mellett a' kősziklából egy tiszta forrás csergedez, a' feszület mellett pedig a' kőszikla üregében remete lakás van. Alább a' hainburgi hegyek, a' vár omladékai, a' város; még lejjebb a' Duna part felett egy kőszirten a' rothensteini puszta vártorony, leg távolabb pedig a' dévéni Kobelsberg, a' melly alatt a' sarkon meredek kő szálán a' dévéni vár omladékjai látszanak. Bécsből fogva a' magyar határig ez a' legszebb parthia a' Dunán való utazásban. — Minthogy a' Duna tulsó felén Petronella eránnyában Eckardsaunál két nagy s több apróbb sziget van, azért is a' march-

feldi partra nem lehet kiszállani, a' Dunán felfelé evedzett a' molnár; a' szigetek erdők, a' partok allyok pedig nagyon tőkések a' viz alatt. A' felső sziget, 's az ugy neveztetett *Schwartze-loch* záton között kiszállottunk a' partra, ezt a' zátont azért nevezik *Schwartze-lochnak*, mert annak farka fekete földből áll. Kiszálván a' tulsó partra, a' molnár — kit vezetőnek fogadtam meg Eckardsauba — egy darabig a' Duna parton vezetett, azután pedig az erdőbe csavarodtunk egy nyiláson: az erdő szép fák-ból áll 's meglehető sűrű, Eckardsauhoz tartozik. Elhagyván az, erdőt szép térhelyre értünk ki, mellyet erdő kerített körül, 's a' mellyen keresztül egy gyalogut ismét az erdőbe vitt, a' hol az egyszerre elvégeződván, az erdőben addig tébolygotunk a' tudatlan vezetőmmel jobbra és balra is, még egészen el nem tévedtünk. Egy óránál tovább tartott erre 's amarra volt csavargásunk után a' Dunának egy folyásához értünk: ide már Orth mező város nem volt meszsze, mivel a' harangszó meg hallott, de még addig az előttünk keresztbe folyt vizen által kellett menni. Mit volt tenni? a' molnárnak stiblijét 's nadrágját le kellett vetni, én a' hátára felültem, 's illy szépen paripázva szerencsésen által értem: ámbár a' viz nem igen mély volt és csak czombig ért, de mig a' tulsó parton nem voltam mindég attól tartottam, hogy a' paripám vagy elcsuszván, vagy megbötolván ugy járok mint a' Homerus Batrachomyomachiájában Physignatos egér fejedelem. A' vizen tul az eckardsaui erdőkből kiérvén láttam, hogy Eckardsaut annyira hátunk megett hagytuk, hogy oda viszzsatérni ismét sok galibával eshetne meg, azért is az előttünk fekvő Orthba szándékoztunk: ut nem lévén a' magyar példabeszéd szerint torony eránnyának tartotunk, mellyből a' lett, hogy ismét rossz helyre mentünk, mellyből ujra vizen által kellett kijutni, szerencsénkre a' Dunának ez a' szakadása bé volt fagyva, — a' dolog 22-ik Decemberben történt — mert az elébbi gázolástól még most is didergett mol-

nár aligha által gázolta volna még egyszer a' hideg vizet. Magam ugyan szerencsésen általmentem a' jégen, de *Sancho-Pánsám*, kevésben mult, hogy a' Pharaoh hadának a' veres tengerben történt dijjára nem jutott: azt parancsoltam a' molnárnak, hogy addig a' jégre ne menjen, míg én a' tulsó partra ki nem érek, már közel voltam a' tulsó parthoz, midőn hátam megett a jég nagyot roppant, én hirtelen való egypár szökéssel a' partra kiugrottam, a' honnét vissza tekintvén láttam hogy a' molnár engemet nyomban követett, a' nem igen vastag jég kettőnket nem birt meg, 's ott hol a' roppanást hallottam, a' molnár gatyakötéség, vagy is inkább bugyogó gombolásig belé szakadt a' vízbe; rajta egyéb nem esett, mint hogy jól meg ázott. Ide az orthi várkastély a' fák közül már meglátszott, 's egy fertály óra alatt elértük

O r t h

Mezővárost. Temploma derék, 's plebaniája van: a' templom goth izlésű régi épület, melly a' mostani régibb kastélynál idősebb lehet, mindjárt a' várkastélyhoz közel fekszik azon kívül. Kivülről az ajtó felett, és bent a' Sanctuarium előtt való bolthajtáson valamelly hajdani orthi földesur több rétekre elosztott nemesi czimere látszik kő táblára kifaragva. A' templom mind kívül mind belől csinos, A' mezőváros házai meglehetősek, 's emeletűek is találtnak közöttök. Az itt lakó mester emberek Németek, a' földmivelők pedig Horváthok, mint több egyéb helységekben is ezen a' tájon Austriában. Az uraság várkastélya a' mezővároson kívül, annak napnyugoti részén fekszik, régi épület, a' tizenötödik században épült, a' hajdani elpusztítottnak helyébe: négyszegre épült, de későbbben a' napnyugoti negyedik osztálya leromlott, és így most csak három osztályokból áll; minden szegeletén egy magas négyszegű torony vagyon, 's olyan forma mint a' magyaróvári várkastély. Hajdan kőfalakkal és

vizárkokkal volt erősítve, most pedig földsánczokkal és árkokkal. A' régi kastély eleibe éjszak felől egy újabb izlésű kastély épült, melly nem igen nagy, egy emeletű ugyan, de alacsony és nem sokat mutat. A' várkastélyhoz egy vizen keresztül való hidon lehet jutni: először az új kastélyba ér az itt járó a' kapun, mikor az értekezés író benne járt a' szobák csak közönséges forma mobiliákkal voltak megrakva, 's egy részében az uradalmi tiszték és a' cselédek laktak. Ezen új kastély udvaráról jut az itt járó a' régi kastélyhoz, melly homlok oldalal éjszakkal áll: ezen oldal közepén van a' kapu. Földszint a' régi kastélyban istállók, fáskamarák, konyhák 's egyéb boltok vagynak, mellyek mind nagyok és bolthajtásolva vagynak. Az első emeletben való szobák magasak, nagyok és boltozottak, a' második emeletben valók hasonlítanak az elsőkhöz csak hogy alacsonyabbak azoknál; itt hajdan a' cselédek laktak: az ablakok alacsonyak mindenütt. Mikor az értekezés író itt járt az éjszakai és napkeleti osztályokban való szobákba gabona volt letöltve, a' déli osztályban pedig széna, szalma 's több e' félek voltak. A' régi kastély belsején egy négyszegletes udvar van: azon uradalmi tiszt, a' ki az értekezőnek a' kastélyt mutogatta azt beszéllette, hogy 1809-ikb. az asperni nagy ütközet után való nap egy csoport Francia ment bé Orthba, 's a' kastély ezen udvarában telepedett meg minekutánna a' mező városban mindent elrablott volna a' mi néki tetszett. Az uraság marháiból ökröket és juhokat vágta, 's azokat a' kastély udvarán élesztett tűznél meg főzvéen és sütvén már épen az evéshez készültek, midőn nagy robajjal a' kapun egy csapat magyar huszár bényargalván a' készületlen Francziákat, a' kik a bé rekesztett helyből még csak futással sem tudtak szabadulni, öszvevagdalta, az elkészített ételekből és borból jól vendégeskedett, 's minekutánna a' Francziák oda hordott holmijét magának eltulajdonította, onnét a' magyar határ felé elnyargalt. — A' kastélyból a' vendégfogadóba menvén,

és az ott voltaktól egyről 's másról tudakolódván, kérdeztem, hogy mi lehet az oka, hogy a' régi kastély még lakható és jó állapotban lévén senki sem lakik benne, „a' lehetetlen — volt a' felelet — mert kísértet jár benne“ ugy de — mondék — senki sem látta? „Dehogynem, ez előtt egynéhány esztendőkkal a' cselédek még mind ott laktak, de egyszer éjjel a' szakácsnéhoz valami hidegség hozzá ért, mellytől úgy megijjedt, hogy utánna nagy baja lett, 's azolta éjjelre senki sem mér a' régi kastélyban megmaradni.“ Ez előttem nevetséges volt, de a' mint vettem észre a' vendégfogadóban volt emberek nem a' legjobb szívvvel vették hietetlenségemet. Bizonyos idővel ezen történet után T. T. Schedius *Ur Zeitschrift von und für Ungarn* című holdnapos írása 1803 esztendei folyamátjának, IV. darabja 6-ik kötetét forgatván, csudálkozva olvastam e' következőket: *Itinerarium Carlovitzii Hungaricum, tempore expeditionis contra Turcas 1542, Mense Julio; Unter Fischermünde an der Donau ist ein fest Schloss, do kein man über 41 Wochen lebendig soll bleiben. Fischamünden alól Orth a' leg első várkastély, 's ha azt értette Carlovitz, ugy a' kísértetről való mesének igen réginek kell lenni. Hormayer historisches Taschenbuchjának valamelly darabjában — hol? nem emlékezem már reá — valahol a' petronelli kastélyról lévén szó, ott is valamelly kísértetes dologról van emlékezet.*

Orth a' legrégibb időktől fogva a' regensburgi püspök feuduma volt, mellyet az austriai fő hercezek, mint a' püspökség örökös fő-marsalljaik attól nyertek, 's a' mellyet azután azok, tulajdon vasallusaiknak ujra conferáltak; még Maria Theresia is 1767-ik 10-ik Aprilisban, két austriai *Regierungs Rath* és egy *Lehenssecretair*, mint tulajdon commissariussai által acceptáltatta Bécsben, a' regensburgi püspökség meghatalmazottjától, regensburgi kanonok báró Bodmanntól az örökös fő marsallság hivatalának és az orthi uradalom birtokának

collatioját. Mielőtt a' regensburgi, 's passau püspökségek eltöröltettek, azolta ezen két püspökségnek Austriában volt ilyen fendumaik is elmúltak. A' hajdani időkben a' várról nevezték magokat az uradalmat birt sub-vasallusok; 1141-ikb. valamelly Hartneid von Orte-ről van emlékezet, mint szinte 1219-ikb. ugyan egy más Hartneid von Orte-ről. — Albert magyar király és austriai főherczeg idején történt holta után született László, magyar és cseh királyi, 's austriai főherczeg gyámatyaságát viselt IV. Friedrich császár ellen a' Magyarok, Csehek és Austriaiak feltámadván, a' három nemzet Austriában sok zürzavarokat csinált. Eitzinger Ulrich — a' ki Baviariában közönséges szüléktől eredt szegény ember volt, 's szerencse vadászni Austriába költözött, hol a' porból magas polczra, szegénységből temérdek gazdagságra verekedett — a' megholt Albert fő tanácsosa és kedvence 's financz ministere, a' ki őtet bárói méltóságra is felemelte, ez az Eitzinger, a' bécsiekkel, és a' cilleji Ulrich által a' bécsieknek segítségül küldött fegyveresekkel, 's a' Rosenberg vezérlése alatt Csehországból jött nyolczszáz cseh gyalogokkal és kétszáz lovasokkal az orthi várkastélyt 1442-ik megtámadta, melly abban az időben magoké az austriai fő hercegeké volt, 's most IV. Friedrich császár által fegyveresekkel megrakattatott. Ortnak erős falai és árcai voltak, a' császári várporkolábok *Mittendorfer* és *Aspan* hasonlókép vitéz emberek voltak, de mit használhattak mindezek, mikor a' várban a' megszálláskor már hatvan fegyverviselőnél több nem volt? hatvan védő vitéz több ezer ostromló ellenség ellen! Már nyolcz nap tartott az ostrom, a' védfalak nagyobb része öszve volt törve, 's zurza hevert a' vár árkaiban, még sem akart semmit is hallani a' két vitéz porkoláb a' vár feladásáról, mellyért is Kitzinger tized napra mindaddig ostromoltatott minden megszűnés nélkül újabb újabb megnyugodt emberekkel a' maroknyi hatvan védők ellen, míg nem a' várat megvehette, mellyet kiraboltatván meg-

gyújtatott és földig lepusztított. — Az ifju László magyar etc. király 's austriai fő herczeg holta után 1457. valamelly Frohnauer nevű rabló vitéz tulajdonította 's foglalta el magának Orthot, azon okból mivel a' császár azelőtt valamikor a' Frohnauer testvérére mint porkolábra bizta a' várat; ez a' Frohnauer innét mindenfelé széljel járt rabolni és sok károkat tett, mellyért is a' császár a' várat tél idején bombardáztatván a' feladásra kényszerítette, minekutánna maga Frohnauer a' várból előre megszökött volna *). Frohnauer ellen a' vár megvételeben a' császár az ugy neveztetett *magyar czimborákat* használta **), de a' kik magok is rablók

*) Weiskern Togogr. v. Nieder Oesterreich 11 Thl. pag. 50. — Sarratori Pantheon etc. des Oesterreichischen Gesamtreiches 2 Thl. 376. — 3ter Theil pag. 107. 128. 133. 301.

**) Az austriai íróknál ezen nevezet alatt említettnek die *ungarischen Brüder*, a' kiket én *magyar czimboráknak* nevezek, 's úgy vélekedem, hogy ezek tulajdonképen nem Magyarok voltak, hanem a' Giskrával Magyarországra békült cseheknek, 's ezekkel egyesült magyarországi Tóthoknak fegyveres csoportjaik, a' kiknek magyar kapitányaik voltak, 's a' kik Nyitra és Trenchin vármegyéből a' szomszéd Austriába csapkodtak bé, mellynek a' Duna és morva ország között fekvő határos részeit háborgatták. Legnevezetesebb kapitányaik voltak Szentmiklósi Pongrácz N. szakolczai kapitány, 's későbbben lipői fő ispány, a' kit az austriai írók Pankratz von Skalinnak neveztek: a' másik egynémelly Podmanitzky, a' kit Weiskern hibásan Podenszkynek nevezett; és még valamelly Ludwenko, a' kit Weiskern ugyan Magyarra tévesen, de én vagy Magyarországon kóborlott Csehnek gondolok a' Giskra embereiből, vagy ha Magyar volt, más nevének is kellett néki lenni. Minthogy a' magyar történetírók ezekről a' magyar czimborákról halgatnak — legalább én sehol sem olvastam rólok valamit a' magyar íróknál —; úgy gondolom, hogy nem fogok az olvasók előtt kedvelen dolgot tenni, ha itt rövideden értenem őket. Hogy mikor eredtek? nem nyomozhattam ki, mint szinte azt sem, hogy melly alkalmatossággal 's mi okból szállottak által Austriába: legelső emlékezet ugy van rólok, mint olyan fegyveres csapatokról, mellyeket IV. Friedrich császár szolgálatjába vett, de ha jól nem fizethette őket, az ellenfél szolgálatjába állottak a' VI. Albert testvérével volt háborúban, végképen 1462. adott ki rajtok IV. Friedrich császár, mert az ország igen sokat szenvedett tőlök, de mivel nem fizethette ki őket a' szerént, a' mint magok kívánták, egy csapatja ezen czimboráknak a' heiligenkreutzi cistercita praelatura Trumau nevű várába fészkelte magát, a' honnét mindent rabolt a' mi csak kezére került. — Az unter manhardsbergi kerületben fekszik Angermühl, mellynek erős várát V. László király gyermek korában valamelly Wolfbauer nevű vitézlett

voltak, 's Frohnauernél semmivel sem viselték kü-
lömbül magokat.— A' fellyebb emlegetett Kitzinger-
nek hajdani szolgálja, későbbben marha kupecz és ló
csiszár Wolfgang Holtzer, a' kit a' bécsi nép zene-
bonáskodó allya 1462. Septemberben a' város fő pol-
gármesterévé választott, a' bécsiekkel Friedrich
császár ellen feltámadván, a' császár mindenfelé
segedelmet keresett ezen szorultságában: el is jött
segítségére *Podjebradszky és Kunstaditzky György*
akkori cseh király, a' kinek *Victorin* nevű fija Orth-
nak tartott, azt megvette a' magyar czimboráktól
November elején, 's Orthot *Psenko Teyritzky* vi-
téztett cseh nemes gondviselésére 's porkolábságára
bizta, maga a' Dunán általszállván 13ik Novem-
berben seregeivel együtt. *Psenko Teyritzky* még

nemes birt, a' kit VI. Albert fő herczeg 1440. valamiért elfoga-
tott. Wolfbauer felesége született Wartenfels kisasszony bosz-
szonságában Pongráczot hívta segítségül 's Angern várat neki ál-
talengedte, mellyből Pongrácz a' körül fekvő vidéket rettene-
tesen pusztította, míg az austriai statusok 1448. Pongrá-
czot Angernből ki nem kergették. 's a' várat megvévén a' puszt-
ításoknak véget vetettek. — Ugyanezen idő tájban Ludwenko,
Bernsthal mezővárost és várat erőszakkal megvette, mellyből
rablásai által igen sok károkat okozott. — Az elpusztult Neuern
várat 1446. Pongrácz elfoglalta és ujra felépíttette, melyből
emberei a' Marchfeldet szörnyű módra pusztították, míg nem
azokat onnét az austriai nemesség kiverte 's a' várat elpuszt-
ította, de 1448. Pongrácz testvére, a' vidékben lakott paraszt-
ságot arra kényszerítette, hogy a' várat ujra még erősebben meg-
kellett építeni, melly után ő még jobban kegyetlenkedett on-
nét mint a' testvére, míg nem gróf Cilley Ulrich egy sereget
küldött ellene. Ebser Wilhelm Neuern vár alá szállott, azt
ostrommal megvette 's a' földhöz hasonlóravá tette. Azon
rablókat a' kik el nem estek a' közel volt fákra aggatták,
az előkelőbb hatvankilenczet pedig közülök, kik mind
nemesek voltak Bécsbe vitték, 's ott szét. János napja előtt
való estve mind uj akasztófákra felaggatták őket. — Az angerni
várkastélyban magát megfészkelte Pongráczczal, két egy testvér
idungboigeni földes urak, a' kik innét neveztek, öszveszö-
vetkeztek, 's az idungboigeni várkastélyból rabolni jártak, külö-
nösen a' praelaturákat 's azoknak jobbágyaikat fosztogatták 1448ik
austriai statusok Jätenshoigent ostrom alá fogták, megvették,
lerontották, 's a' két testvért elkergették. — Az unter manhards-
bergi fertályban fekvő nieder wadeni uradalmat V. László minor-
ennitássa alatt báró Arberger Leonhard birta, a' ki az ő vért
szomjuhozott feleségével Gertraud von Rohr-al a' körül fekvő vi-
dék és lakosok ellen kegyetlenkedett. Arbergette a' várat meg-

gonoszabb rabló lett, mint az előtte itt tanyáztak. Ez a' zürzavar egész 1463ig. tartott, a' mikor VI. Albert herczeg holta után nagy vesződséggel alig lehetett az országot a' rablóktól megtisztítani. — 1645. a' svéd hadi vezér Wittenberg az orthi várkastélyt megvette és kiraboltatta, de azt ismét elhagyta mindjárt. — A' mi időnkben történt franczia háborukban is látott Orth ellenséges Francziákat.

Az orthi uradalomhoz egy mezőváros 's három falu tartozik, mellynek földes ura most a' császári és királyi familia, 's az uradalom az Eckardsaui uradalommal van egyben köttetve azolta, miolta a' császár azt gróf Friestől megvette, a' ki előtt

szállotta ezért Ebser Wilhelm, mellyért is maga Arberger megszökött Pongráczhoz Szakoltzára, a' várat pedig feleségére 's a' benne volt rablókra bízta, a' kiknek azt 1448-ikb. fel kellett adni, melly után austriai Hubmeister — olyan a' ki a' fejedelmi kamara jövedelmeit és kiadásait viszi: most finantz miniser — Ebersdorfi 'Sigmundnak adódott gondviselése alá. De kevés hetek mulva Pongrácz testvére véletlen körülvette a' várat egy fergeteges éjjelen, azt megvette, 's mindenféle rablókat maga mellé szedvén, még más három rabló fészket állított fel, mellyekben kilenczszáz nemes és nemtelen születésű rablók tanyáztak, a' kik két esztendő alatt véghetetlen károkat tettek. Végre 1450-ikb. gróf Cilley Ulrich nagy erővel megtamadta őket, Niederweident és a' többi rabló fészkeket megvette, 's a' rablókat részszerént levágatta, részszerént elkergettette, de azért Pongrácz és Arberger a' rablással nem hagytak fel, mert 1457ikb. az unter manhardsbergi kerületben fekvő Witzelsdorf mezővárosból nagy zsákmányt vittek el. — 1460ikb. a' már felebb nevezett Frohnauer IV. Friedrich császár szolgálatjából, a' magyar czimborákat maga mellé csábítván, vélek Triebensee mezővárost, és az ott való uradalmi kastélyt megvette, 's a' mezővárost megerősítvén belőlle a' mezőváros alatt a' Dunán járt hajókat rabolgatta, de a' cseh király Podjebradszky György közbenjárására ezt a' haramia fészket VI Albert főherczegnek általengedte 1461ikb. — Az ober manhardsbergi kerületben fekvő Kuenring erős és híres várat, melly 1461ikb. elpusztított, Göttzärsdorfi János, a' már nevezett Frohnauer czimborája ismét megépíttette, 's ezer magyar és cseh czimborákkal megrakta, a' kik messze földre eljártak onnét rabolni. — 1462ikb. Achau várat, egynémely *von Vettau* nevű morva vitézlett nemes erőszakkal elfoglalta igazi urától, 's rabló fészket csinált belőlle, de kevés idő mulva Vettaun rajta ütöttek a' magyar czimborák, a' várat megvették 's elpusztították. — Midőn 1460ikb. a' már emlegetett Frohnauert IV Friedrich császár Orthból kiűzette, Schweinwart mezővárosba vette az magát, a' templomot megerősítette, 's onnét az egész vidéket háborgatta. A' császár a' népei közül egy sereget ellene küldött, melly a' templomot négy hétig hijjában ostromlotta, 's a' vidékben szinte úgy rabolt, mint

groß Gonvalionieri, még régebben pedig a' Strattmann grófi ház birta.

Orthból ismét által akarván a' Dunán menni, az orthi révbe kimentem, a' hová az ut kaszállók és ligetek között vitt: egy fertály óra alatt a' Dunához kiértem, a' hol egy révház van, melytől kompal és ladikokkal járnak által a' tulsó félen való Haslau helységhez; a' réven felyül zátonyos és tókés a' Duna, a' honnét az ezen eljáró terhes hajóknak

maga Frohnauer, a' ki ezen ostrom után még jobban dühösködött mint az előtt. 1462ikb. Podmanitzkyt, a' VI Albert főherczeg főkapitányja Ankelreiter — a' ki Podmanitzky sógora volt — ide küldötte. Podmanitzky se vénnek se ifjunak, semmiféle állapotu és hivatalu férjfi 's aszszony embernek nem kegyelmezett, a' papi és világi embereket vasra verette, a' templomokat, polgár és paraszt házakat kirabolta, míg 1463ikb. Heinrich von Lichtenstein ezen haramiáskodásnak véget nem vetett, a' templom sánctzát megvévén 's a' földhöz hasonlóvá tévén. — Ugyanez a' Podmanitzky Schweinwartból kiütrvén Holabrunn mezővárost megtámadta és kirablotta 1462ikb. ugy szinte a' *St. Lorenz im Thale* nevű szép templomot is ugy kirablotta, hogy csak a' pusztai falai maradtak. — 1463ikb. a' sausensteini cistercita praelaturát is kirablották a' magyar czimborák.

Az eddig előadattakból a' jön ki, hogy az emlegetett magyar czimborák nem hitvány zsványok, hanem szinte olyan zsoldoskodott fegyveresek voltak, mint a' milyenek a' 14 és 15 századokban olasz, francia, cseh és német országban találtattak, a' kiknek mesterségek a' katonaság volt, rendes compagniakból állottak, 's fő és altisztjeik által vezéreltettek, és akarmely hatalmasságnak, városnak vagy uraságnak szolgálatjába állottak, a' ki megfizetett nekik, 's érette véreket ontották. Nagy Lajos királyunk a' neapolisi háborujában ilyen olasz és pémet ugy nevezetett condottieriket használt, a' kik között nevezetesebbek voltak Urslingeni Werner herczeg és Wolfhart, a' kinek későbbben Posony vármegyében a' vöröskői uradalmat adta: Mátyás királyunk alatt a' csehekből állott fekete sereg; Albert király Erzsébeth felesége által hazánkba behívott Cseh Giskra fegyveres csoportjaival; sőt még azok a' német vitézek is ilyek lehettek, a' kik Sz. István alatt jöttek hazánkba, 's a' kikről Thuroczy kronikájában emlékezik. Ezen magyar czimborák — ha csak ugyan Magyarok voltak azok — annál emlékezetesebbek, hogy még eddig ilyen magyar *condottierik*-ről sehol sem olvastam, 's megérdemlené, ha valamelly magyar tudós vizsgálatokat tenne felőlök. T. T. Horvát István ur a' hazai történetekben való széles tudományja következtében legjobban feltudná világosítani ezen homályt, a' kit ezennel minden tisztelettel bátorokodom felszólítani. A' mit Bonfinius Dec. III. Libro III. pag. 288 valamelly Balázs neviről; és Dec. III. Libro 7-mo 344. a' már emlegetett Pongráczról irt, ugy gondolom, hogy ezen magyar czimborákra tartozik.

veszedelmes. A' Duna jobb partján magas parton fekszik

Kroatisch Haslau.

Mellyet azért, hogy a' több ilyen nevű austriai helységektől megkülömböztessenek Kroatisch Haslaunak neveznek, 's a' petronellai uradalomhoz tartozik. A' most nevezetten kívül még Hasslau és Klein Haslau a' Dunán túl az ober manhardsbergi fertályban; Deutsch Haslau pedig a' magyar határon Lajtha faluval vagy német nevével Poots-Neusiedellel általellenben a' Laytha mellett fekszik, 's gróf Harrachnak rohraui uradalmához tartozik most, ámbár hajdanában különös nemes jószág volt, melyről nevezték magokat a' birtokosaik, a' kik között több híres emberekről van emlékezet a' régi irásokban. Ezek közül való volt az a' száz esztendős Konrad von Haslau, kiről a' Marchfeld leírásában emlékeztem: Seyfried Helbling úgy emlékezik róla satyrájában, mint hajdani német vers íróról, a' ki az igazság történeteit írta meg versekben. Ennek a' Konrádnak volt még egy Otto nevű testvére, a' ki még idősebb volt nála, 's a' kiről az 1278ik esztendőre Callesius ex chron. austr. azt írta, hogy „Laetitiae publicae signa non deerant, — az Ottokaron vett marchfeldi győzödelemért — interque Equestre spectaculum in quo Otto Haslavius, vetustae in Austria nobilitatis, centenario major cum abnepote suo Hugone Tuersio honorariam in arenam descendit, juvenemque militari tum gladio a' Rudolpho Rege primum accinctum ad equestre certamen provocavit.“ Ez az Otto még 1281. élt és austriai *Landrichter* volt, a' mint I. Albert herczegnek ugyanazon esztendőben kiadott *Niederlags-Ordnung*jából megtetszik, a' hol emlékezet van róla. Ugy tartják, hogy Deutsch — és Kroatisch Haslau helységek nevezetjeket az Azalusoktól vették, a' kik ezen a' tájon laktak a' Duna mentében Ptolemaeus és Plinius szerint, akkor, mikor a' Rómaiak felső

Pannoniát meghódoltatták. Haslauból egyenes téren fél óra alatt

Alaend-

be kocsiztam, melly a' Duna parton a' Bécsből Posson felé menő országut mellett fekszik 's igazában *Anlaend* volna a' neve, de közönségesen hibázva *Elend*nek nevezik: a' helység a' petronellai uradalomhoz tartozik.

Alaenden alól, ez, és Roegelsbrunn között Haslau eránnyában, a' bécsi országut mellett egymástól bizonyos távolságra hat kő oszlopok vagnak készülve annak emlékezetére, hogy 1683. mikor a' Törökök Bécs alól visszszatakarodtak, a' császári lovasság hatszor ütött a' Törökök utól járt seregével össze, ugyan azokon a' pontokon, melyeken az oszlopok állanak. Ezen verekedésekben a' savoyai és areMBERGI két printz elesett. A' második oszloptól szép kilátás van a' Dunára, 's a' rajta túl fekvő orthi várkastélyra. Alaendhez egy kis óra

Fischa-münd.

Melly nevezetét a' *Grosse-Fischa* folyóviztől veszi, melly a' mezőváros felső része mellett elfolyva, itt a' Dunába szakad: ez a' viz Ebenfurthhoz közel Siegendorf tájján ered, Grammet-Neusiedelnél a' Piesting folyóval, Schwadorf és Enzersdorf között pedig a' Reisenbachal egyesül; hajdan a' középső századokban Fischkahanak és Vischahanak nevezték. Az Antoninus Itinerariuma, 's a' Tabula Peutingeriana szerént a' Rómaiak alatt Aequinoctium feküdt ezen a' helyen, 's azokban az időkben dalmátiai lovas katonák feküdtek itt őrizeten. A' középső századokban legrégiebben a' gottwichi évkönyvek emlékeznek róla*) ilyen formán: „Anno 1045

*) Fischer Brev. not. urbis vet. Vindobonae pag. 38.

Henricus Rex Siegefrido Marchioni 150 Regales mansos Fischam inter et Leutham amnes transscribit: nec non areas ad Danubium sitas.“ A' régibb időkben Fischamündének és Vischagemundénak neveztek. A' helység több osztályokból áll. A' mezőváros a' kastélyhoz tartozik, mellyel egy nemes jószág — Landguth — van egyben kötve: ezen kívül még több nemes curiákból áll, nevezetesen a' *Tabor-Mühl*ből, melly az előtt a' német vitézlő szerzeteseké volt, de 1768 oltá az uradalommal van egyesítve; a' *Lakner*-későbbben *Reinkard-curia* patlak malommal és pokrócz kallóval; a' *Dominicaner-Mühlhof* a' serfőzőházzal és posztó kallóval. A' Bavariában fekvő *Rott* nevezetű klastrom 1073. itt némelly rész jószágokat birt, IV. Friedrich császár idejében, a' mikor Austria csupa zürzavarokból állott, a' már nevezett Ludwenko *) a' városban telepedett meg czimborájival, a' honnét rabolni kijárván, az egész vidékben sok károkat tett. Ugyan IV. Friedrich császárnak a' bécsiek ellen segítségére ment Podjebradszky György cseh király Victorin fija, 1462. 13ik Novemberben Orthnál a' Dunán általszállván Fischamündnél egyesítette seregeit némelly austriai, stiriai, karinthiai és karnioliai urakkal és nemesekkel, a' kik IV. Friedrich hűségében megmaradtak, 's most a' császár segítségére jöttek **). A' Törökök 1529. és ismét 1683. Bécs alá menvén, hogy Fischamündnek melly állapotja volt alattok, arról egy irónál sem olvastam semmit is, de lehet gondolni, hogy nem a' legjobb lehetett. 1619. Bethlen Gábor II. Ferdinánd császár

*) Ezt a' Ludwenkot Weiskern a' Top. von Nieder Oest. czimü munkája I Dar. 17ik lapján, *ein ungarischer Rauber Ludwenkonak*; ugyan azon munka I Dar. 17lik lapján már, *der Böhmische Hauptmann Ludwenkonak* írta: és így maga sem tudta jól; hogy mellyféle nemzet volt, — e' hiba történet íróban, kivált mikor valamelly vitézt *Rauber* czimmel becsstelenitenek meg. Ezen többi jegyzéséből is ki jön Weiskernek, hogy a' magyar czimborák nem rendetlen zsványok, hanem zsoldos fegyveresek voltak.

**) Sartori Pantheon etc. des Oesterreichischen Gesamt-Reiches. III. Band. Seite 301.

ellen feltámadván Posonból Bécs felé igyekezett, 's itt Fischamündnél egyesítette seregeit Rhédey Ferenczel és gróf Thurn Mátyással a' feltámadt Csehek vezérével. 1712. I. József király holta után III. Károly király lépven a' magyar thronusra, a' mikor a' megkoronáztatása végett Posonba utazott, 16ik Juniushan Bécsből megindulván reggel, Fischamünden ebédelt.

A' város fekvése a' Fischa és Duna partjai mellett kies, a' város alatt a' Dunán egy nagy ligetes sziget van. Az épületek a' városban meglehetősek, két vendégfogadója jó, kivált a' város alsó részén fekvő Bárany nevezetű csinosabb a' város derekán való másiknál. Az egy emeletű postaház csinos épület. Temploma derék van; az itt való parochia a' bécsi érsekség decanatussa. Császári uti-vám és só-tár van a' városban. A' város felső részén a' Fischa parton van a' városnak egy kapuja, a' felett pedig egy magas torony, olyan mint a' templomoké: el nem találná senki, hogy mellyféle állat ékesíti a' gomb legvégső hegyét szél vitorla helyett? — Egy megaranyozott bádóg halat tettek oda, 's úgy gondolom, hogy minden repülő attyafijai közül még egy sem emelkedett fel ennyire a' levegőben.

A' mint a' Fischa vizen való hidon általmegy valaki, ismét házakat ér, mellyek a' mezőváros mellett mint egy külső várost formálnak. Ezek egy falut tesznek, mely a' schwadorfi uradalomhoz tartozik, és *Dorf-Fischa*-nak vagy *Klein Fischamünden*-nek neveztetik. Templom van benne, melly a' mezővárosban valónak filiája: az országut mellett itt is van egy silány korcsma.

Fischamündről a' Fischa parton halmok allyokban vivő uton egy kis óra alatt, a' most említett halmok tulsó oldalok alatt fekvő

Enzersdorf-

ba kocsiztam, mellynek a' Fischa partján halmok alatt kies fekvése van, különösen szép reá a' kilá-

tás a' Bruckból Bécsbe vivő országutról, 's a' *Ritterburg* forma várkastély tornyaival távolról sokkal többet mutat, mint a' milyen közlőrl, ámbár annak emeletes épületje valóban szép. Ezelőtt Fischamündével herczeg Battyány birta az uradalmat, de ez baro Braun Péternek eladatott: már az is odébb adott rajta. — A' helység meglehetős, a' német és a' málthai vitézlő szerzetesek itt rész jószágokat birnak. Minthogy alsó Austriában kilencz *Enzersdorf* nevezetű város, mezőváros és falu van, ezen most említettet külömbség okáért *Enzersdorf an der Fischa*nak nevezik. Ide csak egy fertály óra

Schwadorf.

Mellyet hajdan Schwabdorfnak neveztek. VII. Leopold austriai és stiriai herczeg 1209. a' passai Wolfker püspökkel Nieder-Sultzért elcserélte, 's attól fogva az ujjabb időkig mindég a' passai püspökség birta. A' helység derék, a' Fischa parton fekszik, napnyugotról és éjszokról halmok keritik. A' templomban a' Szt. Szűznek csudatévő képe van, mellyhez most is sok bucsusok járnak. Szép épületekkel diszeskedő két gabona őrlő malmok vagynak itt, mellyeket uraságok lakásaiknak tartana az itt járó; két fabrikák adnak eleveenséget a' helynek, mellyek közül egyik a' helység közepén az országut mellett több emeletű roppant épület, a' másik a' helység Bécs felé való részén fent a' halmon fekszik: a' Fischa parton lent fekszik azon emeletes régi épület, melly hajdan az uradalmi várkastély volt, most pedig serfőzőház. Egy emeletes vendégfogadója derék, az emeletben fent tánczó szála és csinos vendégszobák vagynak. A' vendégfogadóhoz közel, az országut mellett bent a' helységben van az egy emeletes császári uti vámház.

A' vendégfogadótól délre menő utszán az ut kifelé visz a' helységből, 's fél óra mulva *Wienerherberg* falu mellett, melly a' Fischa viz partján balra marad el, mind szinte fél óra mulva *Ebergas-*

sing helység is, mellyben szép várkastély, a' mellett fáczányos kert, gabona őrlő nagy malom, ama' hires bécsi könyvnyomtató Trattner által 1767. épített papiros malom, és ágyukat furó cs. k. intézet van. — Ide egy kis óránnyira esik

Moosbrunn.

Melly a' Piesting folyó vizecske mellett fekszik. A' hajdani időkben különös nemes jószág volt, 's valamelly róla neveztetett nemzetség birta, mellyből a' régi irásokban egynémelly Bernhard von Moseburen említődik 1120. hajdan *Moseburennnek* neveztetett a' helység, most a' schwadorfi uradalomhoz tartozik. A' helység helyes, házai csinosak: a' mint a' faluba ér az itt járó, a' falu elején jobbról egy szép és az utsza felől több szobákkal diszeskedő épület áll, mellynek közepén van a' kapuja; azt lehetne gondolni, hogy az uraság háza, pedig csak paraszt funduson való épület, mellynek birtokossa akkor, mikor itt jártam egy molnár volt. A' helység derekán a' Piesting mellett van egy patak malom, melly figyelmet érdemel: az utsza felől hoszszu kőkerítés van, ennek közepén a' kapu, a' nagy udvar jobb és bal oldalain istállók és egyéb gazdaságos épületek, hátul az egész fundus keresztében a' fő épület, mellynek felét a' több kerekékre járó nagy patak malom, a' többi részét pedig a' tulajdonos molnár szép lakása teszi, melly több csinos szobákból áll. Az épület hátulsó falát a' Piesting mossa, mellyen a' folyosóról egy hidacska visz a' kies kertbe. Ezelőtt több esztendőkkal valamelly Preyss nevű molnáré volt, ki az értekezés írónak jó esmerősse lévén sok vig órákat töltött, 's igen jól mulatta magát nála sok izben.

Moosbrunnhoz egy fertály órai sétálás az ugy neveztetett

Jesuiten Mühle.

Ez egy olly pompás épületű malom, hogy Austriában nehezen van hozzá hasonló, ámbár az értekező jó formán esméri az *Unter Wienerwald* fertályban való nevezetesebb malmokat: fekszik a' Fischa mellett, homlokkal napnyugotnak. A' hosszsú egyenes homlokot formáló fő épületben az első emeletben középen egy kised szála, vagy is inkább nagy szoba van, melyből balra is, jobbra is négy négy jókora szobák nyílnak egymás után egy sorban; az épület egyik szárnyát egy kápolna, a' másikat a' nagy és több kerekekre forgó malom teszi: föld szint középen a' szála alatt van a' kapu, 's két felől a' folyosókra a' cselédek lakó szobájik, kamarák 's t. ef. nyílnak. Hátnl derék kert van. Erre az épületre is kedvesen emlékezem vissza.

Ezen malomból a' Fischa mellett fekvő, 's a' bécsi káptalan birtokában való *Grammet Neusiedelen* keresztül, az egy mértföldre a' *Moos* vize mellett fekvő

Margrethen

Faluba mentem, melly a' Duna mellől erre való utam fő célja volt. Ugyanis azt olvastam egynémelly austriai íróban, — de hol? már nem emlékezem reá — hogy itt egy kápolna van, mellyet még Nagy Károly császár építtetett, 's azolta az ő eredeti valóságában fentáll: ezt kívántam látni. Margrethen meglehető helység, derék várkastély van benne, melly négyszegreletre épült és széles vízárokkal vétetett körül. A' kastéyal álaellenben van a' goth izléssel épült régi templom; látni való, nincs benne egyéb, mint a' fő oltártól jobbra a' falba bécsinált veres márvány táblából készült halotti emléke generalis gróf Harschnak, mellyen ezen grófi nemzetségnek olasz országból való eredete van leírva. A' templom kerítésében, a' templomtól jobbra van a' már említett kápolna: épít-

tetése módja valóban nagy régiséget és együgyűséget mutat, a' szélessége mintegy három, a' hossza négy vagy öt öl, teteje van, 's még most is lehetne használni az isteni tiszteletre. Az ajtótól jobbra, ablak helyett keresztben nyuló hoszszas négyszeg, de csak egy pár lábnyomnyi magosságu nyílás van, melyet apró kő oszlopocskák rostélyoznak: a' bolthajtása kerek és együgyű, 's nincsen semmi figyelmet érdemlő az épületen a' nagy régiségén kívül. Mikor láttam, dirib darab ócska deszkák és fenyő darabok voltak benne, 's faszin helyett használták, melly valóban nagyon kár, hogy az ilyen ritka épületet ilyen profanus és alá való haszonvételeire alacsonyítják le. A' bolthajtásán látszik, hogy a' rozsasz fedélen általszivárgott essők már kárt kezdenek benne tenni. A' templomtól és kápolnától délre, azoknak szomszédságokban van egy meglehetősen nagyságu egy emeletes klastrom, melly a' Barnabita szerzeteseké, a' kik az itt való parochiát birják. A' helység azelőtt a' Harsch grófoké volt, most Trautmansdorffhoz tartozik, 's herczeg Battyányé. — Ide Trautmansdorff fél óra; az ut térföldön visz, melly essős időkkal igen sáros, úgy, hogy az egész vidékben alig lehet járni ősszel és tavasszal, mikor nyálkás a' föld.

Trautmansdorff.

Most meglehetősen mezőváros, de más austriai mezővárosokkal egyben hasonlítva épületeire nézve csekélyebb, kivéven némellyeket: az egész mezővárosban ezelőtt a' házak mind hollandiai formára voltak kifestve kívülről, az az úgy voltak festve, mintha veres téglából lettek volna épülve, de már most eltűnt rólok ez a' hollandiai forma kivéven egynehányat; feld-marsal herczeg Battyány Károly festette bé így a' mezőváros házait 1769. A' mezőváros házai között nevezetes két patakmalom a' mezőváros napnyugoti végén a' Laytha mellett: az egyik az uraságé 's arendába szok kiadattatni, a'

másik, mellynek épülete sokkal derekabb amannál privatus birtokosé; mind a' kettő több kerékre jár. Az utóbbiba befedett fahid visz a' Laythának egy erre vett ágán, a' kapun bémenvén balra van a' nagy malom, jobbra a' lakó és gazdasághoz való épületek, a' lakóház derék, szép szobák vagynak benne, 's ezen értekezés írója több ízben mulatott ez előtt a' malom tulajdonosságánál, ki egy gazdag molnár: ezek az austriai molnárok ritka idegennek és csak igen jó esmerősseiknek mutatják meg malmaikat, liszt és buza tárjaikat, mert gazdaságbéli környülállásaikat a' creditre nézve az idegenek előtt titkolni szokják. Ugyanis az austriai molnárok a' szükséges gabonát leginkább Bécsbena' *Mehl-markt*-on a' *Bürgerspital* hátulsó részében való úgy neveztetett *molnárok kávéházában* a' Mosonról oda eladni járó magyarországi gabona kereskedőktől vásárolják hitelben, 's mikor a' megvett gabonából őrlött lisztből a' pénzt kiárulták, akkor fizetnek, a' honnét nem csuda, ha titkolódzanak a' malmaik megmutogatásokkal.

A' mezővárosnak temploma 's parochiája van. Legnevezetesebb épület itt az uraság várkastélya, melly négy szegeleltre készült nagy épület, a' négy szegeletein kerek tornyok állanak: belől igen szépen ékesített szobák vagynak, mellyek között nevezetes az egyik szegelet rondellában való úgy neveztetett chinai cabinet, melly valóságos chinai szőnyegekkel vonatott bé, 's chinai porcellainnel ékesítettet. A' kastély szobáinak belső készüléteik olly pompásak, hogy megérdemlenének egy különös leírást, de az ezen kis értekezés határaihoz szabva nagyon hosszszas volna. A' várkastély körül fáczányos kert, orangéria 's t. e. vagynak, mellyeknek fekvését még kiesebbé teszi a' Laythának erre folyó ága. A' kastély kettős bástyákkal és széles vizárkokkal van körülvéve és megerősítve, 's valóban nevezetes erősség is volt a' régiebb időkben, mellyekben erős ostromokat állott ki: igen régi, de eredetét nem a' nevezetes grófi és herczegi Traut-

mansdorf nemzetségtől, hanem a' Stückersektől vészi, a' kik hajdan a' legelőkelőbb austriai uraságok közzé tartoztak és nagy jószágokkal birtak, 's a' magas Schneeberg alatt Neunkirchenhez a' hegyek között egy órányira fekvő Stücksensteint is építették. A' Szt. Leopold austriai markgrof által Sattelbachban építettett heiligenkreutzi apáturságnak egy-némelly 1182ik esztendőben kiadatott oklevelében már van emlékezet egy Ulrich Stauzeról vagy Stücksról; későbbben ezen trautmansdorfi erősséget építettvén, magokat Trautmansdorfi Stückerseknek nevezték, 's I. Albert austriai herczeg által 1292. kiadattatott egynémelly oklevélben már egy Stücks von Trautmansdorfról van emlékezet, a' ki ott *strenuus vir*nek neveztetik. Egy másik Albert Stücks von Trautmansdorf mint bizonyság jele volt azon egyezésben, melly Nagy Lajos királyunk, Kasimir Lengyel király és W. Rudolf Austriai herczeg között 1362. történt. A' tizenötödik század elején már ki kellett halni ezen nagy nemzetségnek, mert a' birtokaik ezen század első fertályának utólján már más kezeken voltak. A' fellyebb említett Stücksensteinben 1429. már Johann von Neudeck volt a' herczeg burgraffja, ezen trautmausdorfi erősség pedig a' hozzá tartozott uradalommal és még a' steueri és weidenecki uradalmakkal 1428 — 1443ik Zsigmond királyunk Erzsébet leányának II. Albert császár és magyar király, 's austriai fő herczeg feleségének özvegyi tartásul volt kirendelve, és így akkor Trautmansdorf az austriai fő herczegek birtoka volt. 1463. a' trautmansdorfi vár és uradalom a' Szt. György vitézlett szerzetesseinek Stiriában fekvő mühlstadti fundatiójok birtokába jutott, ez a' vitézlett szerzet pedig 1576. Windischgräcz Pongrácznak adta el azt, a' kinek maradékai firól fira egész 1756-ig. birták, a' mikor azoktól feld-marsal herczeg Battyány Károly vette meg, a' kinek nemzetsége most is birja *).

*) Weiskern Topographie von Nieder Oesterreich. — Schultess. Auszüge auf dem Schneeberg.

1477. mikor Mátyás királyunk IV. Friedrich császár ellen Austriába bérontott, Trautmansdorfot is megszállották a' Magyarok Augustusban, mivel azomban a' császár nagy őrizettel megrakta a' várat, azt az első ostrommal meg nem vehették, mert a' benne volt Németek igen vitézül viselték magokat, azok között a' Magyarok között, a' kik legelőször béugráltak az erősítések közzé, nagy vérontást vittek véghez, 's az ostromló Magyarok közül sok vitéz ember elesett, végre engedni kellett a' várbelieknek az erőszaknak, 's magokat megadni *). — 1515. 16ik Juliusban I. Maximilian császár és austriai fő herczeg, II. Ulászló magyar király, és Zsigmond lengyel király Trautmansdorf mellett a' mezőn jöttek össze a' legnagyobb pompával, mellyet csak gondolni lehet, melynek a' lett a' következése, hogy Maximilian unokáját II. Ulászló, Lajos fijának; II. Ulászló leányát Annát pedig Maximilian császár Ferdinand unokájának, a' ki azután I. Ferdinand nevezet alatt magyar király lett, jegyezte el. Ezen nevezetes összejövetelt, 's annak pompáját igen bőven leírta Cuspinianus *), igaz nevén Spiesshammer János, a' kit ezen dolog végrehajtása végett őt esztendő alatt huszonnégyszer küldött Maximilian császár Bécsből Budára II. Ulászlóhoz, a' ki a' császár legnagyobb meglegedésére szerencsésen el is végezte a' reá bízott terhes dolgot, a' mint a' következés megmutatta. — 1529. II. Solimán török császár Budáról Bécs megvételeére menvén seregeivel, útját Bruck és Trautmansdorf felé vette, mellynek következésében Trautmansdorfot megtámadta, mellyet a' benne volt őrizet egyesség mellett fel is adott neki. A' mi időnkben történt franczia háborukban is két ízben meglátogatták az ellenséges Francziák, de mivel már most ellenek nem használtatott mint erősség, nem is történt rajta valamelly hadi dolog.

*) Bonfinii Dec. IV. Cap. 5.

**) In Belii Adpar. ad Hist. Hung. pag. 279 — 302.

Trautmansdorfból a' mezőkön és szántóföld-
eken keresztül egyenesebb lett volna az ut Bruck-
ra, de mivel már késő ősz volt 's essős idők jár-
tak, ez a' táj posványos lévén igen elázott a' föld,
's az utak csaknem járhatatlanok voltak, azért
a' Trautmansdorfból a' bécsi országutra kivívó
töltött forma uton indultam el, melly Gallbrunon
felyül ér ki az országutra. Itt jobbról az a' lapály
terjed el, mellyen Trautmansdorf 's több más hely-
ségek vagynak helyheztetve, balról halmok, mellyek
Schwandorftól fogva Bruckig nyulnak el, 's ezen a'
tájon szőlős kertek is vagynak reájok néhol plán-
tálva, mellyeknek pinczéjük az országutra nyilnak.
Trautmansdorfból az országutra jó uttal egy fer-
tály óra alatt is ki lehet érni, most pedig majd egy
órába került a' térdig való sárban volt mászkálásunk,
mellyben a' kerék is alig fordult, 's Torontál vár-
megyében Komlós és Csatád között, vagy Kis-Hont-
ban Osgyán körül sem lehet nagyobb sár ősszel
mint itt volt. Az ut innét Bruckig másfél mértföld,
's odaig két kis falun visz keresztül: az első *Gall-
brun*, mellynek nagyobb része a' petronelli urada-
lomhoz, a' többi pedig Trautmansdorfhöz Fesselau-
hoz, vagy Vöslauhoz, 's a' Szt. János vitézlő szer-
zete birtokaihoz tartozik; a' másik *Stücksneusie-
del*, melly egészen a' trautmansdorfi uradalomé,
's eredetét és nevét a' Trautmansdorft épített *Stücks*
nemzetségtől vette.

(Folytatása következik.)

A l a p m o n d á s.

Hirtelen megbarátkozni, annyi, mint az hűség telenségre
készülni. Hét nyár kívántatik annak megismertetésére,
kit barátságunkra akarunk méltatni. Mint minden
cselekvésben, úgy a' barátkozásban is, mélyen fontol-
juk meg Kantnak eme' kedvelt mondását: „ad poeniten-
dum properat, cito qui judicat.”

Ponori THEWREWK JÓZSEF.

F e l e l e t

A' Kritikai Lapok I. Füzetének VII. pontjára.

A' 118 lapon Sas czimű Iratok Jelentése Jám.....y által recenseáltatik. Ez a' felfogás példa nélkül ugyan nincsen, mert erre *Fenyéri* és *Bajza* az utat már megtörték; de igen nehéz volt hinnünk, hogy valaha, vagy legalább illy hamar követőre találjanak. *Jámy*, ez a' név legalább előttem a' literaturai pályán még eddig ösméretlen, még akkor is, ha a' közbevetett hat pontot pótolni tudnám is; de tolla vastag vonásait aligha már szerencsém nem vala csudálhatni. De mit kutatom én ezt? nem azt kell nézni, ki irt, hanem miről mit: elég hogy Jelentés recenseáltatik, és én, mint egyébkör is, ezen fenakadtam, avval a' különbséggel még is, hogy ezen recensióról ez uttal gondolatimat hallatni akarom.

Jámynak mindjárt a' legelső declaratióját csak úgy hinném el, ha így olvashatnám: Rec. ki e' helyt (helyen) észrevételeit elmondja, a' legbékételenebb emberek egyikeként vallja magát, 's a' házi csend felforgatása miatt a' legkissebb irói hibákat sem szokta elhalgatni, azért szólal fel tehát itt is, hogy literatori viadalra lévén kedve, egy igen hasznos szándékot észrevételeivel lerontson. Ennél fogva reményli is, hogy barátságtalan 's nem jó szívből eredt szavai ha talán akarátja 's emberi gyarlóságból néhol lágyabban volnának is, nem fognak erántam barátságos indulatot mutatni. — Mért — (lásd a' második pontot.)

Ez után közöltetik a' Sas Jelentése szóról szóra csak hogy a' Jelentés folyamatjában ezen szó mellett: *czélerányosan*, egy csillag van, melly alatt a' kiadótól ezt olvasom: *Erányosan és eránt hibásan íratnak é-vel. A' magyar nyelv nem tür egy szóban vékony és vastag magánhangzót. L. Révai El. Gram. 1. 62. 's a' követh. — Bajza.* — Azt hiszem, hogy nem csak az *e* vékony, hanem az *é* is; nem csak az *á* vastag, hanem az *a* is, sőt az *o* is vonással vagy a' nélkül, ezeket pedig igen is türi a' magyar nyelv, p. o. *véka*, *hézag*, *fazék*, *valék* 's a' *t*.; — de ha ez meg nem állhatna is, egyenesen az érintett értelemben is türi a' magyar

nyelv a' vékony és vastag magánhangzót, éspedig egy szóban, p. o. *leány, deák, betyár*: és így elmondhatom Révainak: *mentiris Domine*, és Révai után bajzanak.

Jegyzés. Megengedjenek TT. Olvasójim, hogy itt a' tulajdon nevet kis bötüvel íram. Való, hogy magam is úgy tanultam 's tanítom, hogy a' tulajdon neveket nagy bötüvel kell írni, sőt a' méltóságokat is, bár azok egyenesen a' tulajdon nevek mellett álljanak is; akkor pedig, mikor a' méltóságok czimje magát a' tulajdon személyt viseli, ámbár csak említve is, annál inkább mint a' beszéd 's felvétel élő 's személyes tárgyát, Előjárójim ortografiai szentségtörésnek tanították; de megkell vallanunk, hogy korunk *jeles férjsíjait* sokat találtak, mellyek csinosodásunkra nézve hatalmas eszközök, és így, hogy ezentul a' méltóságok czimjét a' tulajdon név 's személy helyett is jobb kis bötüvel írni, csinosodásunk *classica auctoritassa* tanítja, (lásd a' Kritikai Lapok Toldalékját) és hogy én ennek a' *classica auctoritásnak* ezen ortografiai pontban meghódol — tam, igazságosan senki sem kárhoztathat, annyival is inkább, minthogy a' *classica auctoritásnak* meghódolni mindenik egyformán köteleztetik. *Sapienti pauca*.

A' felvétel I. pontjára azt mondom, hogy igen is könnyen hihető; hogy a' redactorságban köz tiszteletű Thaiszunkat a' köz *bizodalom*, az olvasó *közönség várakozása 's többeknek sürgetése* határozták e' vegyes tárgyú Iratok kiadására, mert ha Jámy nem akarja tudni, mi akarjuk 's tudjuk, hogy első folyóírásunk ügye igen szelid kezek között legyen, annyira, hogy szinte unni kezdjük. Tekintsünk csak, hogy többet ne említsek, az idei Tud. Gyűjtemény I. Kötetébe Beszédes értekezésére, mellyben olly ortografiát találunk, melly valóban nem előre, hanem vissza, sőt a' gyermeki szolás éveire int: minő szerkezettől puhaság, minő lágyaság az, melly azt feltartóztatni nem meri? — hát azok a' számos tárgyak, mellyek a' felvételre méltatlanok: nem kételkedhetünk tehát Thaisz Urnak amaz állításán. — De ezen megütközni! Hát a' Kritikai Lapokat ki tudta, hogy készülöben vannak? — én legalább nem, 's talán helyheztetésemben más sem, noha mindent megtudok, a' mi megtudásra adatik, 's mind e' mellett a' kiadón kívül még is 11 külön írók talállok itten. Gondolkodjék erről Jámy, 's áltfogja látni, hogy ez a' pont nem egyéb, mint valódi viszketegség, küszködés. — De ezen pont alatt olvasom ezt is: *Az olvasó közönség e' folyóírás felől mind eddig nem tudott semmit, 's hogy készülöben van, azt a' jelentésből érti legelőször, és így annak kijöveletét nem várhatta, nem sürgethette.* Minő logiciátlan kifejezés ez egy

kritikus szájában? hiszen a' consequentia az első constructióból folyik így: *az olvasó közönség e' folyóírás felől mind eddig nem tudott semmit, és így annak kijövetelét nem várhatta* — mit keres ott az a' közbevetés? vagy ha ott kell lennie, akkor bizony annak kijövetelét várhatom, mert ha a' jelentésből értem a' készüléket, akkor már méltán várhatom. — De hogy Jámyval szóljak: apróságok ezek; de olly apróságok, mellyek a' rendhez szokott szemet sértik.

A' II. pontra azt mondom, hogy ha valóban minden szava czáfolhatatlan igazság volna is, valjon észrevételével mi jó, mi haszon, mi köszönetre méltó háramlik a' kiadókra, a' köz ügyre? — vagy mivel a' józan kezében czél nélkül semmi sem történik, mi lehet ennek a' czélja? — Be szegény kritikus, a' kinek annyi sem juthat, hogy epéjét eltakarja! —

A' III. pontot olvasván azon tündöttem, mi lenne Literaturánkól, ha mindnyájan Jámy tollával fognánk az íráshoz. Jámy e' pontban példát ada, hogyan kell írni, mikor a' belső meggyőződés ellen kell valamit lerontani, erre mutatnak ezek: *Rec. ezen czímen (Sas) felette megütközött, 's még az olvasók nagyobb része is: az első concedo; de a' másodikat is, ha be tudja 's be fogja bizonyítani, ha pedig nem, akkor nego, 's e' mellett megfogom mondani, hogy mit ítélek ezért Jámyról.* — Továbbá: *Az minden kérdésen kívül van, hogy a' melly jussal Sas nevet visel e' folyóírás, szinte azon jussal viselhetné ezeket is: szárcsa, sár, köszvény, láb: risum teneatis amici!* többre nem méltó ugyan; de felelő lévén, hogy megvesztegetett tudományának, 's igen vékony természeti ösméreteinek némünémüképen világot gyujtsak, megfejttem 10r hogy a' melly jussal sas nevet visel e' folyóírás, ugyan azon jussal nem viselhetné ezeket: szárcsa, sár, köszvény, láb, mert ez csak akkor volna igaz, ha a' szárcsa, sár, köszvény, láb ugyanazon természeti tulajdonokkal bírnának, a' minőkkel a' sas bír, azaz: ha az a' négy nevezet a' sas synonymáji volnának, úgy hogy mikor szárcsát, sárt, köszvényt, lábot említünk, akkor annyi volna, mintha sást emlitenénk, 's azoknak említésénél minden Magyar a' sas madarat venné képzetébe, mint az *atyát*, e' két deák nevezetben: *pater, genitor*, — már pedig ki nem tudja, hogy az a' négy nevezet a' sasnak nem csak nem synonymája, de annak csak árnyékát sem illetik azok meg, mert a' *szárcsa* iszapos helyeken alatt költ, szüntelen vizen uszkál, lele bukik, szóval víz az ege, a' sas egészen ellenkező, ez a' magast keresi, ott költ, a' vízhez csak szomszúságában közelit, 's éhségében, benne nem uszkál, szóval víz a' pokla. A' *sárt* az esső

vagy más kiszökött víz formálja, a' sast sas formálja; a' sárnak spontaneitassa nincs, csak a' külső erő által ingat-
tatik, a' sas természeti alkotásnál fogva az élet-erő által
's a' t. — A' *köszvény* nyavala, a' sas nem. A' *láb* tag, egy
része az egésznek, a' sas madár maga egész, a' láb neki
is csak része, 's a' t.: ezeket tehát nem viselhetné. — To-
vábbá 2or a' sas nem csak a' kevélységnek, uralkodói ha-
talomnak, nagyságnak és ragadozásnak szokott symboluma
lenni, hanem igen gyakran, sőt közönségesen a' készség-
nek, vigyázásnak, ébredtségnek és a' fő jóért szentelt
álomtalanságnak, a' mit igazolnak azon számtalan hazai
patikájink, mellyek sas czimet viselnek, éjjel nappal, va-
sár — ünnep — 's köz napokon szabad 's biztos a' beme-
netel, hogy emberiségünk fő javát az épséget eszközöljék.
Minden kétségen kívül ezen értelemben választák a' nemes
lelkű Kiadók munkájoknak a' *sas* czimet, a' miért ők a'
józan kritikustól soha feddést nem várhatnak. — Mind eze-
ket a' nagy mester nagy tanítványa maga is meggondol-
hatta volna, és ezen meggondolásának ha nagyobb hasz-
nát nem vehette is volna, legalább a' köz neheztelésnek
tárgyává nem lett volna. Külömben is akármely czim alatt
jelentetett volna e' munka, benne még is azt olvasnánk, a'
mit most Sas czim alatt. Szívesen veszem én az aranyokat
akkor is, ha azok méreg czim alatt adatnak, csak valóban
kelendő aranyok legyenek. És így mind ezekből átláthatja
Jámy, hogy e' III. pont alatt semmi olyan rémitőt nem
adott, mellyet felkonczolni 's egészen semmivé tenni nem
lehet. Jámy e' veszteségében nagyon szánandó, 's tanácsol-
hatjuk is, hogy ha valamely hasznos dolognak lerontása-
ra velősebb 's érettebb kifejezésekkel nem tud élni, ta-
nácsosbb, ha tollát letévén azt mondja: *passz*.

A' IV. pontra ez a' felelet: *quot capita tot sensus*.
Egy gondolatot több féleképen lehet kifejezni, és a' gon-
dolat még is csak egy lessz, 's egy dolgot fogunk abból
megérteni, mint itt a' kettőből. — *Illy apró semmicskék*
a' logikai rend és praecisióhoz szokott szemet nem bánt-
hatják.

Az V. pontban ezt a' közönségesen sértő kifejezést ol-
vasom; „Rec. ezen ígért jutalmat nagy ösztönrugónak tart-
ja az írókra nézve, ugyan azért kívánná, hogy annak eli-
teltetése *igazságos, józan, nem illy ingadozó bírák által tör-
ténnék.*“ — Én ez alatt azt értem, hogy a' Sas Előfizetőji
összesen véve olyanok, kik az emberiséget illető virtusok-
kal a' tapasztalás eszközénél fogva ellenkezők, nevezete-
sen az igazság és józanság nem tulajdonok, azaz: igaz-
ságtalanok, nem józanok. A' ki igazságtalan, az ravasz,

csalárd, csalfa, maga, felebarátja 's az egész nemzeti társaság eránt morális tekintetben veszedelmes 's a' t. — A' ki nem józan, az vagy szüntelen részeg, vagy esztelen, és így minden okos elintézésre, meghatározásra, sőt ön emberi méltóságának fentartására elégtelen, gyáva, alkalmatlan 's a' t. — Ösmerie Jámy a' Sas minden Előfizetőjít? ha ösmeri, mikor 's miből tapasztalta, hogy azok olly gyanus, olly romlott erkölesűek, tudományokra nézve olly együgyűek, olly simplex fráterek, hogy 400 fl. jutalom elítélését sem lehet rájuk bízni? mikor 's miből tapasztalta, hogy ezek általjában nem igazságos, nem józan bírák, mint-hogy az igazságos és józan bírakat máshol akarja kerestetni? — Jámy Uram! lakatot a' szájra, mert az illy hötyke, pajkos 's universaliter rágalmazó kifejezések kiállhatatlan tormát reszelhetnek az órra alá. Ha egyet űz, egyre tör, egynek akarja nyakát szegni, ne bántsa, ne sértegesse a' hiv, lelkes, 's csinosodásáért élő-haló Magyar, mikor könyvet vesz, nem a' kiadókért veszi, hanem magáért 's Literaturánk terjesztéséért, 's ezért neki köszönettel, nem rágalmazással, nem alacsonyítással tartozunk, mert kinek irunk, ha vevőnk 's olvasónk nincs? — A' publicum igen is lehet competens bíró 's az is, mihelyt competens bírónak választatik, a' publicum nem önkényes vállalkozással nyere bírói tisztét, hanem választás által, szó sem illet-heti tehát ezért a' publicumot; de a' Kiadókat sem azért, hogy ők a' publicumot választák bírónak, mert a' maga birtokában, maga szerzeményében kiki szabadon alkothat vagyonát alapító 's fentartó törvényeket, szabadon tehet rendelkezéseket, a' mellyeket felforgatni, megsemmisíteni még a' törvényhozói hatalomnak sincs jussa, ha csak azok az országos törvényekkel nem ellenkeznek. — Külömben is Jámy azt kívánja, hogy a' 400 fl. jutalom elítélése néhány a' kiadó által választott íróra bizattassék, én azt hiszem, nincs is valamirevaló író, a' ki a' Sasra elő nem fizetett volna, és így a' Jámytól értett néhány író is az ítélő circulárába van vagy lehet, mi kell Jámynak ennél több? vagy talán hogy csupán 5 — 6 fej ítélje el a' jutalmat? megadá neki, majd bizony, mintha az írók hibázni nem tudnának, az írók legbizonyosabbak a' hibákról, mert gondolatjaikat közleni szoktak, 's azokban mindég találkozik valami, a' mi a' botlás bélyegét felveszi és viseli, a' nem író ettől ment, legalább még soha sem árulta a' maga hibáját. Osztan 5 — 6 fejet a' laterisált barátság egy kurtá levéllel is könnyen megvesztegethet; de nem olly számos, külön 's egy egész országra oszlott bírakat. Valjon jó volna e, ha vármegyéinkben is a' tisztiválasztást 5

— 6 magistratualis tag vinné véghez? így a' többi avatottaknak éles belátások 's törvényes votizáló jussoknál fogva is türniek kellene azt, a' kit az az 5 — 6 fej nyakokra dobott: okosan cselekedtek tehát a' kiadók, midőn competens bírónak a' publicumot választák, így legalább akármilyen meglegedetlenség történjen az ítéletben, ők mindentől mentek lesznek. Hogy az ítélet hogy megy véghez, arra nekünk semmi gondunk se legyen, arról gondolkodni a' kiadók kötelessége, elég, hogy a' kiadók publice ajánlottak a' legjobb írónak 400 fl. jutalmat, 's ennek elítéltetésére competens bírónak a' publicumot választák: meg kell tehát történnie, és ezen meg kell állapodnunk. Ha Jámy a' némelly író helyett a' magyar tudós Társaságot kívánta volna bírónak választatni, előbb akadtam volna írásában alapos okoskodásra; de így minden talált elmélkedés — forma csak csupa szükségtelen semmi, vagy legfelebb agyarkodás. Vagy talán azért agyarkodik Jámy, hogy nincs votuma, ennek maga az oka, mért nem praenumerált; de azt még ezentúl is megteheti, 's így annak adhatja majd votumát, a' kinek akarja, 's ha nem a' választottja nyeredi el, legfelebb azt gondolhatja, hogy a' fő jót nem ösmerte meg.

A' VI. pontban ezt a' kifejezést: *csak e' czélt kivívni kevély vagyok*, így igazítja Jámy: *csak e' czélt vagyok kevély ivívni*. Bámuljuk, hogy Jámy e' rettenetes munka alatt ke nem rogyott.

I Végre a' mit Jámy a' befejezésben a' Kiadóktól reményl, ha azt ők megtennék, igen nagy gyöngeséggel; de még Előfizetőjik eránt való tiszteletlenséggel is vádolnók, hiszszük is, hogy magokról annyira meg nem felejtkeznek, hogy egy egészen ösmeretlen, 's csak most, azt is szilaj természettel, eredeti vadsággal kezdő toll vágyainak eleget tenni ne szégyenlenék, elhitetvén magokkal, hogy ezen egynek adandó kedvezéssel százokat megszorítanak, vagy el is idegenitenének.

Részemről is itt a' berekesztés határa, a' mit véghez viszek avval a' szives biztatással, hogy Jámy minden háladatlanság bünétől való rettenetes nélkül lemondhat csudálatos lelkü mesterének útmutatásáról, mert mindjárt az első lépésben maga is tisztán láthatja, hogy olly utba vezette őt, hol vám fejében a' duzzadt erszény mellett is a' böcsületet kell adni, 's ha ez az embert alapító kincs oda van, mi van még hátra, a' miért élni szeressünk?

PAPP IGNÁCZ.

Figyelmeztetés

*a' mostan uralkodó járvány (cholera morbus) nyomaira
's orvoslása módjára régi 's újabb írókban.*

Pariz Pápai a' 98-ik lapon: Cholera, ae, f. I. Epesár és Köldöksömör.

Orvosi Praxis. Kiadta Rácz Sámuel, Budán 1801. 256 lap.: Ha a' hasmenéshez avagy vérhashoz valami kémeny okadás magát adja, és következendőképen a' beteg mind alól 's mind felyül erőszakosan és bővön kiüresítetik, akkor a' nyavalya mindenkor veszedelmes és köldöksömörnek (cholera) neveztetik. —

A. Cornelii Celsi de Medicina Libri VIII. Argentorati 1806. 20-ik lap. IV. Könyv. A' belső részekről a' belekre kell jöni: mellyek mind a' heves, mind a' hosszas nyavalyáknak alája vagynak vettelve. Legelőször is a' choleráról kell említést tenni, mivel ezt a' gyomor és belek közös bajának lehet tartani. Mert egyszersmind hasmenésből és hányásból áll; ezekhez felfuvódás (felpuffadás) járul, a' belek csikartatnak, az epe alól feljül kiömlik, melly először vízhez hasonló, azután olyan-nak látszik, mintha a' vízben friss húst mosták volna, néha fehér, olykor fekete, vagy tarka. Ennél fogva ezen betegséget a' Görögök χολέρα-nak nevezték. A' fenemlítettéken kívül pedig gyakran a' lábszárak és kezek is össze-huzódnak, a' szomjuság eget, a' leleket kimarad, mellyek összejövén, nem csuda, ha valaki hirtelen meghal. Mind-azáltal egy betegségen sem lehet rövidebb idő alatt segíteni. Tüstént tehát, mihelyest ezek kezdődnek, mennél több langyos vizet kell inni és hányni. Alig 's a' t. 's a' t.

Oeconomia Hippocratis Alphabeti serie distincta. Francofurti 1588. 681 lap. — χολέρα, cholera betegség, a' hasnak igen nagy zavarodása, melly miatt az epe hányás és hasmenés által kiürítettik. Mellynek fő oka az eledelek felettébbvaló nyersesége, mint Paullus írja 39-ik rész. 3-ik könyv. Kétfele χολέρα-t állit Hippocrates Libr. de

rat. vict. a' heves betegségekben: nedvest és szárazt. De 's a' t.

*Caelii Aureliani Siccensis de morbis acutis et chronicis, Amstelaedami. 1709. Libr. III. Cap. XIX. 253 lap. A' cholerásokról. Némelyek azt mondják, hogy a' cholerás szenvedést az epe folyadékáról nevezték, melly a' szájon és hason keresztül történik, mintegy epefolyós szenvedésnek. Mert 's a' t. Cap. XX. Mik követik azokat, kik cholerában szenvednek? A' cholerásoknál gyakran megelőzi a' betegséget a' gyomor megnehezedeése és feszülése, aggodás, hánykolódás-, álmatlanság, bélcsikarás, rá-gás, olly hanggal, mellyet a' Görögök βορβορισμος-nak hív-nak. Hasfájás és az alfelen semmit sem könnyebbitő szélfolyás, füstölgő bőffogések, csömör, nyálfolyás, a' melynek nehezedeése, a' tagok lankadásával; a' szenvedés kezdetén kemény hányás először a' megromlott ele-del, a' mint gyakorta előfordul, és nedv 's epe kihányása, melly elijente sárgás, azután a' tojás székjéhez hasonló, később zöldes és rozsdaszínű, végre fekete is; és a' has-nak fájdalmas kavargása 's az okadékokhoz hasonló has-menés, azaz, habos és igen sebes, a' hányás gyakori kívánásával. A' szenvedés nevedekedésével vizenyős és vé-kony folyadék ürítettetik ki, melly némelykor hasonlít a' hus mosadékához. Többnyire ezen nedvekkal fejéres nyálak is hozatnak, ezt követi a' sűrű érverés is, és az izek hidegsége 's feketeséggel barnult arcz, *hévség 's olt-hatatlan szomjuság*, felette szapora lélekzés és a' tagok öszvehuzódása vagy görcsösödése, az idegek, lábszárak és karok feszülésével. A' fodorhártyának felfelé ragad-tatása, a' bélfájáshoz hasonló fájdalommal, ollykor vé-res hasmenés is; az orczák megsoványodnak és megvé-konyodnak, a' szemek veresek, és utoljára csuklások. Végre ezen heves 's felette gyors szenvedés emlittetik a' régiek által, *ugy hogy az soha sem tart másod napig.* — Hanem ha 's a' t. (egész fejezet a' kórjelekről).*

Cap. XXI. Miképen kell gyógyítani a' cholerásokat 's a' t. hasonlóan az egész fejezet a' betegség orvoslá-sanak és gyógyításának módjáról szól. —

Encyclopedie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers. A' Berne et a' Lausanne 1799. 7-ik kötet. lap. 795. Cholera morbus, egyik a' legrégibb es-meretes nyavalyák közül, mellyre nézvé nyelvünk meg-tartotta görög nevét, melly származik χολη, epe, és ἐν, folyás, szóktól.

A' cholera morbus meghatározása. — Ez valóban erőszakos 's felette bő kiürítése alól és feljül, a' csipős,

causticus, közönségesen epés genyetségeknél, a' melly egymás után következő különböző szakaszokban, hol ezzel, hol amazzal folytattatik, 's a' melly ritkán tart másod napig, a' nélkül hogy a' beteget el nem vinné. Nemei 's a' t. 's a' t.

Lap. 797. Nem különben Bontius Indiának természethistoriájában VI. Könyve VI. részében (L' histoire naturelle des Indes de Bontius) és Thevenôt utazásaiban első rész, 2 czikk. X. (Les voyages de Thevenôt) olvassuk, hogy a' cholérák, endemicusok, (nép közt uralkodó nyavalyák, járványok) Indiának, Mauritániának és Amerikának lakossai közt 's a' t. 's a' t.

Aretaeus, des Kappadoziens, Heilart der raschen und der langwierigen Krankheiten. Vier Bücher. Aus dem Griechischen mit beygefügtten Anmerkungen übersetzt von F. O. Dewez, k. k. Hof- u. Leibmedicus, Wien, in der Camerinaischen Buchhandlung, 1802. II. Buch, lap. 143. IV. Czikkely: A' cholérával vagy epefolyással való bánás. — Az egész czikk. a' cholérának jeleneteiről 's orvoslása módjáról szól 's némelly figyelemre méltó különösségeket foglal magában; végre azzal fejezi be, a' mi alkalmassint leginkább követtetik: „De ha a' beteg még is mindent kihányna, verejtéke szünetlenül folyna, az ember maga meghidegülne 's meghalaványodnék, az érverés mindég gyengébb lenne 's végre kimaradna: azon esetben legjobb magát szép szerivel a' játékból kihuzni.”

Ezekből kitetszik, hogy a' cholera, úgy a' mint most is mutatja magát, nem volt esmeretlen nyavalya 's hazánkban sem újság, 's nem olyan rettenetes és gyógyithatatlan, a' millyennek hittük 's arról elhitettünk; azért álmélkodásra méltó, hogy az orvosok ellene többnyire el nem készültek, sőt az efféle betegektől rettegtek is, úgy hogy a' legelső, a' leghathatósabb segedelem ellene magyar nemorvosoktól származott, a' kik egyszersmind a' világot természete felől is felvilágosítani kezdték. Költ Sz. István napján 1831.

Literaturai Jelentő.

(Könyvtáros *Wigand Ottónál* a' többek közt következő könyvek is találtaknak:)

„*Nemzeti öröm innep*, mellyen ditsőségesen uralkodó I. Ferentz, apostoli királyunk első szülött fiának és koronaörökösnek. V. Ferdinánd Ő Felségének, magyar királlyá lett koronáztatását, 's a' helvétziai vallástételt követő pápai ekklesia tagjainak ezen való örömét és vallásos érzéseit MDCCCXXX-ik esztendőben, November 7-ik napján tartott predikáziójában hirdette és előadta *Tóth Ferentz*, a' helvétziai Vallástételt követő tul a' dunai egyházi Megye Superintendense, és a' pápai reformata ekklesia predikátora. Veszprémben, Számmer Alajos cs. kir. priv. könyvnyomtató intézetében.”

Malaszttal tölt egyházi beszéd.

„*Beszédek*, mellyek Méltóságos *Lossonczi Gyürky Pál* Ő Nagyságának, Tekintetes Nemes Krasso Vármegye Főispányi Helytartói hivatalába történt diszes bevezetése és pompás beiktatása alkalmával 1830-ik esztendő Julius 15-én Lugoson tartattak. Temesvárott Klapka József, cs. kir. priv. könyvnyomtatónál.”

„*Dissertatio* inauguralis medico-practica de *Metritide* (nádragyuladás) quam consensu et auctoritate Magnifici Domini Praesidis et Directoris, Perillustris ac Spectabilis Domini Decani, nec non Clarissimorum DD. Professorum pro Doctoris Medicinae Laurea rite obtinenda in alma ac celeberrima Universitate Pestiensis publicae Disquisitioni submittit *Nobilis J. Carolus Fest* Pestini Typis Landererianis, MDCCCXXXI.”

Bő olvasást 's gyakorlásbeli orvosi tapasztalást bizonyító munka.

„*Szabad kir. Buda 's Pest városai 's vidékei alaprajza*. Készítette 's Szabad. Kir. Pest városa Nemes Magistratusának ajánlotta *Blaseknek Sám. Bény.* 1831. Schmid János kömetsző Intézetéből.” Színekkel megkülönböztetve 4 fl. e. p. 's e' mellett a' szerző és kiadó ajánlja magát, hogy ha csak a' példányok nintsenek bepiszkolva, azokat időről időre, a' mint a' városban változások történnek, két esztendeig új példányokkal ki fogja cserélni.

Th.

